

A10

*Ekonomický
časopis
Journal
of Economics*

2112

76729

ISSN 0013-3035

10 $\frac{40}{1992}$

29.01.93
- p. Mandysová;

ÚSTAV EKONOMICKEJ TEÓRIE SAV
INSTITUTE OF ECONOMICS SAS

PROGNOSTICKÝ ÚSTAV SAV
INSTITUTE OF FORECASTING SAS

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

HLAVNÁ REDAKTORKA*Zora Komínková***VÝKONNÁ REDAKTORKA***Jana Černá***REDAKTORKA***Katarína Rybanská***TAJOMNÍČKA REDAKCIE***Marta Korcová***REDAKČNÁ RADA***Ladislav Andrášik**Jozef Dančo**Ján Ferienc**Rudolf Filkus**Vladislav Garaj**Egon Hlavatý**Pavel Hoffmann**Milan Horniaček**Felo Hutník**Ivan Jakúbek**František Jarušek**Pavol Kárász**Adam Laščiak**Jozef Markuš**Eduard Mikelka**Jaroslav Němec**Mikuláš Sedlák**Brigita Schmögnerová**Jozef Sojka**Milan Šikula**Ladislav Unčovský**Viliam Vaškovič**Karol Vlachynský***POKYNY PRE AUTOROV**

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Medená 10, 811 02 Bratislava. Články v slovenskom, českom alebo anglickom jazyku majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. K článkom prosíme priložiť resumé v anglickom jazyku (resp. k anglickému textu slovenské) v rozsahu najviac 15 riadkov. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je 20 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4–7 strán, informatívnych recenzií 1–2 strany, správ 3–5 strán. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citácie. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska, bydliska, tituly a rodné číslo. Zo svojho príspevku autor dostane za úhradu vopred dohodnutý počet separátnych výtlačkov.

ADRESA REDAKCIE

Medená 10, 811 02 Bratislava

telefón 490 341–3

Číslo bolo redakčne spracované

v októbri 1992.

OBSAH

CONTENTS

State	
<i>Jozef MARKUŠ</i> : Nová kvalita spoločenského vývoja a zmenené postavenie terciárnych aktivít	715
<i>Jiří KOSTA</i> : Transformácia vonkajších ekonomických vzťahov ČSFR s osobitným zreteľom na hospodárske vzťahy so SRN	730
Konzultácie	
<i>Marián GOGA</i> : Kvantifikácia závislosti priemernej mzdy od niektorých makroekonomických ukazovateľov	743
<i>Jarmila PETRIČOVÁ</i> : Neoinštitucionálne prúdy v súčasnej ekonomickej vede	752
Z dejín národného hospodárstva a ekonomického myslenia na Slovensku	
<i>Zdeno JAURA</i> : Náčrt historických východísk súčasných problémov štátnej správy a samosprávy	766
Profily	
Profesor Imrich Karvaš - <i>E. Hlavatý</i>	779
Správy	
III. medzinárodná konferencia ISSEI - <i>D. Štibl</i>	782
III. medzinárodná európska akadémia v Bonne - <i>V. Jurkuliak</i>	783
Výsledky ankety k ekonomickým perspektívam ČSFR a SR	785

CONTENTS

Articles

Jozef MARKUŠ: New Quality of Social Evolution and the Changed Position of Tertiary Activities (Slovak) 715

Jiří KOSTA: Transformation of Foreign Economic Relations of the CSFR with Stress Upon the Economic Relations with the Federal Republic of Germany (Czech) 730

Consultations

Marián GOGA: Quantification of Average Wages' Dependence on Some Macroeconomic Indicators (Slovak) 743

Jarmila PETRIČOVÁ: Neoinstitutional Trends in Contemporary Economic Science (Slovak) .. 752

History of National Economy and Economic Thoughts in Slovakia

Zdeno JAURA: Historical Background of the Present Problems of Public Administration and Public Sector (Slovak) 766

Profiles

Professor Imrich Karvaš - *E. Hlavajý* 779

Reports

III. International Conference ISSEI - *D. Štibi* 782

III. International European Academy in Bonn - *V. Jurkuliak* 783

Inquiry Economic Perspectives of the CSFR and the Slovak Republik (Results) 785

S t a t e

Nová kvalita spoločenského vývoja a zmenené postavenie terciárnych aktivít

Jozef MARKUŠ*

Ak sa pozrieme na svetový spoločenský vývin optikou širšieho historického pohľadu, môžeme povedať, že v 19. storočí sa pripravovala a v 20. storočí – najmä v jeho druhej polovici – nastáva kvalitatívne nová etapa vývoja ľudstva a ľudskej civilizácie. Zrod tohto nového sveta nebol a ani nie je ľahký a bezkonfliktný. Naopak, pre uvedené obdobie je charakteristický nelútostný boj a neúprosný zápas zbraňami hmoty a ducha. Práve naše, teda 20. storočie prinieslo dve najkrvavejšie vojny v celých doterajších dejinách, a súčasne s rozširovaním vzdelania a osvety znamenalo aj nebyválny rast duchovných prostriedkov na ohlupovanie a manipuláciu ľudí a rozširovanie lží. Mnohé kľče, traumy, ťažké rany tohto búrlivého storočia nesieme na sebe a v sebe aj my sami. Koncom storočia sa však predsa len už črtajú kontúry nového sveta, ktorý vôbec nemožno vidieť v ružových farbách smerovania od úspechov k ešte väčším úspechom a nemožno ho prijímať ako svet harmonicky vyrovnávajúci všetky rozpory a riešiaci všetky biedy, skôr ako svet na ostrej hrane. Je to však jednoznačne svet, ktorý sa zásadne zmenil, svet iný a nový, ku ktorému nemožno pristupovať s naším doterajším zaužívaným chápaním, s našimi doterajšími pojmami, predstavami a očakávaniami.

Takisto je zrejme, že v dôsledku hlbokých deformácií vo svojom doterajšom vývoji nie sú postsocialistické krajiny pripravené – bez skutočne hlbokých, radikálnych zmien – na svetovú súťaž a na postupné zaujatie poprednej pozície v tejto súťaži v nových súvislostiach a objektívnych danostiach svetového vývinu. Zmeškali sme – aj my na Slovensku – mnoho a nadviazať rozvojový kontakt, "vyrovnať krok" s vyspelým svetom je doslova každý štvrtrok ťažšie.

Uveďme ešte, že nejde iba o jednoduché "dobehanie". Súčasne ide a musí ísť o dynamické riešenie protirečení doby, ktoré v najvyššobecnejšej polohe možno sformulovať vo dvoch bodoch.

– Frekvencia technických, technologických, ekonomických a sociálnych zmien sa nebyvalo zrýchľuje, skracujú sa lehoty efektívnej adaptácie, a tým sa zároveň nahusťuje spoločenský a ľudský čas. Ak v minulosti aj viac generácií žilo v nezmenených alebo len málo zmenených technických, technologických, economic-

* Ing. Jozef MARKUŠ, DrSc., Prognostický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava

kých a sociálnych podmienkach a formách, v súčasnosti sa každá generácia musí vyrovnávať s viacnásobnou zmenou týchto podmienok a foriem a s nimi spätých obsahov.

– Technické, technologické a ekonomické prostriedky, ktoré má ľudstvo, jeho skupiny a jednotliví členovia k dispozícii, mnohonásobne a kvalitatívne prevyšujú všetko, čo poznáme z minulosti. Tieto prostriedky sú však dvojsečné, majú plodivú a produkčnú, ale aj ničivú a ničiacu moc, sú spôsobom riešenia starých problémov, ale zároveň spôsobom utvárania nových, spravidla zložitejších, a neraz aj dramatickejších problémov. Nové technologické a ekonomické "mohutnosti" sa však dostávajú do rozporu so starými spôsobmi riešenia spoločenských a ľudských problémov, najmä problémov človeka so sebou samým, so základnými spôsobmi vlastného správania. Najočividnejšie je to v hlavnom protirečení – v sklone človeka riešiť zaujímavé mocenské problémy a rozpornosti násilnou cestou, najmä vojnami, čo vo svete prepĺnenom zbraňami doteraz nevidanej účinnosti hrozí zánikom civilizácie. Podobne očividné je to v druhom základnom protirečení, vo vzťahu ľudstva k prírode, lebo ak sa tento vzťah chápe tak, že príroda je tu pre nás, že je tu na to, aby sme z nej brali, obrazne povedané, peľ a med, a vracali do nej len kal a jed, v spojení so silou a zákernosťou priemyselných technológií môže spôsobiť, že tu už nebude nielen príroda pre nás, ale ani nás v prírode.

Celý problém vyspelého sveta možno vo vzťahu k človeku vyjadriť esejistickou skratkou: je to svet, ktorý mu uniká, no pritom vôbec nie je isté, či tento svet uniká pred svojimi najhlbšími problémami. V tejto súvislosti možno uviesť malé podobenstvo z takej ekonomicky a technologicky úspešnej krajiny, ako je Nemecko, ktorej smerovanie ktosi vyjadril takto: "Rútime sa v exprese do priepasti, zato však prvou triedou." To, pravdaže, nie je útecha, ak my – či už sedíme v druhej alebo v tretej triede – padáme tiež do tej istej priepasti. Chceme iba zdôrazniť, že prekonávať zaostávanie musíme tak, aby sme zároveň prispeli k riešeniu naznačených hlbinných a hrozivých problémov ľudstva a civilizácie, problémov záchrany človeka i prírody.

Jednou zo základných charakteristík nového sveta je, že v národnom hospodárstve relatívne ustupuje význam nielen poľnohospodárstva, ale aj tradičného "industriálneho" priemyslu (alebo širšie, primárnej a sekundárnej sféry) a pribúdajú iné, nepoľnohospodárske a nepriemyselné činnosti, ktoré pre nedostatok lepších a stručných pomenovaní aj my v tejto stati nazývame terciárne (tam, kde je to vhodné, používame aj príbuzné pojmy *infraštruktúra* a *služby*). Pravda, konštatovanie expanzie terciárnych aktivít je samo osebe dnes už banálne, alebo znamená nanajvýš iba zaregistrovanie empiricky zistiteľnej tendencie, resp. situácie. Dôležité sú však otázky, ako, prečo a v akých funkčných väzbách sa terciárna sféra a – diferencovane – jej zložky i jednotlivé činnosti zúčastňujú na smerovaní "nového" sveta, na faktoroch a súvislostiach jeho pohybu.

V tomto článku sa usilujeme zúročiť tie výsledky prognostického výskumu, ktorými sa dospelo k zisteniu relevantných črt a vývinových tendencií súčasnej

prelomovej doby, a dopracovať ich do funkčných väzieb a závislostí s rozvojom terciárnej sféry, jej zložiek a článkov. Len trochu predbiehajúc uvádzame už na tomto mieste, že rozvoj terciárnych činností, rozvoj služieb nemá "post-industriálny" charakter, lež charakter "koindustriálny", že sa úzko viaže na kooperáciu a integráciu s novými priemyselnými – poväčšine informatizovanými – činnosťami a aj s agrárnymi činnosťami.

Všimneme si niektoré zásadné roviny, resp. prierezy rozvojového procesu na konci 20. storočia, pritom si, pravda, plne uvedomujeme značnú prepletenosť, previazanosť týchto rovín a prierezov spoločenského pohybu (a preto sa pokúsime naznačiť aj ich vecnú hierarchiu, prípadne komplementaritu).

1. Globalizácia a internacionalizácia vývojových problémov

Objektívnou skutočnosťou súčasného sveta je, že čoraz väčšmi sa stáva svetom vnútorne spätým, zviazaným, svetom intenzívneho vzájomného pôsobenia vo vedecko-technickej, ekonomickej, environmentálnej ("ekologickej") i kultúrnej oblasti. Smerovanie k svetu vzájomnej závislosti, ale aj vzájomnej zodpovednosti prekračuje vo vývoji spoločenských a ekonomických procesov kvalitatívnu hranicu, za ktorou sa upevňovanie štátnych hraníc – ktoré, pravdaže, je len jedným z výrazných prejavov logiky fungovania základných politických a administratívnych štruktúr – stáva anachronizmom, brzdou a bariérou rozvoja. Každý zátaras, každé administratívne obmedzenie na štátnej hranici spomaľuje v súčasných podmienkach rozvoj vnútri hraníc.¹ Je to tak preto, lebo administratívne a hmotne dobre vybudované hranice a bariéry nie sú schopné zabrániť vzájomnému pôsobeniu ani vzájomnej závislosti. Skôr majú veľmi nepríjemnú vlastnosť, že "prepúšťajú" mnohé negatívne vplyvy či následky a silne brzdia pozitívne vplyvy a podnety. Znamená to teda, že v istom podstatnom zmysle sa v súčasných historických podmienkach krajina ani štát uzavrieť nedá. Model ekonomického uzavierania sa znamená len inkasovať nevýhody medzinárodnej delby práce a zahatávať si cestu k získaniu mnohých potenciálnych výhod; inými slovami, vstupujeme aj v tomto prípade do medzinárodnej delby práce, lenže v omnoho neefektívnejšej a neperspektívnejšej forme a tvare, ako je to vlastne reálne možné. To isté platí mutatis mutandis aj o medzinárodnej výmene vedecko-technických a kultúrnych hodnôt; v tejto oblasti je úpadok v prípade politiky uzavierania sa dlhodobu doslova "zaručený", lebo pohyb vpred je tu existenčne (substanciálne) zviazaný s informačným, myšlienkovým a ľudským prúdením. Podobne rukolapný je tento fenomén a proces v oblasti životného prostredia, kde napríklad – bez nadsadzovania a nie čisto obrazne – platí, že

¹ Odhliadneme teraz od výnimiek, keď hranice a hraničné kontroly majú funkciu užitočnej policajnej bariéry, napríklad pri útekoch a útokoch kriminálnych živlov, pašovaní umeleckých predmetov, narkotík a pod.

rúbanie tropických pralesov ohrozuje ovocné stromy v našej záhradke, ale aj naopak, my sami sme aktívnymi "prispievateľmi" ku globálnym ekologickým problémom, čomu akékoľvek uzavieranie hraníc nemôže zabrániť.

Môžeme zhrnúť: štátne hranice a rôzne formy zátarasov na nich v nových podmienkach neprepúšťajú, obmedzujú a brzdia rozvojové impulzy, ale zároveň prepúšťajú globálne vplyvy prevažne v ich zápornej, odvrátenej podobe a polohe. Poukazuje na to prežitost' nacionalistov 19. a prvej polovice 20. storočia (ktoré, ako sme, žiaľ, nezriedka svedkami, v súčasnom svete vôbec nie sú mŕtve, naopak, vytvárajú jedno z jeho najkonfliktnejších ohnísk, resp. stránok) a postupná neadekvátnosť "klasických" štátov s ekonomickými a administratívnymi prekážkami a bariérami na ich hraniciach.

To na jednej strane. Na druhej strane globálna povaha vývojových problémov a internacionalizácia ekonomických, ekologických, vedecko-technických a kultúrnych procesov jednoznačne a dlhodobo vyžaduje fungovanie pestrých a originálnych národných spoločenstiev a národných kultúr. Krátkozraké úvahy a skutky podporovateľov unifikáčnych a uniformizujúcich tendencií prehliadajú základnú súvislosť a podmienenosť: generátorom, zdrojom duchovného i hmotného bohatstva nového, informatizovaného sveta môže byť jedine informačná varieta, informačná mnohotvárnosť, ktorú môžu vytvárať iba originálne, svojbytné národné (kultúrne) spoločenstvá. Informačná expanzia najmocnejších štátov a informačný "imperializmus" podkopávajú – dlhodobo – základy aj ich vlastnej informačnej moci, a najmä informačného bohatstva.

Pravda, funkcia samosprávnych štátnych národných spoločenstiev ako medzinárodnoprávných subjektov má aj svoju dôležitú vnútornú stránku. Ako sme už naznačili, nie je pravda, že sme bezmocní voči globálnym vplyvom a problémom; naopak, sme ich spolutvorcami. Riešenie globálnych, internacionálnych problémov sa nezaobíde bez toho, aby každý národ, ba každý jednotlivec a lokálna komunita nepriložili ruky k dielu. Skutočné problémy sú totiž predovšetkým problémy "zvnútra", kam treba zarátať aj nie dosť hlbokú a nie dosť pružnú odpoveď na výzvy – príležitosti a prekážky – prichádzajúce zvonka. Globalizácia a internacionalizácia procesov znamená "len" požiadavku, že riešiť problémy možno iba tvorivo, originálne, teda nie podľa strnulých ideologických schém a nemenných politík, a zároveň kooperatívne, t. j. v hlbokom napojení sa na medzinárodné prúdenie a súťaž myšlienok, inovácií, vedecko-technických a sociálno-ekonomických projektov a programov.

Globalizácia a internacionalizácia vývojových procesov vplyva na tempo a štruktúru rozvoja terciárnych aktivít vo dvoch významných, pre súčasné Slovensko osobitne relevantných smeroch. Skrátene a zjednodušene by sme mohli hovoriť o rozvoji terciárnych aktivít orientovaných (prevažne) navonok a o rozvoji infraštruktúrnych sietí a aktivít orientovaných (prevažujúco) dovnútra.

Prenikanie von, naša medzinárodná konkurencieschopnosť a kooperációschopnosť – to všetko je viazané na vysoký stupeň poznávania a poznania vonkajšieho

sveta, na jeho sústavný prieskum a vývoj, na osvojenie si know-how: vedieť čo, kde, a najmä ako možno efektívne ponúknuť a predať, a takisto čo, odkiaľ a ako možno kúpiť, resp. prijať. Pokiaľ mnohé a mnoho si v rámci systému medzinárodnej delby práce možno na svetovom trhu výhodne kúpiť a prevziať, nemožno si nikde kúpiť, ani prevziať samu schopnosť vedieť sa orientovať v možnostiach a zložitostiach moderného sveta. Táto schopnosť je viazaná na poznávanie sveta vlastnými očami – pričom ide, prirodzene, nielen o teoretické, ale aj o praktické poznávanie – v ktorom sme skrátka a dobre nezastupiteľní my sami a naše špecializované výskumno-vývojové, prieskumné, študijné, poradenské, informačné, dokumentačné, vzdelávacie a kultúrne (v užšom zmysle slova) terciárne aktivity, ktoré sa budú nepochybne profesionalizovať, pričom časť z nich bude bezprostredne inštitucionálne prepojená s inými aktivitami (vrátane sekundárnych a primárnych) a časť sa aj inštitucionálne osamostatní.

Medzinárodnú konkurencieschopnosť a kooperatívnosť nám však nezabezpečia iba terciárne aktivity orientované na prieskum sveta. Nevyhnutnosť vstupu do kooperácií, zmiešaného podnikania a "prilákavania" zahraničného kapitálu a technicko-organizačného know-how na naše územie – pri splnení základného predpokladu, ktorý sám osebe vyžaduje hlboké zmeny, totiž predpokladu vierohodných spoločensko-ekonomických (vrátane politických a právnych) garancií – vyžaduje budovať moderné infraštruktúrne siete, zariadenia a aktivity, najmä telekomunikačné a dopravné. To je zviazané so základnou zmenou štruktúrnej politiky štátu, ktorá by sa do značnej miery mala koncentrovať do oblasti infraštruktúrnej politiky a infraštruktúrneho plánovania so základnou orientáciou na utváranie podmienok fungovania trhových väzieb a trhového mechanizmu na novej, vyššej úrovni. Infraštruktúra formuje predpoklady na rozvoj vnútorného trhu a jeho prepojenie s vonkajším trhom, čo je zvlášť vhodné povšimnutia vo sfére špičkových technológií. Zaostalá infraštruktúrna sieť znižuje schopnosť hospodárstva tvoriť dôchodky a realizovať špičkové i "stredné" inovácie, a naopak, napríklad výstavba modernej telekomunikačnej siete vytvára trh a dôchodkové možnosti pre "špičkové" odvetvia elektroniky a spojovej techniky a pôsobí v tomto zmysle na indukciu dôchodkov.

Skrátka, v období, keď sa spoločensko-ekonomické procesy objektívne internacionalizujú a globalizujú, úspešné zapojenie malej krajiny do celkového prúdu rozvoja nezabezpečujú oddelujúce a ohraničujúce aktivity (napríklad štátna bezpečnosť, hraničiar, colníci, niektoré skupiny administratívnych pracovníkov), ale naopak spájajúce a integrujúce aktivity (výskumné, vývojové a prieskumné aktivity a aktivity infraštruktúrnych sietí). Z toho vidieť, že taká kľúčová vývojová tendencia, akou je internacionalizácia a globalizácia spoločensko-ekonomických procesov, má a bude mať vnútri terciárnej sféry protismerné účinky: jedny činnosti budú – pri svojej vnútornej kvalitatívnej transformácii – kvantitatívne prinajmenej mierne klesať a iné činnosti budú – taktiež pri svojej vnútornej kvalitatívnej transformácii – expandovať.

2. Elektronizácia, informatizácia a intelektualizácia reprodukčného procesu vo väzbe na jeho ekonomizáciu

Informatizáciou, informačným sektorom a informačnými činnosťami nie je možné na tomto mieste sa podrobnejšie zaoberať. Preto uvádzame len niektoré zásadné myšlienky, nevyhnutné z hľadiska výkladového kontextu.

Elektronizácia, informatizácia a intelektualizácia reprodukčného procesu je jedným z najdôležitejších "produktov" internacionalizácie a globalizácie spoločensko-ekonomických procesov, a zároveň i mocným zdrojom ich prehĺbovania.

Elektronika, a najmä mikroelektronika sú technickým, ale predovšetkým technologickým základom informatizácie a intelektualizácie spoločensko-ekonomických procesov. O mikroelektronike v modernej spoločnosti sa dá stručne povedať, že je možné dovoliť si ju nevyrábať, ale nie je možné dovoliť si ju nepoužívať. Presnejšie, minimálny rozsah vlastnej (domácej) výroby v mikroelektronike je daný požiadavkami a podmienkami efektívneho využívania mikroelektroniky v národnom hospodárstve a v spoločnosti. Inými slovami, efektívnosť využívania mikroelektroniky vôbec nie je v rozpore s jej rozsiahlym a intenzívnym dovozom, spravidla však vyžaduje istú minimálnu domácu mikroelektronickú výrobnú základňu, ktorá však – čo vyplýva z povahy veci – musí byť zameraná medzinárodne kooperatívne, a nie autarkne.

Vo svojich najhlbších i bezprostredných dôsledkoch a súvislostiach sa využívanie mikroelektroniky stáva zdrojom sily priemyslu každej krajiny, teda sekundárnej sféry. Súčasne – predovšetkým na základe prenikania informatiky "dovnútra" technológií – však mikroelektronika vyžaduje značný rozsah i hĺbku rozvoja terciárnych aktivít (výskumu, vývoja, tvorby programového vybavenia, projektových, poradenských služieb a mnohých iných aktivít), ktoré sa i v našich podmienkach budú rozvíjať nielen v rámci priemyselných organizácií, ale aj vo forme samostatných organizácií. Rozvoj mikroelektroniky a informatiky v rámci terciárnej sféry zároveň masívne vytláča pracovníkov z rutinných činností a rozširuje pracovné príležitosti v tvorivých činnostiach.

V týchto súvislostiach treba spomenúť dlhodobý historický proces hĺbkových zmien v spoločenskej deľbe práce a v hlavnom zameraní ľudskej (živej) práce. V najvšeobecnejšej rovine tento proces spočíva v tom, že ťažisko sa posúva od bezprostrednej premeny pracovných predmetov na finálne úžitkové hodnoty k výrobe pracovných predmetov, od nej k výrobe pracovných prostriedkov a od nej zasa k výrobe informačného, programového zabezpečenia spoločenského reprodukčného procesu. Pre súčasné obdobie sa stáva rozhodujúcim práve tento posledný presun.

Znamená to tiež, že úspešnosť a efektívnosť rozvoja celej ekonomiky a veľmi výrazne aj – ako sme už naznačili – samého priemyslu závisia od vzniku a rozvoja moderných, vyspelých terciárnych aktivít, v značnej miere aktivít informačného charakteru. Zároveň, prirodzene, platí, že zmysluplný a poháňajúci spo-

čenský rozvoj je iba taký rozvoj terciárnych aktivít, ktorý vychádza z tohto konkrétneho celkového rámca, z konkrétnych podmienok určitej krajiny.

Ostatnú tézu možno podoprieť aj takpovediac "pojmoslovne". Dynamickými a hnacími sa stávajú niektoré obslužné činnosti. Aby však priniesli očakávaný efekt, musí sa dostať (dostávať) na príslušnú efektívnosťnú a kvalitatívnu úroveň aj to, čo je obsluhované, teda aj tie aktivity, ktoré sú obsluhované. Inak reálne hrozí negácia, neutralizácia pozitívnych efektov samých obslužných činností. Tieto myšlienky platia pre naše súčasné podmienky v plnej miere a v zásadnej rovine platia aj pre budúce podmienky (v dlhodobej perspektíve). V tejto perspektíve však treba najmä v podmienkach malej krajiny rátať s relevantným trendom intenzifikácie medzinárodného obchodu so službami, informáciami a duchovným bohatstvom. Dlhodobo teda vybrané aktivity terciárnej sféry u nás môžu efektívne "obsluhovať" aj vonkajších, zahraničných partnerov a byť významným zdrojom vnútorného rastu v tomto zmysle, a zároveň byť aj v zahraničnoobchodnom zmysle konkurenčnou, a nielen (čisto) komplementárnou skupinou aktivít voči sekundárnym a primárnym aktivitám a odborom; pričom, pravda, nemáme na mysli nežiadúce formy a spôsoby vývozu mozgov.

Elektronizácia, informatizácia a intelektualizácia reprodukčného procesu je potenciálne schopná riešiť mnoho veľkých a zásadných spoločensko-ekonomických problémov spoločnosti. Aby sa však táto technická a technologická možnosť zmenila na ekonomickú a spoločenskú skutočnosť, musí sa pre tieto procesy formovať mechanizmové, administratívno-mocenské, zdrojové, kultúrne a duchovné zázemie, musia sa postupne vytvárať neraz rýdzo terciárne predpoklady týchto procesov. Tieto predpoklady a zázemie môžeme charakterizovať v troch bodoch.

1. Celková štruktúrna rozvojová politika štátu sa musí koncentrovať predovšetkým do infraštruktúrnej sféry a v jej rámci na budovanie a podporovanie modernej informačnej infraštruktúry a informačného sektora v širšom zmysle slova. Tak ako boli v minulosti veľké štruktúrne zmeny zviazané s novými infraštruktúrnymi sieťami (napríklad so sieťou železníc či ciest), aj teraz sa oporou moderného štruktúrneho rozvoja stáva moderná infraštruktúra, predovšetkým informačná.

2. Aby sa informačné a kultúrne bohatstvo v spoločnosti reálne rozvíjalo a prinášalo vysoké a rozmanité efekty, je potrebné utvárať zázemie pre tento proces v hodnotových orientáciách a postojoch obyvateľstva, a zároveň treba pristúpiť k dôslednej ekonomizácii (nemožno ju stotožňovať s komercializáciou) informačného a kultúrneho sektora.

3. Kľúčovým momentom sa stáva formovanie spoločenskej atmosféry priaznivej pre tvorivosť a inovačnosť a vyžadujúcej tvorivú prácu a podnikateľskú aktivitu. To je späté s adekvátnymi postojmi a mechanizmami v politickej (riadiacej) sfére s príslušnou orientáciou výchovno-vzdelávacieho systému, ako aj s orientáciou kultúrnych aktivít a masovokomunikačných prostriedkov.

3. Procesy diferenciacie, individualizácie a estetizácie v spoločnosti

Spomínané procesy úzko súvisia s procesmi rozvoja mikroelektroniky, informatizácie a intelektualizácie ekonomiky a spoločnosti. Tie bezprostredne vedú k rozširovaniu možností pre procesy diferenciacie až individualizácie výroby, služieb, práce i celého spôsobu ľudského života. Nemožno pochybovať, že tieto možnosti bude každá spoločnosť čoraz väčšími využívať: pokladáme za axiómu, že ľudskej podstate protirečí unifikovaná, šedivá, monotónna, hromadná výroba, aj keď mala v určitom období ľudských dejín objektívnu úlohu. Práve moderná elektronika a informatika umožňujú, aby sa výrobky ekonomicky efektívne diferencovali až individualizovali "na mieru" konkrétneho individua, a to na základe hromadnej, automatizovanej a poloautomatizovanej výroby najmä prípravkov, materiálov a polovýrobov. Pochopiteľne, táto pestrá diferencácia až individualizácia sa týka nielen sveta výrobkov a služieb, ale aj sveta životných štýlov, záľub a spôsobov. V tomto (celkovom) svete sa bude môcť adekvátne pohybovať len človek, ktorý sa neustále, celý život vzdeláva, pričom sa vzdeláva v takisto diferencovanom až individualizovanom – a zároveň súťaživom, pluralitnom – systéme výchovno-vzdelávacích aktivít.

Uvedené procesy diferenciacie až individualizácie majú vo vzťahu k terciárnym činnostiam mimoriadny význam – v podobe faktora aj v podobe dôsledku týchto procesov – prinajmenej vo dvoch oblastiach. Možno to sformovať tak, že v súvislosti s uvedenými procesmi pôjde:

a) o explozívny rozvoj aktivít informačného charakteru, najmä aktivít programového zabezpečenia, výskumu, vývoja, vzdelávania, poradenstva a široko chápanej informačnej infraštruktúry;

b) o znovuoživenie remesiel a malovýroby, ručnej práce alebo simulovanej ručnej práce (t. j. automatizovanej práce bližšie sa k ručnej práci, napríklad v sklárstve). Je pozoruhodné, že remeselná práca bola predchodcom a "pôvodcom" priemyselnej práce, v súčasnosti však so vzácnou jednomyseľnosťou o nej hovoríme ako o "aktivite služieb" alebo ako o "terciárnej aktivite".

Súčasne s diferenciáciou až individualizáciou výrobkov a procesov, ba na jej základe, ale zároveň relatívne nezávisle, postupuje v modernej spoločnosti aj estetizácia výrobkov a služieb. Treba zdôrazniť, že tu nejde o zbožné želanie estétov, ale o pozorovateľnú spoločenskú tendenciu: v mnohých segmentoch svetového trhu sa už dnes možno uplatniť len za predpokladu adekvátneho estetického stvárnenia výrobkov.

Pozorujeme a budeme pozorovať tendenciu znovuzjednotenia výroby a umenia. Umenie a výroba pochádzajú zo spoločnej kolísky. Ak si môžeme poslužiť formuláciou K. Čapka, pôvodne človek nielen vyrábal, ale aj krášlil a zušľachťoval. Táto pôvodná jednota sa však postupne menila na svoj opak, v časoch industriálnej veľkovýroby sa už mohlo a vlastne i muselo povedať, že moderná

fabrikácia je protikladom tvorby. Toto vývinové štádium nie je našťastie konečnou stanicou, pred nami sa už v súčasnosti otvárajú cesty k obnoveniu jednoty priemyselnej aj inej výroby a umeleckej i umelecko-úžitkovej tvorby na základe jednoznačnej tendencie k diverzifikácii a individualizácii finálnych úžitkových hodnôt. Odhalenie a rozpracovanie dôsledkov tejto tendencie sa zvyčajne spája s menom Alvina Tofflera, a najmä s jeho prácou *Tretia vlna*.² Chceme však upozorniť, že s pozoruhodnou jasnosťou a až s prekvapujúcou presnosťou formulovali túto tendenciu už niektorí myslitelia zo široko chápaného prelomu minulého a nášho storočia. Spomeňme aspoň dva.

Oscar Wilde už v roku 1891 formuloval myšlienky o perspektíve individualizácie ľudskej práce i jej výtvorov a o tom, že v budúcom svete všetku odpornú, hroznú a nepríjemnú prácu prenesie človek na stroje. V tomto myšlienkovom prúde dospel k záveru, že "spoločnosť bude zabezpečovaním techniky vyrábať potrebné predmety a krásne veci bude vytvárať jednotliviec". Wilde uzrel aj najhlbšiu príčinu tendencie k Tofflerovmu prozumentovi (moderný spotrebiteľ, ktorý si veľa vyrába alebo výrobne dokončuje podľa vlastnej "miery", podľa individuálneho vkusu a záľubu), a zároveň príčinu jej želateľnosti pre celkový rozvoj spoločnosti aj človeka: "Jednotlivec prinútený vyrábať pre iných podľa ich potrieb a želaní pracuje bez záujmu a nemôže teda do práce vložiť to najlepšie, čo v ňom je."³

Uvedený problém prežil a premyslel zo životnejšieho, a možno povedať, aj z demokratickejšieho zorného uhla i Karel Čapek, duch vpravde prognostický. Kým Wilde otvorene uznáva utopický – ale tým nie neužitočný – charakter svojich úvah, Čapek presne o 30 rokov neskôr (1921) kladie už svoje otázky prítomnosti: "Moderný prehodnocení alebo spíše podhodnocení práce nastoupilo s pojetím dělnictví místo starého pojetí mistrovství. Je to samozřejmý následek toho, že místo dílen nastoupily fabriky a místo rukodělných technik stroje; ale táži se..., není-li opravdu v dnešním výrobním řádu místa pro staré mistrovství, třeba v jiné formě? Myslím na zjemnění průmyslové výroby, na zdokonalení produktů, které tovární výrobou vlastně zhrubly."⁴ A v článku o tyranii strojov z roku 1930 dovidel K. Čapek celkom presne až do našich dní, hoci ešte nemožno vedieť o elektronizácii a počítačoch: "Mistrovství je v morálním smyslu překonání otroctví. Jen níže kvalifikovaná, hrubá a nepřesná práce je otrokářská; sám mechanický vývoj světa vede k práci výše kvalifikované. V tom smyslu nás z otroctví strojů vysvobodí dokonalejší a diferencovanější stroje, jež budou ovládnány spíše mozkiem než rukama."⁵

² TOFFLER, A.: *The Third Wave*. New York, Morrow 1980.

³ WILDE, O.: *Duša človeka v socializme*. In: Wilde, O., *Portrét Doriana Graya a iné diela*. Bratislava, Tatran 1987, s. 658.

⁴ Pozri *Lidové noviny*, 11. 8. 1921. Je povšimnutiahodné, že na Slovensku bol koncom osemdesiatych rokov na trhu nedostatok ručne vyrábaného skla pri veľkých nepredajných zásobách strojového skla. A ešte zaujímavejšie je, že problém možno riešiť iba nákupom strojovej linky predstavujúcej špičkovú technológiu, ktorej výrobky sa kvalitou vyrovnajú ručne vyrábaným. Tu sa prejavuje ono Čapkovo "majstrovstvo v inej forme".

⁵ ČAPEK, K.: *O věcech obecných*. Praha 1930, s. 82.

Proces dezintegrácie a integrácie výroby a umenia, ktorý je vlastne procesom dezindividualizácie a individualizácie ľudskej práce a jej výtvorov, môžeme schematicky znázorniť takto:

Schéma 1

Zo schémy 1 vidíme pluralitu súčasnosti a budúcnosti, tak pokiaľ ide o vývin umeleckej tvorby, ako aj pokiaľ ide o vývin výroby. Perspektívne neživotné, resp. odsúdené na živorenie a ustupovanie sú len dve formy: prázdne estetstvo v umení a bezduché fabrikovanie vo výrobe. Ľudská práca i jej produkt budú čoraz viac v znamení kvality, neštandardnosti, originality a individualizácie. Predpokladom a vnútornou zložkou každej ľudskej práce bude čoraz viac vedecká a umelecká tvorba.⁶

4. Ekologizácia reprodukčného procesu⁷

Aby sme mohli žiť v esteticky formovanom prostredí, musíme najskôr zachrániť, resp. zachraňovať naše životné prostredie ako také.

⁶ Chceme upozorniť na jeden omyl, resp. na možnú mylnú interpretáciu A. Tofflera. Podľa neho uvedené tendencie povedú k zatlačaniu trhu a výmeny. V skutočnosti práve moderný prozument sa opiera o bohatý, diverzifikovaný aj objemný trh nástrojov, polovýrobov, prípravkov, pomôcok a iných prvkov a zložiek a jeho fungovanie predpokladá rozvoj výmeny alebo všeobecnejšie rozvoj interakcií a interdependencií medzi ľuďmi, aj keď interakcií a interdependencií nového typu. Stručne povedané, bude tu nový trh a nový spôsob výmeny, v ktorom sa živelnosť typu ex post bude vytláčať procesom typu ex ante a v ktorom výmena činností bude dôležitejšia ako výmena produktov.

⁷ Pri spracovaní tejto časti článku som v rozhodujúcej miere použil účelovú štúdiu Ing. Jindry Repčikovej, CSc., z Ministerstva životného prostredia.

V posledných desaťročiach v rámci presadzovania kvalitatívne nových globalizačných spoločensko-ekonomických vývojových trendov, o ktorých sme sa zmienili, nadobúda – v dôsledku nerešpektovania dialektiky súvislostí ekonomickej aktivity ľudskej spoločnosti a jej rovnováhy s prírodou – prioritu ekologizácia spoločenského reprodukčného procesu.

Ukazuje sa, že ide o veľmi hlboké a zložité problémy, ktorých korene spočívajú až v biologických a iných zákonitostiach ľudského konania. Je jednoznačné, že zhoršujúca sa kvalita prírodného a životného prostredia čoraz výraznejšie vystupuje ako limitujúci faktor ekonomického a sociálneho rozvoja, a preto riešenie tohto globálneho problému súčasnosti sa stáva, resp. malo by sa stať integrálnou súčasťou sociálnej, vedecko-technickej i organizačnej orientácie všetkých ekonomických aj spoločenských subjektov reprodukčného procesu a všetkých spoločensko-ekonomických aktivít. Komplexný prístup k otázkam životného prostredia je jedinou cestou riešenia problému prehlbujúcej sa disharmónie vzťahov spoločnosti s prírodou a tým aj cestou k zabezpečeniu dlhodobej ekonomickej efektívnosti a zdravej spoločnosti. V týchto súvislostiach význam terciárnej sféry, a osobitne tzv. klasickej infraštruktúry, nie je zanedbateľný a dokonca sa zvyšuje. A to v pozitívnom i negatívnom zmysle. Je to dané jednak rozvojovými súvislosťami jednotlivých infraštruktúrnych sietí a ich bezprostrednou priestorovou zviazanosťou s prírodným a životným prostredím, jednak charakterom činnosti jednotlivých infraštruktúrnych aktivít a ich vplyvom na životné prostredie. Infraštruktúrny systém, jeho kvantitatívny i kvalitatívny rozvoj však nie je len dôležitým predpokladom a podmienkou ekologickej rovnováhy, ale platí tu aj opačná závislosť: prírodné prostredie je významným formujúcim, a zároveň i limitujúcim faktorom rozvoja infraštruktúry, jej "hmotných" aktivít.

Vychádzajúc z tejto súvzťažnosti, problémy ekologizácie klasického infraštruktúrneho systému najvýraznejšie vystupujú vo dvoch oblastiach.

Po prvé, riešenie problémov ochrany a zlepšovania životného prostredia je priamo spojené s rastom kvality (technickej úrovne) materiálno-technickej základne infraštruktúrnych aktivít v súvislosti s ich nevyhnutným kvalitatívnym rozširovaním.

Druhým závažným momentom symbiózy životného prostredia a klasickej infraštruktúry je systém riadenia a organizácie infraštruktúry v úzkej spojitosti s fungovaním celej ekonomiky.

Rozvojová úroveň materiálno-technickej základne infraštruktúry z ekologického hľadiska priamo súvisí s takými významnými zložkami životného prostredia, ako je najmä voda a ovzdušie. Negatívne vplyvy, ktoré pôsobia na životné prostredie činnosťou infraštruktúrnych odborov, sú však omnoho širšie; spomeňme napríklad hluk, znečisťovanie a devastáciu pôdy a pod. Základným problémom v oblasti životného prostredia v súvislosti s rozvojom infraštruktúry je však zhoršovanie kvality vodných zdrojov a potreba budovať technicky a technologicky výkonné čističky odpadových vôd, t. j. kvalitatívny i kvantitatívny rozvoj

vodohospodárskej ekologickej infraštruktúry vrátane vývoja nových technológií na úpravu vody a čistenie odpadových vôd. Lepšia vodohospodárska starostlivosť o prírodné a životné prostredie je však spojená aj s rozširovaním a skvalitňovaním materiálo-technickej základne kanalizačnej siete (kde máme na Slovensku značné nedostatky), ako aj s intenzifikáciou a lepším využívaním hydroenergetického potenciálu a vodných nádrží, pravdaže, s osobitným, resp. prednostným zreteľom na ekologické a krajinárske optimum.

Potreba inovácií a modernizácia technickej základne vo vzťahu k prírodnému prostrediu, a osobitne k ovzdušiu sa najvypuklejšie prejavuje v dopravnej sústave. Nie je to však len otázka zvyšovania technických parametrov dopravných prostriedkov, ale aj úrovne dopravných sietí, zavádzania progresívnych prepravných systémov a racionalizácie dopravnej a prepravnej činnosti v rámci dopravnej sústavy.

Konkrétne ide o elektrifikáciu železničných tratí a vybudovanie segregovaných tratí, o budovanie súvislých autostrádnych ťahov, o zvýraznenie ekologickejšieho najmenšieho škodlivej vodnej dopravy (hoci na druhej strane riziko havárií a ich environmentálnych dôsledkov vo vodnej doprave vzrastá), o širšie uplatnenie kontajnerovej prepravy, staníc sústredenej nakládky a vykládky a pod. Nepriaznivý vplyv dopravy na životné prostredie možno zmenšiť aj rozšírením potrubnej prepravy, u nás pomerne slabozastúpenej.

Riešenie otázok životného prostredia v rozvoji infraštruktúry nespočíva – ako sme už uviedli – len vo výrobnotechnickej oblasti. Ekologické prínosy či negatíva infraštruktúry sú priamo založené už v ich priestorovej a inštitucionálnej organizácii a širšie v mechanizme fungovania ekonomiky. Kvalita životného prostredia v dopravnej sústave je determinovaná spôsobom delby prepravnej práce medzi jednotlivými druhmi dopravy, ktorá by mala vyúsťovať do vytvorenia optimálnych prepravných reťazí, optimálnych tak z ekonomického, ako aj ekologického hľadiska. V tejto súvislosti treba zabezpečovať prepravu na dlhé vzdialenosti najmä energeticky a ekologickejšie menej náročnou železničnou a vodnou dopravou, a pritom postupne vytvárať podmienky na komplexnú dopravnú obsluhu území s dokonale prepojenou vlakovou a autobusovou sieťou.

Riešenie otázok životného prostredia priamo súvisí aj s ekonomizáciou a decentralizáciou obhospodarovania infraštruktúry pri súčasnom raste zodpovednosti sídiel, oblastí a ich správnych orgánov za jej rozvoj a ekologické vplyvy na životné prostredie.

V danej súvislosti je osobitne významným problémom členenie krajiny na (prevažne) urbanizované a (prevažne) vidiecke územia smerujúce k dosahovaniu globálnej ekologickej vyváženosti a k zdravému životnému prostrediu v oboch typoch území. Infraštruktúra všeobecne i ekologická (v užšom zmysle slova) infraštruktúra zvlášť sa bude zúčastňovať na starostlivosti o životné prostredie v mestských a vidieckych priestoroch odlišným spôsobom.

5. Decentralizácia riadenia, demokratizácia spoločnosti, humanizácia práce a celého života

Internacionalizovaný svet s globálnymi politickými a ekonomicko-ekologickými problémami, a zároveň informatizovaný, diferencovaný až individualizovaný svet má v sebe – ako svoju azda najcharakteristickejšiu črtu – nebyvalú mieru bohatstva, rozmanitosti vzťahov a interakcií, čo je zasa žriedlom rýchlych zmien spoločnosti, prudko sa meniacich možností aj prekážok vývoja. Táto objektívna skutočnosť vo svete viedla a vedie – hoci sme to doteraz akosi nepobadali – k mocnej tendencii od centralizácie ekonomiky a jej riadenia k decentralizácii, a najmä od monopolizačnej tendencie k tendencii rozsiahlej demonopolizácie. Iba varieta aktívnych, samostatných, podnikavých ekonomických a sociálnych subjektov je schopná čeliť variete meniacich sa príležitostí a ohrození. V ešte hlbšej rovine ide o základnú zmenu zdrojov spoločenského a ekonomického rozvoja. Rozhodujúcim zdrojom tohto rozvoja sa stáva využívanie možností ľudského intelektu, ľudskej tvorivosti (čo však predpokladá dosiahnutie určitej rozvojovej úrovne krajiny všeobecne a úrovne rozvoja jej infraštruktúry zvlášť). Bezprostredne rozhodujúcim faktorom prestáva byť usporiadanie materiálovo-energetických tokov a na túto pozíciu sa dostáva usporiadanie (podmienok, súvislostí a efektov) duchovno-informačných tokov, ktoré spätne racionalizujú aj usporiadanie materiálovo-energetických tokov.

V tejto súvislosti, len zdanlivo paradoxne, sa objektívna požiadavka, resp. potreba ekonomizácie spoločenských procesov nielenže neodsúva do úzadia, ale naopak, vystupuje do popredia. Práve v oblasti duševnej, intelektuálnej práce a výkonov hrozí bez reálnej ekonomizácie všetkých procesov spoločensky nebezpečný a z dlhodobého hľadiska priamo katastrofický únik do predstierania práce a výkonov. Alebo v inom pohľade: práve v informatizovanom svete sú pseudoinformácie i redundantné informácie objektívne oveľa nebezpečnejšie ako v neinformatizovanom svete.

Preto sa v modernom svete ekonomizujú intelektuálne činnosti, infraštruktúrne činnosti, služby, a to čiastočne v podobe uplatňovania trhových princípov, a čiastočne netrhovými formami, najmä prostredníctvom fondov a rozpočtov demokraticky kontrolovaných občanmi konkrétnych sídiel, oblastí, národných republík. V tejto súvislosti sa úplne jasne ukazuje, že celkové i "čisto" ekonomické problémy nášho sveta možno riešiť iba v prostredí pluralitnej politickej demokracie, účinnej spoluúčasti každého občana na riešení problémov spoločnosti.

Znamená to, že sa človekostredovosť a človekodostredivosť (homocentrizmus) spoločenského vývoja mení zo subjektívneho želania najlepších členov ľudského rodu na objektívnu tendenciu v celej spoločnosti? Odpoveď možno dať (zatiaľ) len vyhýbavo ambivalentnú: áno aj nie.

Áno, pokiaľ ide o intelektuálnu tvorivosť človeka, ktorá – vrátane jej čisto

praktických aspektov – sa objektívne dostáva do stredu spoločenského pohybu. Nie, pokiaľ ide o iné a hlbšie rozmery človeka, o hĺbku ľudských vzťahov, ale – nebojme sa to povedať – o ľudské bratstvo a ľudské srdcia. Tu už niet objektívnej tendencie k človekostredovosti, tu sa už za takúto homocentrickú orientáciu musí vždy konkrétne rozhodovať subjekt: jednotlivec, lokálna komunita, národ, ľudstvo.

Problémy sú tu ostré a na ich riešenie nejstávajú jednoznačné vecné či "vedecké" recepty. Pokiaľ v súvislosti s intelektuálnymi schopnosťami človeka je možné formovať usporiadanie ekonomických vzťahov tak, aby to, čo v tejto rovine rozvíja človeka, bolo v zásade aj dôchodkotvorné, a to, čo človeka v tejto rovine poškodzuje, malo aj negatívne dôsledky na tvorbu čistých dôchodkov, potiaľ v druhej, hlbšej rovine je takéto spojenie, stručne povedané, medzi ziskovosťou a stratovosťou spoločenských aktivít a jednotiek a rozvíjaním, resp. poškodzovaním ľudskej osobnosti, už omnoho zložitejšie a, ako sme už povedali, nevyhnutne subjektívne a subjektovo sprostredkované. Inými slovami, jestvuje a bude tu jestvovať hlboká závislosť medzi "vnútornou úrovňou" jednotlivých občanov i občianskych skupín a úspešnosťou vývojovej orientácie na človeka, ľudskú osobnosť v tomto druhom, hlbšom zmysle.

Napriek tomu treba zdôrazniť, že potreba uplatňovania ekonomizácie idúcej ruka v ruku s decentralizáciou, presnejšie povedané, s budovaním spoločenských organizmov zdola nahor, je vo viacerých ohľadoch nesporná. Napriek globalizácii a internacionalizácii vývojových problémov – alebo práve pre tento ich charakter – sa ani nepohňeme bez miestnej, oblastnej a národnej iniciatívy a podnikavého hľadania inovačných riešení. Napríklad v ochrane a tvorbe životného prostredia – ktorá je popri otázke vojny a mieru hlavným globálnym problémom – sa nezaobídeme bez "mikroekologických"⁸ iniciatív a bezsvojpomoci. Podobne fondy pre sociálne a kultúrne programy, ale aj ich projektovanie a formovanie nemôže ísť iba "zhora", ale aj "zboku" a "zdola", veľkú úlohu tu musia mať rôzne občianske iniciatívy, zbierky, miestne a oblastné orgány a spoločenstvá. To znamená, že aj sociálne a kultúrne inštitúcie musia mať vlastný majetok, s ktorým môžu voľne, v rámci ústavy a zákonov narábať. A súčasne to znamená (najmä pre naše podmienky) značnú a nezvyklú mieru odštátnenia (deetatizácie) a úroveň zospoločenšenia (socializácie) – v zmysle integrovaného zapojenia rôznorodých sociálnych subjektov – kultúrnej a sociálnej práce.

Pokiaľ ide o našu najvlastnejšiu tému, formovanie terciárnych činností a zariadení, možno v danej súvislosti záverom sformulovať dva hlavné smery dlhodobej expanzie týchto činností.

a) *Predovšetkým sú to služby typu "človek – človek". Hoci v mnohých službách, ktoré mali alebo majú aj v súčasnosti tento charakter, dôjde k substitúcii človeka*

⁸ Tu rozumieme "mikroekologickými" nielen miestne až individuálne, ale i oblastné a dokonca aj celonárodné hnutia a činy.

technikou a informatikou, napriek tomu v mnohých službách zostane človek ako poskytovateľ služby nenahradiateľný. Oprávnené možno očakávať, že práve technizácia a informatizácia života, ako aj akcelerácia jeho tempa, povedú k rastu potreby týchto služieb, napríklad náboženských, lekárskejších, psychologických, poradenských, výchovných, sociálnych (v užšom zmysle slova, pretože celá táto oblasť má sociálnu povahu), opatrovateľských, kultúrnych a iných.

b) Aktivity riadenia a strategického plánovania sa budú – s ohľadom na rast rozsahu a zložitosti technologických, ekonomických i sociálnych interakcií – nepochybne rozširovať. Súčasne bude mimoriadne rásť dopyt po službách pre riadenie: informačných, poradenských, prognostických, výskumných, vzdelávacích a iných.

Došlo 19. 5. 1992

NEW QUALITY OF SOCIAL EVOLUTION AND THE CHANGED POSITION OF TERTIARY ACTIVITIES

Jozef MARKUŠ

This study characterizes the basic social and economic tendencies and trends in the world at the end of the 20. century. The author in this connection investigates how is the position of tertiary (non-agricultural and non-industrial) activities changing. He deals with globalization and internationalization of evolutionary processes; electronicization, informatization and intellectualization of a reproduction process; with processes of differentiation, individualization and estetization in society; ecologization of a reproduction process and in the end, decentralization of management, democratization of human society, humanization of labour and of the whole life. In this connection the tertiary sphere will grow as an important factor of global development and its internal qualitative changing will also be necessary.

Transformácia vonkajších ekonomických vzťahov ČSFR so zreteľom na hospodárske vzťahy so SRN

Jiří KOSTA*

1. Úvod: historická retrospektíva

"Zahraničný obchod: náš osud" – tak sa vravievalo medzi ekonómami za prvej republiky (1918-1938). V dôsledku rozsiahleho vnútorného trhu Rakúsko-uhorskej monarchie bol mimoriadne vysokorozvinutý priemysel Čiech a Moravy, ktorý tvoril priemyselné jadro habsburskej ríše pred rokom 1918 a bol vzhľadom na svoje odbytové možnosti vo zvýhodnenej situácii. V neposlednom rade, so zreteľom na prevládajúci protekcionizmus národných štátov, česko-slovenská ekonomika musela v oblasti vývozu vyvinúť obrovské úsilie, aby mohla na svetových trhoch umiestniť svoje výrobky, a tak získať potrebné devízové prostriedky na nákup prevažne dovážaných surovín, ako aj špecifických potravín.

Predvojnová republika nebola až taká chudobná na vlastné suroviny, ako sa to niekedy tradične tvrdí (jestvovali predsa popri priemyselne využiteľných zeminách aj dostatočné zásoby uhlia, po ktorom bol vtedy veľký dopyt, a šťastí aj niektorých rúd, ako aj poľnohospodárskych produktov), avšak ekonomika dnešnej ČSFR oveľa viac závisí od dovozu primárnych výrobkov. Éra uhlia, ocele a iných kovov pominula a ložiská uránu boli zo strany soviетov zväčša v pravom zmysle slova vydrancované, v neposlednom rade za ceny pod úrovňou svetových cien uránu. Zapojenie sa do soviетmi dominovaného východného bloku malo pre československú ekonomiku katastrofálne následky. Toto platí v extrémnej miere pre Slovensko, ktoré bolo ocelovou koncepciou, ako aj ďalšími novovybudovanými, resp. silno rozšírenými priemyselnými kapacitami, orientovanými celkom jednostranne na soviетskych odberateľov, osudovo poznačené. Dôsledky, ktoré musí slovenská ekonomika v rámci reštrukturalizácie a systémovej transformácie znášať, sú dostatočne známe. Bolo by to nad rámec tohto príspevku, keby som mal proces úpadku ekonomiky ČSFR od roku 1948 až do roku 1989 všeobecne a jeho vonkajšie ekonomické komponenty zvlášť, podrobnejšie načrtnúť. Klesajúci trend vytvoreného čistého národného dôchodku, ako aj priemyselnej výroby v rokoch 1970-1990 bol v prvom rade dôsledkom

---

* Prof. Dr. Jiří KOSTA, J. W. Goethe-Universität, Frankfurt

zlyhania starého ekonomického systému, ku ktorému sa pridružili zhoršujúce sa rámcové podmienky vonkajších ekonomických vzťahov, vyvolané dvoma šokmi cien ropy. Výmenné relácie sa zhoršili v období od roku 1970 (100) do roku 1980 (82,1) o zhruba 18 % bodov a do roku 1984 opätovne o cca ďalších 17 bodov.¹

2. Stagnácia, orientácia na Východ, slabosti štruktúry do roku 1989

Údaje tabuľky 1 znázorňujú klesajúci trend vytvoreného čistého národného dôchodku. Pritom treba vziať do úvahy, že oficiálne vykazované miery rastu prevyšujú (v dôsledku nadsadených cenových indexov, ako aj mnohých dvojitych zápočtov) skutočné tempo ekonomického rastu zhruba o 2 %. V skutočnosti česko-slovenská ekonomika v období 1980 až 1987 stagnovala.

T a b u ľ k a 1

Ročný (priemerný) rast vytvoreného čistého národného dôchodku, vývozu a dovozu (v %)*

Ukazovateľ	1970-1975	1976-1980	1981-1985	1986/1985	1987/1986	1988/1987	1989/1988
vytvorený národný dôchodok	5,7	3,7	1,7	2,7	2,1	2,4	0,7
vývoz	6,3	6,3	4,8	1,8	3,4	3,2	-2,0
dovoz	6,5	2,9	0,5	2,7	4,3	2,9	2,7

* V stálych cenách (index objemu)

Prameň: Štatistická ročenka ČSFR 1986, s. 131; 1990, s. 466; 1991, s. 136.

Až do polovice 80. rokov rástol – v značnej miere silne forsírovaný – vývoz do východného bloku. Po roku 1985 nebolo možné už toto tempo rastu zachovávať, a to aj napriek značnému úsiliu. Aby sa predišlo vysokému zahraničnému zadĺženiu, bol dovoz zo Západu drasticky znižovaný, najmä po roku 1976.

Sme svedkami vzájomného pôsobenia vnútorných, ako aj vonkajších procesov. Na jednej strane pokles rastu vnútornej ekonomiky znemožnil rozšírenie výmeny tovarov so zahraničím, na druhej strane slabá výkonnosť ekonomiky pracujúcej pre vývoz, a s tým súvisiace zníženie dovozov ochromila vnútorné zdroje rastu. Spoločné príčiny tohto recesívneho vývoja spočívajú v nedostatkoch centrálne plánovaného prikazovacieho systému.

Spolu so systémovými nedostatkami prebiehala politicky determinovaná jednostranná orientácia česko-slovenskej ekonomiky na RVHP, osobitne na sovietsku

¹ Všetky ďalšie štatistické údaje v tomto príspevku sa opierajú – pokiaľ nie je uvedený iný prameň – o oficiálne štatistické publikácie FSÚ v Prahe.

ekonomiku. Túto skutočnosť dokazujú údaje v tabuľke 2 na základe podielov východných, resp. západných krajín na česko-slovenskom vývoze v uplynulých štyroch desaťročiach.

T a b u ľ k a 2

Teritoriálna orientácia česko-slovenského zahraničného obchodu; podiely skupín krajín na obrate zahraničného obchodu ČSFR (v %)

Skupina krajín	1948	1953	1955	1980	1988
socialistické krajiny ¹	39,6	78,5	70,2	69,9	78,5
v tom:					
RVHP ²	-	-	63,7	65,5	74,6
ZSSR	16,2	35,5	34,5	35,8	41,7
západné priemyselné krajiny	45,7	14,9	16,4	23,1	17,4
rozvojové krajiny	14,7	6,6	13,4	7,0	4,1

¹RVHP plus Čína, Juhoslávia a i.;

²Bulharsko, NDR, Poľsko, Maďarsko, Rumunsko.

Prameň: Facts on Czechoslovak Foreign Trade, ročníky 1960-1989.

V rokoch 1953 a 1988 sa dosiahli najvyššie podiely výmeny tovarov so socialistickými plánovanými ekonomikami. Kým v roku 1953, v poslednom roku prvej päťročnice ČSR, bola táto skutočnosť podmienená zahraničnopoliticky, skrýva sa na prvý pohľad za podobným javom v roku 1988 iná súvislosť. Mimoriadne vysoký podiel – viac ako 78 % – treba pripísať na vrub slabej výkonnosti ekonomiky pracujúcej pre vývoz, ktorá, napriek veľkému úsiliu vlády a plánovacej byrokracie zvyšovať export do západných priemyselných krajín, mala za následok pokles zahraničného obchodu so Západom. Túto skutočnosť dokazujú v tabuľke 2 rozdielne miery rastu vývozu do jednotlivých oblastí, pričom celkový objem vývozu v rokoch 1986, 1987 a 1989 prakticky stagnoval.

Kým v prvej polovici 80. rokov bol dovoz zo západných priemyselných krajín obmedzovaný, v ďalšom období bolo treba toto príbrzdenie zmierniť, nakoľko sovietski vývozcovia ropy a ďalších surovín dodávky podstatne znížili. Dovoz z Východu sa počas uplynulých štyroch desaťročí vyznačoval vysokými, a pritom rastúcimi podielmi dodávok surovín (predovšetkým sovietskych). V roku 1948 činil dovoz poľnohospodárskych výrobkov – rovnako v prvom rade so ZSSR – ešte viac ako dve tretiny dovozov zo socialistických krajín, ich podiel však silno klesal a v roku 1988 dosahoval už iba 7,6 %. Až v 80. rokoch sa zvyšoval podiel dovozu západných technológií, ich objem bol však nedostatočný, nakoľko tento relatívny nárast sa v posledných rokoch realizoval v podmienkach jasného poklesu celkového objemu česko-slovenského dovozu (porovnaného v stálych cenách – pozri tab. 1). Príliš nízky bol vzhľadom na rastúci dopyt aj dovoz vysokokvalitného spotrebného tovaru zo Západu.

Sovietmi presadzované obrovské nároky na vývozné produkty česko-slovenského ťažkého priemyslu – oceliarskej produkcie a ďalších polovýrobovkov, strojov a rôznych investičných statkov od základu zmenili, vzhľadom na vysoký podiel obchodu s RVHP, najmä so ZSSR, odvetvovú štruktúru ekonomiky. Kým v predvojnovnej republike v roku 1930 bol podiel ekonomicky činného obyvateľstva v službách 30,4 %, v roku 1980, teda o pol storočia neskôr – t. j. v období, ktoré sa v priemyselne rozvinutých krajinách vyznačuje rapídny rozvojom terciárneho sektora – bol tento podiel 31,7 %, čo je síce o niečo viac, no rozdiel je zanedbateľný. Charakteristickým pre "socialistickú industrializáciu" je prednostný rast odvetví vyrábajúcich výrobné prostriedky (skupina *A*) pred rozvojom odvetví vyrábajúcich spotrebné predmety (skupina *B*). Pomer *A* : *B* činil v roku 1948 ešte 55 : 45, avšak koncom 80. rokov bol už 70 : 30.

3. Systém riadenia vonkajších ekonomických vzťahov v starých podmienkach

Hlavnými črtami systému zahraničného obchodu bola výlučná kompetencia v oblasti vývozu a dovozu štátnych podnikov zahraničného obchodu ("monopol zahraničného obchodu"), ďalej centrálné stanovené ukazovatele vývozu a dovozu, ako aj rozhodovacia hierarchia RVHP.

Nepružnosť riadaceho systému vonkajších ekonomických vzťahov si českí a slovenskí ekonómovia veľmi skoro uvedomili. Avšak aj tie skromné návrhy na uvoľnenie – napr. návrh z roku 1957, aby kompetencie vykonávať zahraničný obchod boli prenesené na priemyselné podniky – vedenie štátu striktnie odmietalo. Čiastkové reformné kroky sa začali až v 60. rokoch: popri monopolných podnikoch pre zahraničný obchod boli v rokoch 1966–1968 udelené ďalším výrobným i obslužným podnikom oprávnenia na vykonávanie zahraničnoobchodnej činnosti a v roku 1967 bol zavedený koeficient vnútorného reprodukčného cenového vyrovnávania (VRCV), ktorým sa korigovalo podhodnotenie Kčs voči prevoditeľnému rubľu a nadhodnotenie voči tvrdým menám. Niekoľko mesiacov pred prevratom v roku 1989 bol tento "tieňový kurz" nahradený oficiálne vyhláseným "jednotným kurzom" (v štatistike označovanom ako "reálny výmenný kurz"); tento kurz sa priblížil k paritám kúpnej sily, zostal však hlboko pod rovnovážnym kurzom na devízovom trhu (ktorému približne zodpovedal vtedajší kurz na čiernom trhu).

4. Koncepcia vonkajších ekonomických vzťahov po roku 1989

U mnohých českých a slovenských ekonómov koncom 80. rokov prevládalo presvedčenie, že nijaké "zdokonaľovanie" existujúceho hospodárskeho systému, ale jedine jeho transformácia na trhové hospodárstvo podľa západného vzoru umožní nastúpiť cestu ozdravenia česko-slovenskej ekonomiky.

Pokiaľ išlo o žiadúci princíp voľného obchodu a z toho vyplývajúcu nevyhnutnosť otvorenia ekonomiky voči západnému vonkajšiemu svetu, prevládala medzi ekonómami i politikmi zhoda. O otázke cesty, ktorou sa tento cieľ má dosiahnuť, boli však prudké diskusie. Stručne povedané, boli tu dva sporné body, ktoré však spolu úzko súvisia: po prvé, išlo o otázku, či sa má liberalizácia zahraničného obchodu od samého začiatku vzťahovať na všetky oblasti: na tovarovú i peňažnú, resp. na oblasť devízového hospodárstva a odtiaľ aj na toky bežného účtu a kapitálového účtu platobnej bilancie; po druhé, išlo o tempo prechodu na princíp voľného obchodu. Radikálni zástancovia trhovej ekonomiky okolo ministra financií Václava Klauša boli za ďalekosiahlu, temer okamžitú liberalizáciu; svoju argumentáciu opierali o vzájomné účinky interdependencie všetkých jednotlivých opatrení vzťahujúcich sa na oblasť vnútornej i vonkajšej ekonomiky. Umiernenejší ekonómovia, ku ktorým patrili popri riaditeľovi pražského Prognostického ústavu ČSAV Valtrovi Komárkovi aj význační slovenskí ekonómovia, odporúčali pomalší, postupne realizovaný prechod; v súlade s názormi nemeckého ekonóma Friedricha Lista (1789-1846) boli presvedčení, že výkonnostne slabú ekonomiku treba pred ostrým vetrom priemyselne vyvinutého sveta dočasne ochrániť.

V jednotlivostiach našli tieto protichodné stanoviská svoj odraz okrem iného aj v oblasti kurzovej politiky. Zástancovia politiky V. Klauša, ktorých argumentáciu som podporoval i ja, presadzovali radikálnu devalváciu, aby predpokladanému zavedeniu vnútornej konvertibility poskytli potrebnú podporu. Ich protivníci sa vyslovovali iba za nepatrnú devalváciu, lebo inak predpokladali tvrdé sociálne dopady a prepady výroby v ekonomike ČSFR. Takáto pozícia by bola mala, pravda, za následok rozsiahle obhospodarovanie devíz, lebo inak by vznikla reálna obava z prudkého odlevu devíz. Koncom roku 1990 bola koruna po tretí raz v tom istom roku devalvovaná a takto podľa predstáv prívržencov liberálneho trhu sa presadila silná devalvácia.

Nový zákon o zahraničnom obchode z apríla 1990 zrušil s konečnou platnosťou už predtým uvoľnený monopol zahraničného obchodu. Odvtedy môže v zásade každý podnik, bez ohľadu na svoju formu vlastníctva, ako aj na oblasť podnikania realizovať obchody so zahraničím. Pôvodné štátne monopolné podniky zahraničného obchodu boli v nasledujúcich mesiacoch transformované na akciové spoločnosti (zatiaľ ešte štátne) a majú sa v priebehu veľkej privatizácie v roku 1992 predávať do súkromných rúk. V roku 1991 bolo schvaľovacie pokračovanie zahraničného obchodu nahradené jeho púhou registráciou. Výnimku v tomto tvoria explicitne vymenované tovary (napr. najdôležitejšie palivá, oceľ, drogy, zbrane a pod.).

S uvoľnením vnútorných cien boli od začiatku predchádzajúceho roka zrušené aj osobitné predpisy pre tvorbu cien v zahraničnom obchode. Súčasný výmenný kurz, ktorý po devalvácii odzrkadľuje pomer koruny k zahraničným menám, posilňuje vypovedaciu schopnosť cien ako ukazovateľa nedostatkovosti. Dve

okolnosti nasvedčujú tomu, že súčasný výmenný kurz zodpovedá rovnováhe na devízových trhoch: po prvé, ŠBČS zatiaľ prakticky nemusela intervenovať v záujme udržania kurzu, po druhé, podarilo sa zatlačiť kurz na čiernom devízovom trhu. Vnútoraná konvertibilita zavedená začiatkom roku 1991 umožňuje domácim podnikom nakupovať v bankách neobmedzené množstvo devíz, podniky sú zároveň povinné svoje devízové výnosy odpredávať za koruny bankám. Súkromné osoby môžu až do výšky 7000 Kčs ročne nakupovať devízy (v roku 1992). Dodatočné ochranné clo vo výške 20 % bolo medzičasom znížené.

Ekonomika dnešnej ČSFR postúpila na ceste liberalizácie zahraničného obchodu značne dopredu. V akom časovom období však bude možné dosiahnuť vytýčený cieľ slobodného obchodovania, závisí v neposlednom rade od toho, aká bude ochota Západu dovoz z tejto krajiny silnejšie liberalizovať ako doteraz, poprípade spomaľovať pôvodne dohovorené uvoľňovanie. Veľký význam má v tomto smere aj odbúranie kvót a colných obmedzení pri dovoze z krajín ES. Medzi Európskymi spoločenstvami a ČSFR bola v máji 1990 uzavretá dohoda o obchodnej kooperácii, ktorá priniesla zatiaľ iba niektoré uvoľnenia; to isté platí aj o dohode uzavretej v júni toho istého roku s Európskym združením voľného obchodu. Ďalší krok sa urobil dňa 17. 12. 1991 parafovaním Asociačnej dohody medzi ES a ČSFR, Poľskom a Maďarskom. Táto dohoda predpokladá prechodné obdobie v dĺžke jedného desaťročia, v priebehu ktorého sa má výmena tovarov postupne liberalizovať. Cesta k voľnému obchodu v plnom zmysle slova spočíva na "asymetrickom" princípe, podľa ktorého sa majú kvóty a clá odbúrať zo strany ES rýchlejšie ako zo strany ČSFR a dvoch ďalších stredoeurópskych krajín. Takto sa má ekonomicky zdevastovaným krajinám poskytovať dočasná ochrana, ktorá by mala pomôcť zmierniť tvrdosti systémovej transformácie, to znamená nezamestnanosť, zníženie reálnych dôchodkov a pod. Treba len dúfať, že pravdepodobné rozdelenie federácie nebude mať za následok podstatné zhoršenie s ES dohodnutých podmienok pre ČR a SR.

5. Prílev zahraničného kapitálu: Imperatív transformácie

Ak sa má zahraničný obchod plne prejavíť ako faktor rastu a modernizácie ekonomiky, potom sa otvorenie ekonomiky nemôže obmedzovať iba na oblasť výmeny statkov. Nie menej neodkladný – v tejto oblasti však jednosmerne zo Západu na Východ – je prílev kapitálu do ekonomiky ČSFR. Veľmi citelné podlžnosti minulosti – zastaranosť výrobných prostriedkov a infraštruktúry, zanedbané životné prostredie – možno vzhľadom na nedostatok domáceho kapitálu, ako aj na chýbajúce know-how napraviť iba masívnymi kapitálovými injekciami zvonka, a to tiež iba postupne a dlhodobo. K tomuto cieľu treba vykročiť dvoma cestami: po prvé, zahraničnými investíciami západných firiem a po druhé, finančnou pomocou – predovšetkým účelovo viazanými úvermi – zahraničných, resp. medzinárodných inštitúcií.

V ďalšom sa chcem venovať iba priamym investíciám podnikov, t. j. predovšetkým joint ventures (popri nich jestvujú však už aj teraz podniky vo výlučnom vlastníctve cudzincov). Novelizovaním zákona z roku 1988 na jar 1990 sa zatraktívni podmienky pre zakladanie spoločných podnikov so zahraničnou kapitálovou účasťou. Podiel zahraničného kapitálu v podniku už nie je obmedzený; možné sú aj podniky vo výlučnom vlastníctve cudzincov. S najdôležitejšími obchodnými partnermi boli uzavreté dohody na ochranu investícií. Kým začiatkom roka 1990 celkový počet cca 60 joint ventures bol ešte mizivý, začiatkom roka 1991 ich bolo už 1400 a koncom júla takmer 3000. Počet joint ventures nad 7000 ku koncu roka 1991, uvádzaný v štatistike podnikov so zahraničnou účasťou (prameň: Investičná banka ...), z čoho malo byť takmer 5700 v ČR a viac ako 1500 v SR, sa zdá byť prehnaný (pravdepodobne sú v tomto počte započítané aj joint ventures, ktoré existovali iba na papieri). Pokiaľ ide však o pomerný údaj medzi ČR a SR – teda o malý podiel SR – tento by mohol odzrkadľovať skutočnosť. V rozličných prameňoch sa však oprávnené poukazuje na skutočnosť, že ku koncu roka 1991 prevládali medzi spoločnými podnikmi tie, ktoré podnikali v sektore služieb, predovšetkým vo vnútornom obchode a podstatne menej v priemysle a naopak, že veľké spoločné podniky typu Škoda-VW a BAZ-VW boli zatiaľ skôr výnimkami.

Na prvom mieste medzi zahraničnými investormi v celej ČSFR sú kapitálové vklady z Nemecka pred Rakúskom. Na Slovensku je poradie oboch krajín – nepochybne aj pre blízkosť Rakúska – obrátené. Počet podnikateľov z ostatných krajín investujúcich do spoločných podnikov je podstatne nižší. Podľa výšky kapitálových vkladov zaujíma Nemecko v ČSFR ešte dominujúcejšie postavenie ako v počte spoločných podnikov. Podiel nemeckého kapitálu na celkovom objeme zahraničného kapitálu v ČSFR dosahuje takmer 80 %. Podľa predbežného približného odhadu činil podiel zahraničných kapitálových investícií na objeme celkových investícií do česko-slovenského národného hospodárstva v roku 1991 cca 5 %.

Pri všetkých výhradách metodického charakteru – v neposlednom rade vzhľadom na sotva presne porovnateľné relatívne vnútorné i zahraničné ceny, ako aj relatívne ceny v oboch krajinách – mohol by byť zaujímavý podobný prepočet za Nemecko: tu činil podiel priamych investícií zo zahraničia do nemeckého hospodárstva v poslednom roku pred zjednotením takmer 5 %. Podobnosť týchto podielových údajov oboch krajín je však klamná. Po prvé preto, lebo nemecká ekonomika počas uplynulých štyroch desaťročí podliehala bezprecedentnému integračnému procesu so svetovou ekonomikou. Pritom nemecké investície v zahraničí prevýšili roku 1989 o 18 % investície, ktoré realizovali cudzinci v Nemecku. A po druhé, Česko-Slovensko bolo práve počas týchto štyroch desaťročí od rozvinutej svetovej ekonomiky odlúčené: práve preto je potreba vyrovnania zameškaného v oblasti zahraničných investícií taká veľká. V prospech tejto argumentácie hovorí nielen nedostatok finančného, ako aj

vecného kapitálu, ale v neposlednom rade aj transfer know-how, ktorý zahraničné investície spravádza.

Poprední reformátori pochopili imperatív prílevu zahraničného kapitálu. Hoci ďalšie masívne kapitálové účasti sú nevyhnutné, predsa len v porovnaní s predchádzajúcim rokom sa čosi dalo do pohybu. Napríklad ešte prednedávnom – a možno to platí dodnes – bolo Maďarsko s viac ako polovicou všetkých zahraničných investícií v tejto oblasti, v porovnaní s ostatnými bývalými štátmi RVHP, ďaleko vpredu. Podľa údajov Výboru nemeckého hospodárstva pre obchod s Východom predstavovala hodnota nemeckých priamych investícií v prvom polroku 1990 v ČSFR zanedbateľný obnos 1 mil. DEM, teda iba zlomok investícií SRN do maďarských podnikov. V prvom polroku 1991 sa však tento pomer diametrálne zmenil v prospech Česko-Slovenska: hodnoty za prvý polrok 1991 predstavovali 142 mil. DEM za Maďarsko a 742 mil. DEM za ČSFR.

Silná prevaha nemeckého kapitálu v ČSFR podnietila rozšírenie námitok proti údajnému "výpredaju". K heslu "prenikanie cudzieho kapitálu" sa v uplynulých dvoch rokoch pridružila ešte pejoratívne zafarbená formulka postupného vbiehania do "nemeckej kolonizácie", akéhosi uvoľneného procesu "germanizácie". Korene takýchto postojov treba hľadať v historických a politických reminiscenciách, ktoré dostávajú dodatočnú podporu od politických skupín, reprezentujúcich sčasti nacionalistické, sčasti antikapitalistické tradície. Som toho presvedčenia, že dovoz kapitálu – nech pochádza odkiaľkoľvek – by sa mal všestranne podporovať. Nie je to v rozpore s prezieravou stratégiou, ktorá musí dbať o to, aby sa český a slovenský majetok nepredával za smiešne nízke ceny. Podľa mojich vedomostí nejestvuje doposiaľ príklad toho, že by niečo podobné boli domáci zodpovední činitelia urobili. Ak bola nemecká kapitálová účasť doposiaľ v popredí, možno túto skutočnosť spravidla odvodiť z nasledujúcich okolností:

- zemepisná blízkosť, poznatky nemeckých investorov o tunajšej situácii, vyššia aktivita ekonomiky ČSFR v porovnaní s ekonomikami ostatných bývalých krajín východného bloku, ktorú mnohí investori severného suseda spoznali rýchlejšie a lepšie ako iní (k tomu treba popri existencii kvalifikovaných odborníkov a technikov pripočítať aj nižšiu mzdovú úroveň oproti novým spolkovým krajinám SRN);

- väčšia ochota investorov zo SRN v porovnaní s inými (napr. VW) výjsť v ústrety tunajším predstavám.

Treba však konštatovať, že v priebehu prvého polroka 1992 sa podiel investícií zo SRN znížil v prospech ďalších krajín, najmä Francúzska a USA.

6. Výsledky zahranično-ekonomického vývoja po prevrate 1989

a) Rast zahraničného obchodu podľa teritórií

Tempá rastu za rok 1990 uvedené v tabuľke 3 boli vypočítané na základe hodnôt vývozu a dovozu za rok 1989 pri výmennom kurze za rok 1990 a údaje za rok 1991 analogickým spôsobom príslušných hodnôt za rok 1990 pri výmen-

nom kurze roku 1991. Tieto prepočty, uskutočnené vo Výskumnom ústave vonkajších ekonomických vzťahov v Prahe, majú väčšiu vypovedaciu schopnosť než výpočty uvádzané oficiálnou štatistikou zahraničného obchodu ČSFR, ktorá uvádza za jednotlivé roky vývoz a dovoz v bežných cenách. Pravda, aj nami použité údaje sa opierajú o hodnoty v bežných cenách a takisto preto neukazujú hodnoty objemového indexu. Ročná správa Federálneho štatistického úradu za rok 1991 uvádza, že v objemovom vyjadrení sa za toto obdobie vývoz znížil o 16,5 % a dovoz o 33,7 %. Zníženie temp rastu výmeny tovarov so zahraničím, ktoré charakterizuje druhú polovicu 80. rokov, sa v roku 1990 a 1991 ešte prehĺbilo. Na rozdiel od predchádzajúcich rokov však zaznamenávame nielen pokles (fyzických) objemov, ale aj pokles v bežných, t. j. inflačných cenách, a teda fakticky záporný rast.

T a b u l k a 3

Vývoj česko-slovenského vývozu a dovozu v porovnaní s predchádzajúcim obdobím (v %)

Skupina krajín	Vývoz		Dovoz	
	1990	1991	1990	1991
spolu	-11,6	-6,0	-3,8	-22,0
bývalé socialistické krajiny	-17,5	-21,0	-8,7	-24,0
krajiny s rozvinutou trhovou ekonomikou	-0,7	+14,0	+7,6	-21,0
rozvojové krajiny	-21,9	-16,0	-24,7	-12,0

Prameň: ČSFR in International Economy, Quarterly, Research Institute for Foreign Economic Relations (VÚVEV), Praha, marec 1991; VÚVEV 4/1991 Praha, marec 1992, s. 1.

Pokles na strane vývozu bol roku 1991 slabší ako v roku 1990, na druhej strane pokles dovozov sa prehĺbil. Rozširujúca sa kríza v bývalom východnom bloku, v prvom rade v bývalom ZSSR mala katastrofálne následky predovšetkým pre odbyt československých výrobkov, po desaťročia v rastúcej miere smerovaných do tejto oblasti. Rozsiahle kapacity podnikov ťažkého priemyslu, vybudovaného v záujme ZSSR, ale aj v oblasti masovej produkcie spotrebných tovarov (obuv, textil a pod.), zostali po zrušení objednávok východných odberateľov nevyužitú. Podobné problémy, hoci nie tak veľkého rozsahu, sa objavili aj vo vývoze do krajín tretieho sveta, ktoré boli voči ČSFR zadlžené. V roku 1991 zaznamenané zvýšenie vývozu na Západ treba považovať za pozitívny jav, ktorý poukazuje na účinok devalvácie, ako aj iných reformných opatrení.

Na výraznom poklese dovozu v roku 1991 sa podieľali obe rozhodujúce skupiny krajín. Prechod na platby v tvrdých menách v rámci bývalej RVHP zdržal po devalvácií dovoz z Východu rovnako ako dodávky zo Západu. Zvýšenie dovozu z rozvojových krajín v tomto roku však mohol ich zadlženosť iba o málo znížiť. Niet pochyb o tom, že zahraničný obchod ČSFR v rokoch 1990

a 1991 sa neprejavil ako rastový faktor. Naopak: zrútenie sa výmeny tovarov s bývalým socialistickým blokom bolo – popri iných faktoroch (reštriktívna peňažná a fiškálna politika, ako aj adaptačná slabosť prevažne ešte štátnych podnikov na zmenené trhové podmienky) – spolurozhodujúcim činiteľom už spomenutej recesie. To ale súčasne znamená, že dosiahnuté nepriaznivé výsledky nemožno pripísať na ťarchu reformnej stratégie.

b) Teritoriálna reorientácia

Rozdielne tempá rastu v obchode s bývalými socialistickými krajinami a so západnými trhovými ekonomikami (tab. 3) už poukázali na to, že reorientácia na Západ v rokoch 1990 a 1991 bola pokračovaním vývoja z konca 80. rokov.

T a b u l k a 4

Podiely jednotlivých skupín krajín na česko-slovenskom zahraničnom obchode (v %)

Skupina krajín	Vývoz		Dovoz		Obrat	
	1990	1991	1990	1991	1990	1991
spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
bývalé socialistické krajiny	44,7	39,3	43,0	42,9	43,8	41,0
v tom						
ZSSR	25,2	19,4	21,6	31,8	23,3	25,3
krajiny s rozvinutou trhovou ekonomikou	46,7	52,0	50,8	48,9	48,8	50,5
v tom						
SRN	17,4	25,1	23,8	20,3	19,7	22,8
rozvojové krajiny	8,6	8,7	6,2	8,2	7,4	8,5

Prameň: VÚVEV 4/1991, s. 37-39, 53, 56.

Poznámka: Podľa neskôr publikovaného bulletinu FSÚ (č. 7/1992) sa indexy krajín odlišujú od údajov v tejto tabuľke, celkové tendencie sa tým však nemenia.

Ako vyplýva z údajov tabuľky 4, v roku 1990 podiel krajín s vyspelou trhovou ekonomikou činil už takmer 49 % a v roku 1991 dosiahol viac ako polovicu celkovej tovarovej výmeny ČSFR so zahraničím. Tomu na druhej strane zodpovedal pokles obchodu s Východom, a to zo 44 % v roku 1990 na 41 % v roku 1991. Už v minulých desaťročiach klesajúci podiel obchodu s rozvojovými krajinami dosiahol skromnú hodnotu: ustálil sa na úrovni okolo 8 %. Zmeny v podieloch sme už na základe rozdielných temp rastu podľa skupín krajín zdôvodnili. Tabuľka 4 ďalej ukazuje, že SRN sa v roku 1991 dostala po prvýkrát v obchodnej bilancii ČSFR na strane vývozu pred ZSSR, a to hneď výrazne. Na strane dovozu si ZSSR – sledovaný SRN – dokázal udržať miesto prvého dodávateľa, vzhľadom na ešte stále rozsiahle dodávky surovín (predovšetkým ropy a zemného plynu).

Ukazuje sa tak, že vytýčená reorientácia zahraničného obchodu ČSFR z Východu na Západ sa darí. Má to osobitný význam, lebo iba takýmto spôsobom môže kedysi popredná priemyselná krajina postupne naprávať štyri desaťročia trvajúcu stagnáciu v dôsledku svojho jednostranného zapojenia do východného bloku. Na druhej strane sa ukazuje, že by bolo žiadúce zachovať aj značný podiel výmeny tovarov s bývalými krajinami RVHP.

Osobitne zaujímavý je najnovší vývoj v prvom polroku 1992. Celkový vývoz ČSFR v bežných cenách poklesol iba mierne. Popritom pokračovala v tomto roku expanzia vývozu na Západ, osobitne do ES. Takmer jedna tretina všetkého česko-slovenského vývozu smerovala do SRN. Na druhej strane nevýhodou pre ČSFR je ďalší pokles dovozu. Podarilo sa síce na primeranej úrovni udržať dovoz surovín z bývalého ZSSR a podiel tohto regiónu na dovoze tak dosiahol ešte 31 %, na druhej strane by však bol býval žiadúci vyšší dovoz predovšetkým moderných technologických zariadení zo Západu. Väčšia dynamika vývozu oproti dovozu sa priaznivo odrazila na obchodnej bilancii ČSFR: dosiahlo sa aktívne saldo vo výške + 10,2 mld Kčs (v roku 1990 bola obchodná bilancia pasívna vo výške - 22,9 mld Kčs a v roku 1991 bolo už saldo aktívne v hodnote + 27,2 mld Kčs).

T a b u l k a 5

Vývoj vonkajších ekonomických vzťahov ČSFR v prvom polroku 1992 v porovnaní s prvým polrokom 1991 (v %)

Skupina krajín	Vývoz		Dovoz	
	index	podiel	index	podiel
	1992/1991	1992	1992/1991	1992
spolu	97,8	100,0	82,9	100,0
európske krajiny bývalej RVHP	94,4	14,0	60,3	6,3
bývalý ZSSR	54,8	9,4	91,4	31,0
mimoeurópske krajiny bývalej RVHP	59,7	0,5	30,3	0,7
krajiny s rozvinutou trhovou ekonomikou	108,5	64,9	84,6	55,9
v tom				
ES	118,2	50,6	89,6	38,5
v tom				
SRN	118,8	30,3	96,4	22,8
rozvojové krajiny	116,7	11,2	77,7	5,6

Prameň: FSÚ Praha.

c) Komoditná štruktúra a komparatívne výhody

Údaje o podieloch jednotlivých tovarových skupín v tabuľke 6 ukazujú, že v roku 1991 dominovali vo vývoze polotovary a stroje. Do Spolkovej republiky Nemecko sa pritom vyvážajú predovšetkým – a to platí viac-menej aj pre ostat-

né západné priemyselné krajiny – výrobky náročné na materiál, do Sovietskeho zväzu hlavne stroje a zariadenia. Na jednej strane treba zvýšenie vývozu do SRN zaznamenať ako úspech, na druhej strane sa ešte nepodarilo dosiahnuť zlepšenie štruktúry vývozu v prospech hotových výrobkov náročných na prácu. Treba len dúfať, že postupná liberalizácia západných trhov pre ČSFR, tak ako to predpokladá Európska dohoda s ES o kvótach a clách (podobne ako v marci uzavretá dohoda s krajinami EZVO), umožní ďalšie zvýšenie vývozu, ako aj dosiahnutie komparatívne výhodnejšej tovarovej skladby vývozu.

Česko-slovenský dovoz je ešte stále charakterizovaný vysokým podielom surovín (pozri tab. 6), takže zostáva málo priestoru pre rozsiahlejší dovoz moderných strojov a zariadení. Treba ale poznamenať, že tovarová skladba dovozu sa z hľadiska komparatívnych úžitkov už zlepšila.

T a b u l k a 6

Tovarová štruktúra česko-slovenského zahraničného obchodu v roku 1991 (v %)

Tovarová skupina (podľa SITC)	Vývoz			Dovoz		
	Spolu	SRN	ZSSR	Spolu	SRN	ZSSR
potraviny a požívatiný (0,1)	8,6	9,3	4,5	6,9	3,8	0,5
suroviny a palivá (2, 3, 4)	9,7	13,3	1,9	39,3	7,9	87,3
chemikálie						
a priemyselné polotovary (5, 6)	41,1	47,6	32,9	18,9	27,5	7,0
stroje a dopravné prostriedky (7)	27,9	17,9	43,8	28,0	51,1	4,6
hotové výrobky a iné (8, 9)	12,7	11,9	16,9	6,9	9,7	0,6
spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Prameň: VÚVEV, 4/1991, s. 38, 53, 56.

d) Zhrnutie výsledkov

Zhrňme dosiahnuté výsledky zahranično-ekonomického vývoja Česko-slovenskej republiky za roky 1990, 1991 a prvý polrok 1992. Nehľadiac na mnohé protirečenia, možno už rozpoznávať prvé pozitívne záblesky: zvyšovanie vývozu na Západ, zabezpečenie nevyhnutných dodávok surovín, priaznivý vývoj obchodnej a platobnej bilancie, stabilita meny. Miera otvorenosti ekonomiky meraná podielom obratu zahraničného obchodu na národnom dôchodku (chápaného v marxistickej definícii) sa zvýšila z 55 % v roku 1990 na 65 % v roku 1991. K pozitívnym výsledkom mohla prispieť aj skutočnosť, že viac ako 3000 podnikov (štátne, ktoré stoja pred privatizáciou, ako aj viaceré privatizované podniky) už realizovalo vývozné a dovozné činnosti. Výsledky dosiahnuté v Českej republike sú však, žiaľ, priaznivejšie, než výsledky dosiahnuté v Slovenskej republike, čo vyplýva v prvom rade z jej vyššej vonkajšej ekonomickej závislosti od bývalého sovietskeho trhu.

7. Záverečné poznámky

Transformácia vonkajších ekonomických vzťahov je obzvlášť ťažká. Zrútenie sa ekonomík bývalých partnerských krajín, predovšetkým však bývalého ZSSR bolo náhlejšie a ďalekosiahlejšie, než sa predvíдалo: pre česko-slovenskú produkciu určenú na vývoz, ako aj pre priemysel odkázaný na dovoz surovín to prinieslo mimoriadne problémy. Pri stále rastúcich nárokoch na konkurenčnú schopnosť exportných tovarov v rámci západnej orientácie sa v tejto situácii ešte silnejšie ukázala nevyhnutnosť prispôsobenia sa novej trhovej situácii. Prekonávanie súčasnej recesie v oboch republikách ČSFR môže byť v blízkej budúcnosti úspešné iba vtedy, ak vonkajšie ekonomické vzťahy vytvoria priaznivé podmienky pre oživenie. Politické, ako aj ekonomické faktory, oba poznačené neistotami a rizikami, komplikujú prognózovanie ďalšieho vývoja. Vypracovanie výhľadu je vzhľadom na očakávané rozdelenie federácie spojené s ďalšími problémami, ktoré sa ešte pred niekoľkými mesiacmi nedali predpokladať.

Došlo 9. 9. 1992

TRANSFORMATION OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS OF THE CSFR WITH STRESS UPON THE ECONOMIC RELATIONS WITH THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

Jiří KOSTA

A substantial part of this study investigates the development of Czecho-Slovak foreign trade relationships in the period after the crash of the totalitarian regime in 1989. The author agrees with the new liberal foreign economic policy of the CSFR, even though it means an unusually complicated climate and conditions for the re-orientation of foreign trade to the highly developed industrial countries. Kosta doesn't think, that the theoretical conception of foreign trade relations transformation is "shocked", he emphasizes that, in practise, gradualistic paternalistic access is exercised.

Special attention is paid to the inflow of foreign capital (mainly direct foreign investments) to the CSFR as an "imperativ of transformation". With regard to the big share of German capital in CSFR, the author suggests a nonsensicality of a danger of "colonization" of our country by German investors. According to him, the way out could be more active access to the other foreign partners.

At the end, Kosta evaluates the results of development of the trade balance and the balance of payments in the CSFR after 1989 in interaction with development of the national economy. Even though foreign trade isn't a factor of growth yet, the author recommends for this aim, a policy of opening the economy to the world without excessive state protectionism.

K o n z u l t á c i e

Kvantifikácia závislosti priemernej mzdy od niektorých makroekonomických ukazovateľov

Marián GOGA*

1. Úvod

Ekonomika Slovenska, ako súčasť ekonomiky ČSFR, vstúpila do transformačného procesu v roku 1990 s dlhodobou sa utvárajúcimi črtami a vlastnosťami nerovnovážnej ekonomiky. Hlavnou príčinou dlhodobu reprodukováných nerovnovážnych tendencií je absencia trhového mechanizmu a podcenenie významu ekonomickej rovnováhy pri koncipovaní cieľov makroekonomickej politiky.

V rámci prebiehajúcej transformácie sa na úrovni inflačného vývoja ekonomiky bude pravdepodobne najviac podieľať premietnutie výmenného kurzu a dovozných prírážky do cien dovozu, zahrnutie vyšších úrokových sadzieb do nákladovej cenovej štruktúry, relácie mzdového a cenového vývoja, priebeh demonopolizácie a privatizácie výrobného procesu, vytváranie dimenzie vnútorného dopytu po výrobkoch a službách a pod.

Rozborom a analýzou vplyvu jednotlivých faktorov sa dá zistiť, do akej miery mohla vzniknúť neúnosná miera inflačného vývoja ekonomiky. Pretože táto úroveň by zase spätne ovplyvňovala faktory vplývajúce na vývoj ekonomiky. Ide tu o "spojité nádoby".

S inflačným vývojom bezprostredne súvisí aj vývoj nominálnych miezd a je zrejmé, že tak v prípade tohto faktora, ako aj ostatných inflačných faktorov pôjde o snahu minimalizovať ich účinok, resp. o snahu, aby inflácia bola pod kontrolou prostredníctvom určitej pružne regulovateľnej zložky.

Cieľom tejto stati je analyzovať vývoj a experimentálne namodelovať vzťahy priemernej nominálnej mzdy k niektorým vybraným makroekonomickým ukazovateľom v období transformácie ekonomiky Slovenska z centrálne plánovaných podmienok do podmienok trhových. V prvej časti analyzujeme a experimentálne overujeme závislosti medzi priemernou nominálnou mzdou a niektorými faktormi, ktoré určujú jej úroveň, a formulujeme príslušné funkčné vzťahy. V druhej časti robíme kvantitatívnu analýzu vývoja priemernej nominálnej a reálnej mzdy, produktivity práce a nezamestnanosti na základe dostupných reálnych údajov za

* doc. Ing. Marián GOGA, CSc., Ekonomická univerzita, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava

ekonomiku Slovenska v rokoch 1989-1991 (podľa jednotlivých štvrtrokov). V tejto súvislosti poznamenávame, že sme si vedomí určitej ohraničenosti získaných výsledkov, vzhľadom na techniku modelovania, pretože časové rady potrebných ukazovateľov sú na analytické účely pomerne krátke. Údaje používame za obdobie, keď sa začal proces transformácie ekonomiky Slovenska.

2. Modelovanie príslušných vzťahov a experimentálne výsledky

Pri kvantitatívnej analýze vzťahu priemernej nominálnej mzdy k vybraným ekonomickým veličinám sa pokúsime experimentálne vymedziť tieto vzťahy z hľadiska makroekonomického, s možnosťami ich modelovania.

Predpokladáme, že priemerná nominálna mzda je určovaná vývojom týchto vybraných makroekonomických veličín: cenovým indexom súkromnej spotreby, mierou nezamestnanosti, produktivitou práce a cenovým indexom dovozu. Experimentálne preskúmame rôzne kombinácie týchto veličín vo funkčných rovniciach a budeme analyzovať štatistické výsledky testov.

Vzťahy medzi uvedenými makroekonomickými veličinami vyjadríme touto funkčnou rovnicou:

$$W = f(P_c, PROD, MIERA, -NEZ, L_u, P_m),$$

kde

- W - priemerná nominálna mzda,
- P_c - cenový index súkromnej spotreby,
- $PROD$ - produktivita práce ($PROD = Y_m/L$, Y_m - hrubý národný dôchodok, L - pracovníci),
- $MIERA$ - miera nezamestnanosti ($MIERA = L_u/L$, L_u - nezamestnanosť),
- NEZ - $1/L_u$,
- P_m - cenový index dovozu.

Základným problémom regresnej analýzy je voľba vhodnej regresnej funkcie. Na naše účely sme zvolili lineárnu regresnú funkciu $y = a + bx_1 + cx_2 + dx_3 + ex_4 + fx_5 + gx_6$.

Pri odhade parametrov regresných funkcií sme vychádzali zo štvrtročných časových radov ukazovateľov za roky 1989-1991. Pri odvodzovaní parametrov sme použili jednoduchú metódu najmenších štvorcov a programový systém SAMPLER, resp. RATS.

Postupovali sme tak, že funkčné rovnice sme vytvárali vzájomnou kombináciou uvedených makroekonomických ukazovateľov. Takto sme vytvorili 25 rovníc, z ktorých väčšina poskytovala uspokojivé výsledky.

Z analyzovaných funkčných rovníc sme najlepšie výsledky dosiahli vo funkčných rovniciach 1/, 2/, 3/, 4/ a 5/, v ktorých dosahujú všetky parametre kladné znamienka (okrem parametra NEZ), t - test je uspokojivý a koeficient determinácie R^2 je pomerne vysoký. Najslabšou funkčnou rovnicou je rovnica

vyjadrujúca vzťah mzdy a parametra *NEZ*. Tento parameter dosť negatívne ovplyvňoval aj výsledky v iných funkčných rovniciach.

Pomocou programového systému RATS sme získali aj príslušné štatistické testy a reziduálne i vyrovnané hodnoty analyzovaných funkčných rovníc. Najlepšie výsledky sme dosiahli pri týchto rovniciach:

$$W = 2371,82 + 5,60637P_c + 8114,38PROD \quad /1/$$

$$(18,9581) \quad (12,0992) \quad (1,72152)$$

$$R^2 = 0,941$$

$$D-W = 1,438$$

$$W = 1967,85 + 2,89075P_c + 10621,1PROD + 2012,20MIERA + 593,163P_m \quad /2/$$

$$(13,0112) \quad (3,50900) \quad (4,61864) \quad (3,47196) \quad (4,8698)$$

$$R^2 = 0,992$$

$$D-W = 2,878$$

$$W = 2009,51 + 2,62214P_c + 0,01229L_u + 10353,3PROD + 583,584P_m \quad /3/$$

$$(13,1430) \quad (2,97286) \quad (3,53843) \quad (4,58448) \quad (4,88057)$$

$$R^2 = 0,993$$

$$D-W = 3,004$$

$$W = 2254,51 + 4,99399P_c - 5788,6NEZ + 334,828P_m \quad /4/$$

$$(4,48583) \quad (5,63088) \quad (-0,353572) \quad (0,899150)$$

$$R^2 = 0,954$$

$$D-W = 2,677$$

$$W = 1823,52 + 5,64589P_c + 9245,10PROD + 487,735P_m \quad /5/$$

$$(7,80819) \quad (15,8886) \quad (2,54133) \quad (2,57463)$$

$$R^2 = 0,976$$

$$D-W = 2,009$$

Na záver tejto časti môžeme konštatovať, že aj napriek pomerne krátkym časovým radom, odvodené funkčné vzťahy celkom dobre modelujú vývoj priemernej nominálnej mzdy v období transformácie ekonomiky Slovenska a možno ich považovať za prijateľné.

Poznamenávame, že naformulovaný model v tejto časti možno použiť tak na analýzu retrospektívy, ako aj na predikciu mzdového vývoja.

3. Analýza vzťahu priemernej mzdy k niektorým makroekonomickým veličinám

Vzájomný vzťah medzi priemernou mzdou a produktivitou práce, ako základným zdrojom rastu hrubého národného dôchodku, je mnohostranný. Od tempa rastu produktivity práce závisí tempo rastu i celkový objem hrubého národného

dôchodku a tým zároveň i tempo mzdového rastu. Rast priemernej mzdy zasa spätne vplyva na rast produktivity práce.

V súčasnom období transformácie ekonomiky má relácia tempa rastu produktivity práce a priemerných miezd pre makroekonomickú rovnováhu dôležitý význam najmä z dlhodobého hľadiska. "Makroekonomická regulácia priemernej mzdy by mala predovšetkým vychádzať z dynamiky rastu produktivity práce pri výrobe spotrebných predmetov a platených služieb a z ohraničenia, ktoré je dané rastom nepracovných príjmov (najmä sociálnych) a pomeru nepracovných príjmov k počtu pracujúcich v národnom hospodárstve. Pritom je potrebné korigovať túto možnú dynamiku pohybom úspor obyvateľstva, ďalej mierou, v akej sa vyvíjajú tzv. ostatné fixné platby atď." [3, s. 63].

Analyzované obdobie ekonomickej transformácie sa vyznačovalo značnou stratou reálneho obsahu príjmov a úspor občanov, ktorá vznikla v dôsledku devalvácie, cenovej liberalizácie, reštriktívnej mzdovej politiky i zaostávania valorizácie tak pracovných, ako aj sociálnych príjmov za rastom reálnych životných nákladov. S poklesom reálnych príjmov zákonite súvisel aj pokles osobnej spotreby, ako hlavnej zložky životnej úrovne.

Za nepriaznivý inflačný vplyv možno považovať aj skutočnosť, že rast miezd sa realizoval väčšinou indexovou metódou v dôsledku rastu životných nákladov, a nie v dôsledku zvyšovania kvality a produktivity práce podnikov a organizácií.

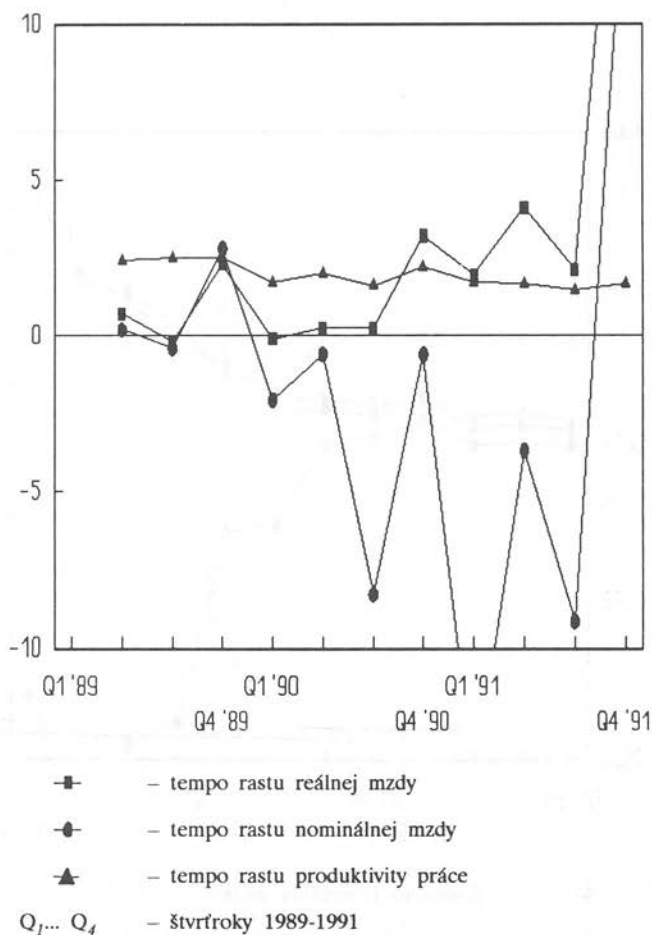
Regulácia mzdového vývoja určená v scenári ekonomickej reformy a aplikovaná v tzv. tripartitných dohodách viaže vývoj miezd v určitom pomere na vývoj spotrebiteľských cien (životných nákladov). Možno povedať, že takýto spôsob mzdovej regulácie je v začiatočnom období ekonomickej transformácie vhodný na to, aby sa aj ním prispelo k obnoveniu globálnej rovnováhy medzi ponukou a dopytom a aby sa čast' obmedzenia dopytu obyvateľstva - najmä tá jeho časť, ktorá je spojená s rastom cien dovozov v dôsledku devalvácií - využila na tvorbu dodatočných akumuláčnych zdrojov (vo vývoznom sektore ekonomiky).

Skúsenosti však ukazujú, že pri presune časti prostriedkov od obyvateľstva do tvorby kapitálu u vývozcov vznikajú straty, ktoré sú spojené aj so znížením celkového dopytu, produkcie a zamestnanosti. Preto je účelné neviazať reguláciu miezd výlučne na vývoj inflácie tak, že rast miezd za postupom inflácie značne zaostáva (pozri [4]).

Súbežne so zmenami v iných súčasniach transformačnej hospodárskej politiky je účelné vytvárať dohody o mzdách s ohľadom na vývoj produktivity práce (hrubého domáceho produktu) a s prihliadnutím na pohyb cien bez ďalšej snahy o znovurozdelenie dôchodkov v neprospech obyvateľstva. Takáto dôchodková politika je nielen bežná vo vyspelých trhových ekonomikách, ale je aj jedným z dôležitých prvkov stabilizačnej politiky obsahujúcej rozvojové impulzy.

Keď analyzujeme vývoj produktivity práce a vývoj nominálnej, resp. reálnej mzdy od začiatku transformačného procesu, vidíme, že vývoj týchto veličín bol v jednotlivých skúmaných štvrtrokoch nerovnomerný a bol sprevádzaný niektorý-

mi negatívnymi črtami a tendenciami (graf 1). Z grafu 1 vyplýva, že tempo rastu nominálnej mzdy malo rastúci priebeh, tempo rastu reálnej mzdy skákavý klesajúci priebeh (vplyvom rastu cenového indexu súkromnej spotreby) a vývoj produktivity práce bol mierne klesajúci v celom skúmanom období. Údaje uvedené v grafe 1 aj v ostatných grafoch sme čerpali z databázy grantového výskumu [5].

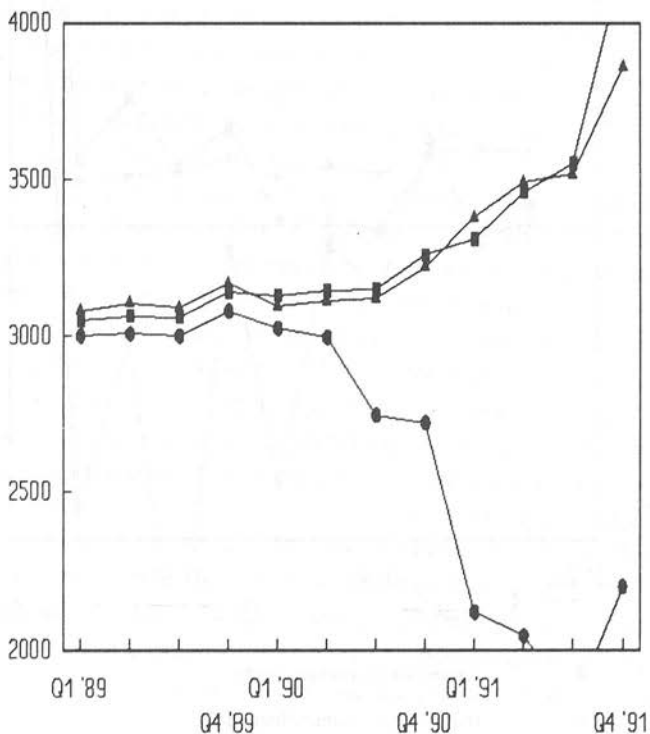
Graf 1. Tempá rastu produktivity práce, nominálnej a reálnej mzdy

V tejto súvislosti treba uviesť, že vývoj cenového indexu súkromnej spotreby mal prudko rastúci priebeh najmä počas roka 1991, čo sa zákonite prejavilo v prudkom poklese tempa rastu reálnej mzdy.

Je zrejme, že pokles tempa rastu nominálnej mzdy a príjmov pod určitú hranicu vyvoláva zníženie životnej úrovne obyvateľstva. Čím výraznejšie by klesol medziročný prírastok nominálnych miezd pod určitú "hranicu citlivosti", tým viac by sa spomalili dynamické procesy v národnom hospodárstve.

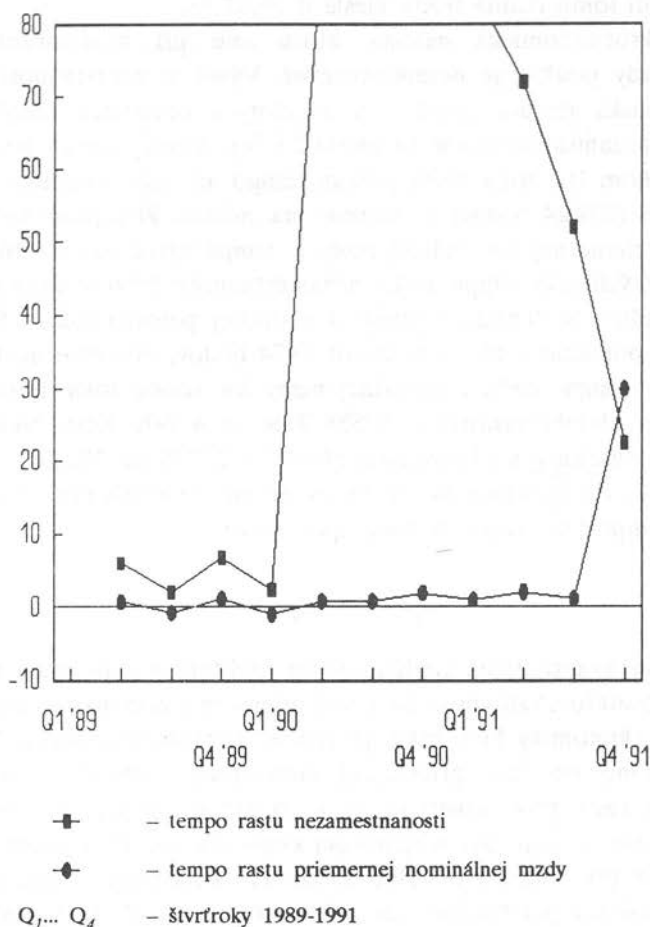
Dynamika rastu nominálnych miezd mala stúpajúci priebeh počas celého analyzovaného obdobia, naproti tomu dynamika reálnych miezd mala v období štvrtrokov Q4/1989 až Q3/1991 klesajúci priebeh (graf 2).

Kčs

- – priemerná nominálna mzda
- – priemerná reálna mzda (podiel priemernej nominálnej mzdy a cenového indexu súkromnej spotreby)
- ▲ – vyrovnané (modelované) hodnoty priemernej nominálnej mzdy
- Q₁... Q₄ – štvrťroky 1989-1991

Graf 2. Vývoj priemernej nominálnej a reálnej mzdy (v tis. Kčs)

Graf 3. Tempo rastu nezamestnanosti a priemernej nominálnej mzdy

Reálna mzda vyjadruje vzťah nominálnej mzdy k životným nákladom, ktoré ukazujú, ako vývoj cien spotrebného tovaru a služieb ovplyvňuje spotrebné výdavky obyvateľstva. Úroveň reálnej mzdy je určená predovšetkým úrovňou nominálnej mzdy, množstvom a kvalitou spotrebných predmetov i služieb, a najmä výškou ich cien.

Na grafe 2 vidieť zásadný rozdiel medzi vývojom priemernej nominálnej mzdy a priemernej reálnej mzdy v analyzovanom období. Zvyšovaním cien od začiatku transformačného procesu sa reálne príjmy obyvateľstva znižovali pri neproporcionálnom raste nominálnych príjmov obyvateľstva, vzhľadom na zrých-

lený rast cien. V skúmanom období priemerná nominálna mzda vzrástla o 51,3 %, naproti tomu reálna mzda klesla o 26,67 %.

Ďalšia makroekonomická veličina, ktorú sme pri modelovaní priemernej nominálnej mzdy použili, je nezamestnanosť. Vývoj nezamestnanosti má v ekonomike Slovenska rastúci trend a v niektorých oblastiach dosahuje hrozivú výšku (miera nezamestnanosti je tu okolo 20 %). Vysoký nárast nezamestnanosti začal v druhom štvrťroku 1990, pričom tempo jej rastu kulminovalo v treťom štvrťroku 1990 (232,24 bodov) a odvtedy má mierne klesajúci charakter. Vývoj tempa rastu priemernej nominálnej mzdy a tempa rastu nezamestnanosti vidieť na grafe 3. Zrýchlenie tempa rastu nezamestnanosti bolo v druhom štvrťroku 1990 také prudké, že "uniklo z grafu" a v druhej polovici roka 1991 sa tempo rastu značne spomalilo - až na hodnotu 23,74 bodov. Podobne došlo k prudkému zrýchleniu tempa rastu nominálnej mzdy ku koncu roka 1991 (nominálna mzda v tomto období vzrástla z 3 558 Kčs na 4 601 Kčs). Nezamestnanosť vzrástla na Slovensku v analyzovanom období z 2 249 na 301 951, čo je vzrast o 13 326,01 %. Predpokladá sa, že počet nezamestnaných bude naďalej narastať, pričom tempo jeho rastu sa bude spomaľovať.

4. Záver

Ako ukázala kvantitatívna analýza, vývoj niektorých vybraných makroekonomických ukazovateľov, vzhľadom na vývoj priemernej nominálnej mzdy v období transformácie ekonomiky Slovenska, je značne neproporcionálny a "rozkolísaný". Na jednej strane má rast priemernej nominálnej mzdy stúpajúci trend, pri poklese tempa rastu produktivity práce, a na strane druhej sa úroveň priemernej reálnej mzdy znižuje pri stúpajúcom cenovom indexe súkromnej spotreby. Tento vývoj je pre súčasné obdobie prechodu ekonomiky z centrálne plánovaných podmienok do podmienok trhových charakteristický. Je výsledkom jednak nerovnovážnych tendencií z minulých rokov, jednak ekonomických opatrení reštriktívneho charakteru, ktoré boli prijaté v začiatkoch economickej reformy.

Vo veľkej miere bol tento vývoj ovplyvnený aj ďalšími faktormi, napr. reguláciou mzdového vývoja, správaním podnikov pri zmenených podmienkach, ktoré vyplynuli najmä z rozpadu trhu bývalej RVHP. V neposlednom rade je to aj výsledok chybných hospodárskej politiky bývalej vlády, ktorá nebrala do úvahy skutočnosť, že transformačný proces má iný dopad na Slovensku a iný v Čechách. Do akej miery sa v ďalšom období transformácie ekonomiky podarí zosúladiť vývoj jednotlivých činiteľov a tempá ich rastu, to bude vo veľkej miere závisieť od príslušnej hospodárskej politiky nových vládnych orgánov.

Literatúra

- [1] ADAM, J.: Inflace a mezzaměstnanost. Polit.Ekon., 38, 1990, č. 8.
- [2] CZESANÝ, S.: Nerovnováha a inflační proces ve vývoji čs. ekonomiky. Národ. Hospod., 1991, č. 7.
- [3] KLACEK, J. a kol.: Makroekonomická analýza a prognostické scénáře. [Výzkumná práce, č. 318.] Praha, EÚ ČSAV 1989.
- [4] KLACEK, J. a kol.: Nerovnováha, inflace a antiinflační politika. Praha, EÚ ČSAV 1989.
- [5] SOJKA, J. - LAŠČIAK, A. a kol.: Model transformácie Slovenskej ekonomiky v podmienkach trhu. [Grant, č. 11/04 MŠMŠ SR.] Bratislava, ES VŠE 1992.
- [6] KŘOVÁK, J.: Některé dlouhodobé makroekonomické modely. [Interní práce, č. 217.] Praha, EÚ ČSAV 1989.
- [7] RICHTER, P.: Ökonometrische Untersuchung zum Inflationsproblem. Stuttgart, G. F. Verlag 1967.
- [8] RODSETH, A. - HOLDEN, S.: Wage Formation in Norway. University of Oslo, 1990, č. 382.
- [9] ŠIMONOVSKÁ, D.: Souvislost vývoje průměrných mezd a vybraných makroekonomických veličin. Polit. Ekon., 39, 1991, č. 1.
- [10] ŠUJAN, I. - ŠTRAUCH, D.: Agregátny nerovnovážny model ekonomiky ČSSR. Ekon.-mat. Obzor, 1987, č. 1.

QUANTIFICATION OF AVERAGE WAGES' DEPENDENCE ON SOME MACROECONOMIC INDICATORS

Marián GOGA

The article deals with analysing and experimentally modeling the relationships nominal average wages with some selected macroeconomic indicators in the transition period of the Slovak economy from centrally planned conditions to market ones. The author realizes this analysis on the base of accesible actual data for 1989-1991 (quarterly).

Neoinštitucionálne prúdy v súčasnej ekonomickej vede

Jarmila PETRIČOVÁ*

Spoločensko-ekonomický vývoj v posttotalitných krajinách je charakteristický všeobecným odklonom od centrálneho riadenia ekonomiky, ktorý sa úzkostlivo opiera o sovietsku teóriu politickej ekonómie socializmu. V krátkom čase sa väčšina z nich dostala do polárne protikladnej polohy: ich hospodárska politika sa výlučne opiera o neokonzervatívne a neomonetaristické základy. Všeobecne sa dajú tieto tendencie zhrnúť do neoliberalného rámca, v ktorom sa absolutizujú možnosti trhového samoriadenia. Azda najradikálnejšou aplikáciou tohto prístupu sa vyznačuje ČSFR v podobe "šokovej terapie" V. Klause, ktorá apriórne nepripúšťa žiadnu diskusiu.

Predkladaná konzultácia vychádza z objektívnej skutočnosti, že súčasná ekonomická veda je zložito diferencovaná, obsahuje viacero teoretických prúdov, ktoré napriek mnohým teoretickým a metodologickým kontroverziám vytvárajú ak nie ústrojný celok, tak aspoň vedeckú toleranciu preukazujúcu konglomerát učení. Medzi nimi má dôležité miesto a významnú úlohu neoinštitucionalizmus.

1. Zdroje a východiská neoinštitucionalizmu

Neoinštitucionalizmus vznikol postupnou transformáciou pôvodného inštitucionalizmu a spolupôsobením ďalších sociálno-ekonomických a historických, sociologických prúdov v ekonomickej vede. Napriek teoretickým a metodologickým odlišnostiam, ako aj rozdielnej preferencii vecných a obsahových problémov, ktoré riešia, možno ich súhrnne zaradiť pod spoločný názov *neoinštitucionalizmus*. Nosným zdrojom je však klasický "inštitucionalizmus", ktorý vznikol začiatkom tohto storočia a najväčší rozmach dosiahol v 20. a 30. rokoch. Potom jeho vplyv poklesol a od 60. rokov sme svedkami jeho ďalšieho rozvoja vo forme neoinštitucionalizmu.

Medzi hlavných predstaviteľov a zakladateľov inštitucionalizmu patrí T. Veblen. V medzivojnovom období to boli J. Commons, W. Mitchell, S. Perlman, A. Ayres, G. Means, A. Berle, J. M. Clark, R.G. Tugwell a Angličan J. A. Hobson. Po druhej svetovej vojne k nim pribudli J. K. Galbraith, G. Colm, A. G. Gruchy, B. Seligman, W. Gordon a ďalší. Medzi západoeurópskymi ekonómami môžeme k neoinštitucionalizmu čiastočne zaradiť G. Myrdala a F. Perrouxa.

---

* doc. Ing. Jarmila PETRIČOVÁ, CSC., Ekonomická univerzita, Dolnozemska cesta 1, 852 19 Bratislava

Inštitucionalizmus predstavuje spolu s nemeckou historickou školou inštitucionálne-historickú reakciu predovšetkým na klasickú a neoklasickú školu. Spoločne im vytykajú ahistorickosť a spoločne prechádzajú do empirizmu (čo možno v inštitucionalizme najzreteľnejšie vidieť na Mitchellovej analýze priemyselného cyklu). Avšak na rozdiel od historickej školy, inštitucionalisti zameriavajú svoje empirické výskumy na prítomnosť a budúcnosť hospodárstva, nie na jeho minulý vývoj.

Inštitucionalizmus sa rozvinul najmä v USA, je teda ovplyvnený miestnymi podmienkami. V Spojených štátoch amerických na konci 19. a začiatkom 20. storočia rýchly rast výroby vytvoril podmienky na idealizáciu úlohy vedy. Rozšíril sa tu značne technicisticko-technokratický typ myslenia, ktorý pripisuje veľkú úlohu technickému pokroku. Vo filozofii mali veľký vplyv americkí autori CH. Pears a J. Dewey, ktorí patria medzi zakladateľov pragmatizmu a inštrumentalizmu.

Práve v USA následkom rýchleho rastu monopolov bola odtrhnutosť neoklasických teórií od hospodárskeho vývinu najväčšia, takže inštitucionalisti vychádzali z kritiky neoklasickej ekonómie, u nich reprezentovanej predovšetkým učením J. B. Clarka.

Predstavitelia inštitucionalizmu kritizovali neoklasikov, že vychádzali z koncepcie ekonomického človeka, ktorý sa správa racionálne, aby dosiahol najväčší úžitok s čo najmenšou námahou. Vytykali im, že idealizujú kapitalistické zriadenie, vychádzajú z hypotetického stavu dokonalej konkurencie, pri ktorej sa živelne a automaticky nastofuje rovnováha. Odmietali predpoklad neoklasiky o neveľkom podniku, ako typickej forme organizácie výroby a odbytu, ktorý je plne ovládaný mechanizmom voľnej konkurencie.

Podrobili kritike aj statický prístup neoklasiky. Ekonomická teória by sa podľa ich názoru nemala podobáť na fyziku a mechaniku, ale viac na biológiu a právne vedy. V spoločenskom živote zdôrazňovali evolúciu, ktorá sa prejavuje vo dvoch rovinách: biologickej a kultúrnej. Biologická evolúcia vyvoláva zmeny v génoch a kultúrna evolúcia znamená zmeny v inštitúciách.

Zakladateľ inštitucionalizmu T. Veblen predpokladal, že človek sa rodí do existujúcej štruktúry. Aj sklony ľudí, aj táto štruktúra sú produktom predošlého vývoja, evolúcie. Spoločenský vývoj chápal ako proces, ktorý je kumulatívny: východiskový impulz vytvára odvodené zmeny, ktoré v ďalšom procese posilňujú pôsobenie prvotného faktora. Takto sa zabezpečuje postupný vývoj, v priebehu ktorého dochádza ku kvalitatívnym zmenám sústavy.

V súvislosti s evolučnou teóriou legálnych inštitúcií sa v literatúre hovorí o podobnostiach dvoch chicagských prístupov: Veblenovho a nového v Posnerovskej tradícii. Obidva prístupy zdôrazňujú evolučný proces, obidva berú sociálne inštitúcie ako predmet analýzy. Veblen zdôrazňuje sociálne prekážky evolúcie (také ako existencia záhaľčivej triedy) a nový chicagský prístup smeruje k odstráneniu dôležitých bariér v konkurenčnom evolučnom procese.

Kladná stránka evolučného prístupu spočíva v tom, že sa narúša statickosť neoklasického chápania a tým sa ekonomická teória približuje k ekonomickej realite. Na to nadväzuje aj presvedčenie inštitucionalistov, že dlhodobý rozvoj spoločnosti je úplne odlišný od statickej trhovej efektívnosti. Neoklasici chápu trh ako univerzálny, neutrálny, vysokoaktívny mechanizmus, slúžiaci na rozdeľovanie ekonomických zdrojov medzi alternatívne spôsoby ich použitia. Naproti tomu inštitucionalisti charakterizujú trh ako sociálnu inštitúciu, ktorá s vývojom kapitalizmu a s celou jeho inštitucionálnou sústavou prekonáva hlboké zmeny.

V chápaní inštitucionalistov teda vývoj spoločnosti neprebíha podľa všeobecne platných abstraktných zákonov, ale vývojom inštitúcií. Pritom chápanie inštitúcií nie je u všetkých inštitucionalistov rovnaké. Najčastejšie sú za inštitúcie považované rozličné organizácie; pravidlá, regulujúce vzájomné vzťahy; etické normy a pod. (napr. korporácie, banky, odbory, štát a jeho orgány, vlastnícke práva).

Podľa toho, ktorá stránka tvorí základ skúmania, rozlišujeme vnútri inštitucionalizmu jednotlivé smery: psychologický (T. Veblen), právny (J. Commons), empirický (W. Mitchell), prípadne spätý s analýzou veľkých korporácií, ako ju nachádzame v diele G. Meansa, A. Berleho, a napokon venovaný sociálne liberálnemu regulovaniu, spojenému hlavne s menami J. M. Clarka a A. C. Tugwella. Nakoniec už pri neoinštitucionalizme môžeme hovoriť o vzniku novej industriálnotechnokratickej vetvy, ktorá je najzreteľnejšia v prácach J. K. Galbraitha.

Pri tomto členení si musíme uvedomiť, že inštitucionalizmus je značne nesúrodý, netvorí jednotnú ucelenú teoretickú koncepciu. Ekonómovia, ktorých k nemu zaraďujeme, majú značné rozdiely v názoroch aj v predmete analýzy.

2. Základná charakteristika súčasného neoinštitucionalizmu

Na ceste opätovne rastúceho vplyvu inštitucionálnych myšlienok v 60. rokoch môžeme vidieť viaceré míľniky:

a) Vytvorenie Asociácie pre evolučnú teóriu v roku 1965, ktorá venovala veľkú pozornosť inštitucionálnym teóriám;

b) každoročné udeľovanie ceny Veblen-Commons Award, ktorú od roku 1969 získali takí predstavitelia neoinštitucionalizmu ako C. E. Ayres, B. B. Seligman, A. G. Gruchy, J. Dorfman a G. C. Means, G. Myrdal, J. K. Galbraith, R. G. Tugwell, A. Lowe, D. B. Hamilton, H. N. Trebing a W. C. Gordon;

c) vydanie kníh *Economic Sociology; Towards a Integration a Introduction: Towards a New Paradigm (Economics in the Future)* v roku 1976 ako akéhosi manifestu inštitucionalizmu a makrosociológie.

2.1 Snaha o "novú paradigmu"

Neoinštitucionalisti zdôrazňujú potrebu vytvoriť novú paradigmu, pretože stará paradigma, vychádzajúca z neoklasickej teórie a založená na trhovej rovnováhe už nezodpovedá súčasnej ekonomike.

Predstavitelia neoinštitucionalizmu vychádzajú z toho, že protikladným organizačným konceptom v sociálnom systéme je súkromný a spoločenský záujem. Podľa ich názoru je to inštitucionálna štruktúra, ktorá pomáha sociálnemu poriadku, aby sa vymanil z odstredivého chaosu. Jednotlivé spoločnosti používajú inštitucionálne pravidlá a vzťahy, aby dosiahli koordináciu ich činností, na udržanie práva a poriadku, mobilizáciu a využívanie zdrojov na verejné účely, vrátane efektívnej súťaže s inými spoločnosťami.

Ekonómovia neoinštitucionálneho zamerania hovoria o troch organizačných konceptoch, ktoré definujú ako primárne komponenty denného života. Sú to technika, sociálny systém a ekosystém. Techniku chápu ako súbor nástrojov a vedomostí dostupných spoločnosti. Sociálny systém reprezentuje štruktúru pravidiel a vzťahov uskutočňovaných ľuďmi. A ekosystém reprezentuje prírodné fyzické okolie, od ktorého závisia ľudia. Tí – využívajúc techniku a ekológiu – vytvárajú sami "žitie" v najširšom zmysle, so sociálnym systémom odrážajú aj určujú spôsoby, ktorými sa manipuluje s technikou a ekosystémom. Teda inštitúcie nie sú len súhrnom sociálneho systému, ale určujú podstatu techniky a to, ako pôsobia na seba s ekosystémom.

Jednu z najúplnejších formulácií neoinštitucionálnej teórie skúmajúcej zmeny pri technickom pokroku podáva W. Gordon. Patria sem:

- akumulácia technických vedomostí, ako dôležitá dynamická sila;
- inštitucionálne formy správania, ktoré môžu brzdiť asimiláciu a konštruktívne použitie technických vedomostí;
- dostupnosť prírodných zdrojov, vlastných danému stavu technológie;
- jednotlivec, ako vyvíjajúca sa biologická identita, ktorá predstavuje ústredný bod pre všetky uvedené vplyvy a vzájomné vzťahy.

Upozornenie, že inštitucionálna štruktúra môže pomôcť sociálnemu poriadku dostať sa z chaosu, je veľmi cenné. Zvlášť inšpiratívne môže byť v situácii, v ktorej sa nachádzajú bývalé socialistické krajiny, kde je nevyhnutné prebudovanie celého systému od základu. Tu je otvorené široké pole pôsobnosti vo všetkých spomínaných organizačných konceptoch, či už je to hlbšie ovládnutie technických znalostí a ich efektívnejšia aplikácia v praxi, alebo lepšie a ohľaduplnejšie využívanie ekosystému, ale najmä zmena celého sociálneho systému.

2.2 Mikroekonomická inštitucionálna analýza

V posledných rokoch sa objavujú rozsiahle štúdie, považované za mikroekonomickú inštitucionálnu analýzu. Sú to práce zaoberajúce sa rozvojovou ekonomikou, ktoré sa pokúšajú vysvetliť vlastnícke, úverové a pracovné inštitúcie, vytvárajúce vidiecky základ rozvojového sveta. Tak D. M. Creezy zachytáva vzájomnú závislosť pracovných a úverových kontraktov vo vidieckej Guatemale od roku 1876 do roku 1936, P. K. Bardhen a A. Rundze skúmajú rozličné druhy závislostí v štúdiách o súčasnej Indii; R. Ransom a R. Sutch poskytujú analýzu vzájomných vzťahov poľnohospodárstva južných štátov USA.

Táto mikroekonomická analýza inštitúcií je zaujímavá a iste má svoj význam, ale môže poskytnúť len čiastkové pochopenie existencie a trvanlivosti zvláštnych kontraktačných závislostí. Dochádza tu podľa nášho názoru k podobným javom ako v dielach historickej školy. Pomaly sa vytráca politicko-ekonomická problematika a je nahradená opisom jednotlivých ekonomických skutočností. Rozdiel je len v tom, že kým historická škola sa zameriavala na analýzu hospodárstva Nemecka v minulosti, mikroeconomickej inštitucionálnej analýze ide o javy súčasného života krajín tretieho sveta.

2.3 Tzv. holistic economics

Napokon niekoľko poznámok k metodológii. Holistický princíp je centrálny metodologický princíp súčasnej inštitucionálnej interpretácie ekonomických procesov. Termín *holistic economics* zaviedol do ekonomickej teórie A. G. Gruchy. Podľa holistického princípu sa ekonomika musí skúmať v tesnej súvislosti s inými podsystémami sociálneho organizmu. Tieto podsystémy sú tri: ekonomický, sociálno-kultúrny a politický. Ekonómovia pri zostrojaní svojich modelov vyzdvihujú ako základný ekonomický podsystém.

Holistický princíp znamená interdisciplinárny prístup, ktorý sa opiera o psychológiu, sociológiu a politické disciplíny. Neoinštitucionalizmus tu spoločne s makrosociológiou (teda systémovou sociológiou) predpokladá, že existuje základná logika vo vývoji spoločnosti a že analýza tejto logiky môže vyjasniť niektoré črty súčasnej postindustriálnej spoločnosti. Holistickým princípom sa neoinštitucionalizmus zaraďuje do súčasných veľmi silných snáh jednotlivých vedných odborov o interdisciplinárny princíp.

3. Neoinštitucionalistické riešenie otázok hospodárskeho rozvoja – význam inštitúcií v riadení rozvojového procesu

3.1 Otázka moci v spoločenskom systéme

Inštitucionálne teórie tradične venovali veľkú pozornosť miestu moci v sociálnom systéme ako následku inštitucionálnej štruktúry. Už J. R. Commons pripúšťal, že funkcia moci môže byť zachovaná, ale veril, že jej despotickosť môže byť odstránená inštitucionálnym procesom legislatívy a súdneho práva. Chápal rast robotníckeho hnutia a bojov za ochrannú legislatívu a podporu zamestnancov odbormi ako úsilie zmenšiť despotickú moc zamestnávateľov.

Najpodrobnejšie sa otázkou moci v sociálnom systéme zaoberal J. K. Galbraith. Ešte v roku 1958 v práci *American Capitalism Concept of Countervailing Power* vytýkal ekonomickej vede, že doposiaľ nedosiahla skutočný kontakt s politickou vedou. Je to vážny nedostatok, pretože v ekonómii očividne rozhodujúcu úlohu hrá problém moci. Pretože monopolná štruktúra sa stala vážnou črtou vyspelej kapitalistickej ekonomiky, je jasné, že tento problém sa musí postaviť do centra záujmov ekonomickej vedy. Žiaľ, tradičná teória konkurenčnej ekonomiky ignorovala všetky otázky spojené s mocou, pozerala sa na ne, akoby boli vo svojej podstate neekonomické.

V diele *Economics and the Public Purpose* z roku 1973 J. K. Galbraith považoval za jeden z najcharakteristickejších znakov súčasného kapitalizmu symbiózu technoštruktúry monopolného systému a štátu, rozšírenie moci monopolov na štát a na celú spoločnosť. Jej základné tendencie videl v nerovnomernom a samoúčelnom raste monopolov a v monopolnom systéme, ktorý je spoje-

ný so zväčšovaním rozdielov v moci, sociálnom vplyve a rozdeľovaní dôchodkov.

V roku 1983, v *Anatomy of Power* Galbraith vysvetľuje evolúciu moci v ekonómii. Rozlišuje tri druhy moci: primeranú, kompenzačnú a podmienenú. Každému druhu moci môžeme určiť zdroj a každý druh moci závisí od určitého nástroja. Za zdroj primeranej moci môžeme považovať osobnosť a táto moc všeobecne závisí od potrestania ako primárneho nástroja. Kompenzačná moc má ako zdroj vlastníctvo a jej nástrojom je odmena. Napokon zdrojom podmienenej moci je organizácia a nástrojom je podmieňovanie (zvyky, poučovanie, vzdelanie, prehováranie). V dnešnom vysokoorganizovanom svete, tvrdí autor, sa odmieta ako nezávislý zdroj moci nielen osobnosť, ale aj vlastníctvo. Obidva tieto zdroje sa stratili v organizácii. Upozorňuje však, že vlastníctvo, ktoré sa vzdalo organizácii ako základnému zdroju moci, tiež nemožno ignorovať. Dochádza teda k posunu od základu moci osobnosti a vlastníctva podnikateľského kapitálu 19. storočia k moci organizácie – korporácie – 20. storočia.

J. K. Galbraith pripomína, že v súčasnosti musíme dať rovnakú váhu vojenskej moci. Varuje, že moderná vojenská základňa sa stala centrom moci. Má hojnosť vlastníctva a organizácie, dvoch najdôležitejších zdrojov moci v modernom svete. Keď je to nevyhnutné, nechýba jej ani osobnosť, tretí zdroj moci. Vojenská moc, uzatvára autor, sa stala s ničím neporovnateľnou.

Podrobná analýza moci poukazuje na mnohé problémy, ktoré si doteraz ekonomická teória vôbec nevšimla, sú však čím ďalej tým naliehavšie. Osobitne pokrokový zmysel má upozornenie na význam vojenskej moci.

Skúmanie problému moci vyplýva zo zmenenej ekonomickej reality – monopolnej štruktúry, na ktorú inštitucionalisti reagovali. V monopolnej štruktúre majú najsilnejšie korporácie také postavenie, že môžu samostatne (v určitých hraniciach) určovať ceny. Tým zlyháva regulatívna úloha trhu. Preto predstavitelia inštitucionalizmu nastoľujú požiadavku sociálnej kontroly.

3.2 Dôraz na potrebu sociálnej kontroly

Medzi najdôležitejšie práce týkajúce sa otázky sociálnej kontroly patria diela J. M. Clarka. Podľa jeho názoru, najširšou oblasťou, otvorenou pre zlepšenie osudu ľudstva je oblasť zlepšenia nášho systému sociálnej kontroly.

Myšlienku nevyhnutnosti sociálnej kontroly formuloval v mene inštitucionalistov Hamilton už v roku 1919 na zjazde Americkej ekonomickej asociácie. V roku 1968 A. Lewe na sympóziu newyorskej Novej školy sociálnych štúdií požadoval nielen nevyhnutnosť sociálnej kontroly, ale aj značné regulovanie ekonomiky. A v roku 1975 Americká asociácia pre medzinárodnú ekonomiku na Kolumbijskej univerzite kritizovala tak orientáciu ekonomiky na trhové signály, ako aj použitie trhových indikátorov v súčasnej hospodárskej politike. Prišla k záveru, že v dnešných časoch je využitie peňažného systému (mechanizmu kolektívneho peňažného riadenia) ako stimulu hospodárstva nedostatočné.

W. C. Gordon, nositeľ Veblen Commons Awards za rok 1984, k tejto problematike výstižne poznamenáva: "Vláda (štát) poskytuje pre súkromné podnikanie oveľa viac než polícia a hasičov, ako to odporúčajú A. Smith a M. Friedman. Buduje kanály a diaľnice, podporuje poľnohospodárstvo, reguluje banky, bankovníctvo a ponuku peňazí, neúplne uspokojuje verejno prospešné potreby."¹

3.3 Nevyhnutnosť mimotrhového riadenia ekonomiky

Predstavitelia neoinštitucionálnej teórie dávajú do popredia mimotrhovú reguláciu ekonomiky, založenú na dlhodobých zmluvách medzi štátom, veľkými korporáciami a odbormi. Ide im o vytvorenie takého mechanizmu sociálnej kontroly, ktorý by zodpovedal súčasnej ekonomike. J. K. Galbraith nalieha na vedenie korporácií, aby prestali pôsobiť ako v systéme voľnej konkurencie, aby opustili "tyranu trhu" a uznali, že pre západné industriálne ekonomiky sú typické prevládajúce veľké korporácie, silné odbory, masívne štátne aparáty a iné prejavy inštitúcií v súčasnosti. C. E. Ayres pripisuje industriálnemu systému prvoradý význam pre americkú ekonomiku, trhový systém je až druhoradý.² Za zdroje dlhodobého rozvoja považuje priemyselnú technológiu a inštitúcie, nie trh. Podľa jeho mienky trh má za následok skôr nerovnosť než pohnútky k "individuálnej iniciatíve". Ani rast prostredníctvom trhu nepovažuje za optimálny, pretože neodstraňuje chudobu.

Potreba regulovania je podľa neoinštitucionalistov vyvolaná aj tým, že v súčasnej ekonomike čoraz väčší význam nadobúdajú problémy, ktoré sa z hľadiska svojho charakteru nemôžu riešiť na základe živelného trhového mechanizmu, ale vyžadujú cieľavedomú štátnu politiku. Patria sem odvetvia nepríťažlivé pre súkromné podnikanie, ochrana prírodných zdrojov, zmiernenie štruktúrnych a regionálnych disproporcií, rozvoj sociálnych a kultúrnych služieb. Za kvalitatívne nový stupeň štátneho regulovania, za proces vzájomnej spolupráce medzi štátom a korporáciami neoinštitucionalisti považujú indikatívne plánovanie.

Uznanie potreby mimotrhového regulovania je spoločné pre všetkých neoinštitucionalistov, líšia sa len návrhmi na konkrétnu realizáciu. A. G. Gruchy upozorňuje, že problém koncentrácie korporácií a priemyselná reštrukturalizácia, znak pokročilých ekonomík, vyvoláva dôležitú otázku o úlohe ekonomickej a politickej moci v americkej ekonomike. Koncentrácia korporácií, vo forme fúzií, aj priemyselná reštrukturalizácia, vo forme diverzifikácie, zvyšujú moc veľkých korporácií pri manipulovaní s vládou, prácou a spotrebiteľmi, nie v záujme verejnosti, ale v záujme manažmentu korporácií. Spotrebiteľia, robotníci,

¹ W. GORDON: Veblen-Commons Awards. Journal of Economic Issues, jún 1985, s. 37.

² Pod pojem trhový systém zahŕňajú neoinštitucionalisti svet malých podnikov, medzi ktorými dochádza ku konkurencii, pojmom industriálny systém rozumejú svet veľkých korporácií, vplyvného štátu a silných odborov.

ekológovia a iné antikorporačné skupiny síce akceptujú realitu moci korporácií, ale snažia sa ju držať na uzde alebo čo najviac redukovať. V uplynulých rokoch, sa podľa Gruchyho ukázala nevyhnutnosť koordinovanejších akcií týchto skupín, aby chránili spotrebiteľov, pracujúcich (odborárov), malých podnikateľov a iných pred následkami moci korporácií. Preto je nevyhnutný politický, ekonomický a morálny tlak na miestnu, štátnu a federálnu úroveň, aby sa znova oživila regulácia vo verejnom záujme. Pravdepodobne tu koalícia informovaných a aktívnych spotrebiteľov, ekológov a ochrancov verejného záujmu môže dosiahnuť regulačné a sociálne reformy.

A. L. Lawrence (z Brookings Institution) navrhuje vytvoriť nezávislú organizáciu reprezentantov obchodu, práce, vlády a verejnosti. Nie je to návrh národného ekonomického plánovania, ale nadvládnej agencie, ktorá by prostredníctvom spolupráce riešila problémy koncentrácie korporácií a reštrukturalizácie firiem. Práca tejto agencie by bola koordinovaná medzinárodne, aby slúžila ako základňa pre rokovania týkajúce sa obchodnej bilancie, úrokovej miery a iných medzinárodných dopadov.

Podobný návrh má R. B. Reich, ktorý vyzýva k interdisciplinárnemu prístupu k hlavným ekonomickým problémom, čo by prinieslo väčší súlad medzi sociálnou a individuálnou racionalitou. Podľa jeho názoru problémy vyplývajúce z koncentrácie a reštrukturalizácie priemyslu sú viac politické než ekonomické, a preto potrebujeme politické inštitúcie schopné realizovať vo veľkom rozsahu kompromisy a prispôsobovanie.

W. W. Rostow súhlasí s tými, ktorí odporúčajú nejakú agenciu zloženú z predstaviteľov hlavných záujmových skupín, aby zbierala informácie a starala sa o "systematickú analýzu, ktorá spočíva v celkovom postoji ekonomiky voči pracovným silám v kľúčových sektoroch a regiónoch krajiny".³

Ďalší predstaviteľ neoinštitucionalizmu D. Kamel považuje za vhodné uplatňovať verejnú zodpovednosť v štyroch oblastiach:

- analyzovať trendy, všeobecné diskusie a vytvárať línie smeru, ktorým by sa mala uberať ekonomika;
- poskytovať prostredníctvom zdrojov a úverov pomoc pre ohrozené odvetvia priemyslu;
- zabezpečovať istotu pracovníkom a obciam v zaostávajúcych oblastiach;
- definovať znova, kde je to potrebné, práva súkromných spoločností, odborov, obcí a iných.

Takýto pohľad na úlohu štátu v súčasnej ekonomike sa prejavuje aj v jeho požiadavke, že ekonomická teória musí spoločne s kontraktovou paradigmou vychádzať z predpokladu, že jednotlivci tvoria štát preto, lebo spoločné akcie im poskytujú viac zisku než nezávislá aktivita.

Uvedená pestrá paleta foriem mimotrhového regulovania je veľmi zaujímavá.

³ ROSTOW, W. W.: Getting from Here to Here. New York, McGraw Hill, 1978, s. 221.

Myslím si, že v mnohých oblastiach môže inšpirovať aj našu ekonomickú politiku tým viac, čím viac sa budeme približovať k trhovej ekonomike. Medzi najakútnejšie oblasti patrí ochrana poľnohospodárskych výrobcov a spotrebiteľov pred silou obchodu s potravinárskymi produktmi. Ďalej kontrola nad tým, aby sa reštrukturalizácia výroby neuskutočňovala smerom k zastaraným, ale k moderným odvetviam. Dôležité je aj zmierňovanie regionálnych disproporcií, ktoré sa zväčšujú. V neposlednom rade je to podpora rozvoja základných sociálnych a kultúrnych služieb.

Hospodárska politika štátu, podľa predstáv teoretikov neoinštitucionalizmu, musí viesť k tomu, aby sa činnosť veľkých firiem stotožnila so spoločenskými záujmami. Na to je potrebné obmedziť prílev zdrojov do tých odvetví, ktoré sa neodôvodnene príliš rýchlo rozvíjajú, zmeniť sústavu priorít a štátnych výdavkov, regulovať také druhy výroby a spotreby, ktoré majú negatívny spoločenský efekt. Štát musí zintenzívniť proticyklickú politiku, rozšíriť činnosť pri koordinácii a zisťovaní proporcionality v monopolnej sústave, pôsobiť na investície.

3.4 Nový prístup k otázke úlohy štátu v ekonomike

V posledných rokoch mnohí neoinštitucionalisti presadzujú nový pohľad na ovplyvňovanie ekonomického vývoja štátom. Prichádzajú s myšlienkou zaviesť štátnu kontrolu cenotvorných procesov (predovšetkým pri výrobkoch veľkých korporácií) a dôchodkov (hlavne miezd a ziskov).

J. K. Galbraith tvrdí, že priama regulácia miezd a cien vo vysokoorganizovaných odvetviach ekonomiky (teda vo veľkých korporáciách, alebo ako to on nazýva "v plánovacom sektore") preberá ťarchu inflačnej kontroly z monetárnej a fiškálnej politiky a dovoľuje ekonomike, aby pôsobila viac v smere plnej zamestnanosti, využitia plnej kapacity a s tým spojeného rastu a expanzie. Nesúhlasí s jednostranným využívaním monetárnej politiky. Je presvedčený, že "pokiaľ sa nejaká vláda pri kontrole inflácie spolieha výlučne na monetárnu politiku, uspeje proti inflácii len vtedy, keď vyvolá recesiu".⁴

Monetárna politika, podľa neoinštitucionalistov nebrzdí len infláciu, o čo sa usiluje, ale aj hospodársky rast. Neoinštitucionalisti poukazujú aj na to, že spomaľovanie ekonomického rastu znižuje zamestnanosť, má neželateľné sociálne následky, vyvoláva nespokojnosť obyvateľstva a tým vlastne ohrozuje existenciu jestvujúceho spoločenského poriadku.

Skúsenosti niektorých krajín ukazujú, že striktné uplatňovanie monetaristickej politiky vedie k dosť tvrdým sociálnym následkom a neprináša očakávaný efekt. To sa prejavilo aj v odporúčaniach Medzinárodného menového fondu, ktorý tiež upozorňuje na dôležitosť rozvojovej politiky.

⁴ GALBRAITH, J. K.: The Way up from Reagan economics. Harvard Business Review, júl-august 1982, s. 8.

V ostatných rokoch neoinštitucionalisti pri skúmaní vplyvu štátu na ekonomiku predpokladajú vznik nadštátnych orgánov riadenia. Napríklad G. Manegari navrhuje vytvorenie Centrálnej plánovacej organizácie, Centrálnej svetovej banky a Medzinárodnej robotníckej organizácie. V týchto návrhoch sa odráža pokračujúca internacionalizácia hospodárskeho života.

Z uvedeného vyplýva, že prístup neoinštitucionalistov k zásahom štátu je širší tak v porovnaní s neokonzervatívcami, ktorí chcú štátne návrhy obmedziť na minimum ako aj s rozmanitými nasledovníkmi keynesovskej hospodárskej politiky. Predstavitelia neoinštitucionalizmu oprávnene kritizujú neokeynesovské modely, pretože nezahŕňajú analýzu takých dôležitých faktorov súčasného ekonomického života, ako zväčšenie úlohy veľkých korporácií, problémy "spoločnosti hojnosti", sociálne náklady priemyselného rastu, a napokon to, v akom smere sa rozvíja ekonomický systém. Aj J. Robinsonová pri vysvetľovaní príčin druhej krízy ekonomickej vedy kritizuje keynesovcov, že si nevsímajú tieto tak dôležité faktory a je solidárna s inštitucionálnym smerom.

V súčasnosti neoinštitucionalisti, podobne ako postkeynesovci, kladú veľký dôraz na ekonomické a sociálne náklady efektu rozdeľovania dôchodku. Sem patrí aj V. Ruttan, jeden z autorov "inštitucionálnej inovácie", ktorá sa rozšírila v 70. rokoch.

4. Doktoré vecné a obsahové problémy neoinštitucionalistického videnia ekonomického rozvoja

4.1 Problém nadmerného hospodárskeho rastu

Predstavitelia neoinštitucionálnej teórie chcú opustiť "fetiš efektívnosti" aj nadmerný ekonomický rast, ako dôležitý cieľ ekonomiky. V tejto problematike sú najreprezentatívnejšie názory J. K. Galbraitha a G. Myrdala.

J. K. Galbraith navrhuje ustúpiť od vysokých temp ekonomického rastu, obmedziť zbytočnú spotrebu a tým zlepšiť "kvalitu života". Tomuto cieľu by mali pomôcť jednak reformy, jednak subjektívne psychologické faktory (opustenie demonštračnej spotreby, snaha ľudí oslobodiť sa od vecí a pod.).

G. Myrdal zdôrazňuje rozdiel chápania rastu a rozvoja. Považuje za nesprávnu myšlienku, že situáciu v krajine je možné charakterizovať len pomocou indexu priemyselnej výroby. Ekonomický rast je podľa neho nevyhnutné podriaďiť dlhodobým záujmom spoločenského vývoja a tento vývoj hodnotiť na základe rozsiahleho komplexu kritérií, vyjadrujúcich "kvalitu života". Sem patria:

- zlepšenie alebo zachovanie kvality životného prostredia;
- obmedzenie spotreby surovínových a energetických zdrojov;
- dosiahnutie maximálnej zamestnanosti;
- zlepšenie pracovných podmienok;
- integrácia práce, vzdelávania a voľného času;

- vytváranie nových hodnotových postojov u jednotlivcov a inštitúcií a nových individuálnych spotrebiteľských preferencií;
- kontrola technického rozvoja, ktorá by eliminovala technológie nevhodné z hľadiska dosiahnutia týchto cieľov.

Odmietanie nadmerného ekonomického rastu ako vhodného kritéria rozvoja ekonomiky u neoinštitucionalistov logicky nadväzuje na ich kritiku precenenia významu ekonomickej efektívnosti. Názory neoinštitucionalistov týkajúce sa "kvality života" sa stretávajú s podobnými myšlienkami autorov z ďalších sociologicko-historických škôl, predovšetkým s teóriami zaoberajúcimi sa globálnymi problémami.

4.2 Osobitosti rozvoja tretieho sveta

Ďalšou oblasťou záujmu neoinštitucionálnej teórie je problematika rozvojových krajín. Neoinštitucionalisti sami považujú svoju teóriu za najkompetentnejšiu v takej oblasti, ako je rozvoj tretieho sveta. Veria, že inštitucionálny prístup môže značne pomôcť pri pochopení bežných ekonomických problémov v rozvojových krajinách. Vhodnosť ideí J. R. Commonsa pre rozvojové krajiny môžeme nájsť v tom, že sú východiskom hlavne transakcií prevládajúcich medzi jednotlivcami. Od nich závisí, kto bude kontrolovať surovinovú základňu, od ktorej závisí poľnohospodárstvo, kto bude kontrolovať podstatu priemyselnej aktivity, kto bude kontrolovať základ, na ktorom bude vytvorený trh atď.

D. W. Bromley považuje pre rozvojové krajiny za dôležité prírodné zdroje, a preto skúma problém zdrojov z inštitucionálneho hľadiska. Vychádza z predpokladu, že rozvojovým problémom v nových nezávislých tropických krajinách je štruktúra. ňou rozumie inštitucionálne dohody, definujúce výber smeru, ktorým jednotlivci a skupiny postupujú v dennom živote. Je to štruktúra, ktorá určuje, ako sa budú správať nezávislé činitele voči sebe navzájom a s ohľadom na prírodné zdroje, od ktorých krajina závisí.

Podobne zdôrazňuje inštitucionálny prístup pri analýze rastu rozvojových krajín K. Parson. Považuje za zrejmus potrebu vytvoriť ekonomický a politický poriadok, ktorý by podporoval poľnohospodársky rozvoj ako doplnok ku konkurenčnej ekonomike v tropickej Afrike. Tu sú nové národy postavené pred úlohu vytvoriť systém štátu a ekonomiky, ktorý by bol dostatočne silný na to, aby udržal rozvoj, ktorý bol modifikovaný približne storočím koloniálnej administrácie a terajším rýchlym populačným tempom. Musia sa pokúsiť dosiahnuť taký systém ekonomického a politického poriadku, ktorý by za niekoľko rokov dosiahol to, čo napr. Angličania za šesť storočí. K. Parson konštatuje, že žiadna skupina špecialistov nevenovala pozornosť tomu, ako takýto štát vybudovať. Neverí, že rozvoj môžeme dosiahnuť bez systému procedurálnych pravidiel, ktoré vyžadujú vôľovú účasť ľudí. V jeho chápaní je rozvoj vždy uľahčený energiou, vôľou a náhľadmi ľudí, ktorí ho uskutočňujú.

Za najzávažnejšie a najdynamickejšie faktory vplyvajúce na zameranie inštitucionálnych zmien v rozvojových krajinách považujú teoretici neoinštitucionálneho zamerania vedu a techniku. Vzájomný vzťah medzi rozvíjajúcou sa technológiou a k nej sa prispôsobujúcou sociálne-ekonomickou štruktúrou (ktorej základnými prvkami sú štát a korporácie) určuje hlavné predstavy neoinštitucionalistov o charaktere spoločenských procesov. Ich pohľad na problematiku rozvojových krajín je nesporne širší a bohatší ako prístup tradičných teórií zaoberajúcich sa problematikou tretieho sveta.

4.3 Riešenie otázky sociálnych nákladov

Inštitucionalisti tradične upozorňovali, že sociálne (spoločenské) náklady sa v trhovej ekonomike neodrážajú v plnom rozsahu. Od polovice 60. rokov sa u neoinštitucionalistov dostáva do popredia problematika sociálnych nákladov, negatívnych trhových faktorov výroby a spotreby a nákladov ekonomického rastu.

Už T. Veblen a J. M. Clark stavali do protikladu trhovú a sociálnu hodnotu. J. M. Clark, ako jeden z prvých, upozornil na rozdiel medzi súkromnými a spoločenskými nákladmi. Zmenšenie rozdielov medzi obidvoma skupinami nákladov spájal: a) s opatreniami, ktoré vyrovnávajú kolísanie ekonomickej aktivity; b) so zmenšovaním negatívnych "vonkajších faktorov" súkromného podnikania.

Pre vysoké sociálne náklady kritizoval ekonomický program prezidenta Reagana W. M. Dugger. "Reaganov program neoživil americký kapitalizmus. Celkom naopak. Je to preto, lebo vysoké sociálne náklady Reaganovho programu často prevýšili ekonomické."⁵

Neoinštitucionalisti pri analýze sociálnych nákladov vytykajú tradičnej ekonomii predovšetkým nadhodnocovanie významu ekonomickej efektívnosti. Uvediem názory aspoň niektorých autorov konkrétne, pretože predstavujú dosť širokú škálu. Ilustrujú to aj nasledovné príklady:

D. W. Bromley upozorňuje: veriť, že trhovo určené ceny odrážajú sociálnu hodnotu, znamená veriť, že sociálne vzťahy a kultúra sú podriadené ekonomike skôr než naopak. Kritizuje ortodoxných ekonómov, že vyzdvihli efektívnosť na vysoký stupeň. Hovorí o "fetiši efektívnosti". Za dôležitú otázku nepovažuje, či je niečo efektívne, ale či sociálne náklady sú definované ako legitímne. Podľa neho analýza, ktorá je založená len na Paretovej optimalite, neuspela pri skúmaní inštitucionálnej štruktúry alternatív a vyvoláva irelevantnú hospodársku politiku.

⁵ DUGGER, W. M.: An Institutional Critique of President Reagan's Economic Program. s. 791. Podrobnejšie k sociálnym nákladom Reaganovho ekonomického programu pozri: PETRIČOVÁ, J.: Institutionalizmus protiv neokonservativizma. In: Problemy sovremennogo konservativizma - vzaimosvaz ekonomičeskoj teorii i ekonomičeskoj politiki. [Zborník.] Časť 2. Bratislava 1989.

M. Carter rozvíja myšlienku nedostatočnosti Paretovej efektívnosti ako základne pre ekonomickú analýzu vo svete, kde vlastnícke právo vytvára ekonomickú moc a nezraniteľnosť. Podľa neho vlastnícke práva ovplyvňujú náklady a zisky v kalkuláciách, ktoré neurčujú alokáciu zdrojov. Zvlášť ekonomický rozvoj v podmienkach kapitalistických vlastníckych práv vytvára identifikovateľnú triedu prehrávajúcich, ktorí sú mimo všeobecnej rovnováhy.

K. Parson tvrdí, že Paretova efektívnosť je zlučiteľná s množstvom transakcií, ktoré sú eticky neakceptovateľné. Za iróniu pre ekonómov, ktorí pracujú v oblasti verejnej politiky, považuje to, že tí, ktorí sa najúzkostlivejšie hlásia k Paretovej efektívnosti vidia, že neuspeli pri pochopení kritických rozdielov medzi: technickou efektívnosťou, cenovou efektívnosťou, výrobnou efektívnosťou pre firmu, celkovou efektívnosťou pre ekonomiku a maximom sociálneho blahobytu. Keďže nepoznajú funkcie spoločenského blahobytu, nemôžu určiť, ktoré výrobné plány sú sociálne optimálne, preto sa nemôžu vyjadriť k mnohým páľčivým sociálnym problémom.

Rozlišovanie trhových a sociálnych nákladov v teórii neoinštitucionalizmu umožňuje zohľadniť aj dokonalejšie kritérium, ako je trhovú efektívnosť. Tu majú dnes prvoradý význam ekologické následky rozvoja výroby, ktoré sa do súkromných nákladov nepremietajú, ale zaťažujú potom dlhodobo, niekedy nenapraviteľne celú spoločnosť. Ekologické problémy nezostali v prácach neoinštitucionalistov nepovšimnuté. Ekosystém zaraďovali do primárnych komponentov denného života. Upozorňovali na činnosť antikorporačných skupín, medzi ktorými majú dôležité miesto ekológovia. Pri potrebe mimotržového regulovania ekonomiky štátom prisúdili významnú úlohu aj ochrane prírodných zdrojov.

Došlo 15. 4. 1992

Literatúra

- [1] AYRES, C.: *The Theory of Economic Progress*. Chapel Hill, University of North Carolina Press 1944.
- [2] BROMLEY, D. W.: Resources and Economic Development. Institutional Perspective. *Journal of Economic Issues*, zv. XIX, september 1985.
- [3] CLARK, J. M.: *Social Control of Business*. Chicago 1926.
- [4] CLARK, J. M.: *Economic Institutions and Human Welfare*. New York 1957.
- [5] COMMONS, J. R.: *Distribution of Wealth*. New York 1893.
- [6] COMMONS, J. R.: *History of Labor in the United States*. New York 1918–1935.
- [7] DOPFER, K.: *Introduction: Toward a New Paradigm/Economics in the Future*. New York 1976.
- [8] DUGGER, W. M.: An Institutionalist Critique of President Reagan's Economic Program. *Journal of Economic Issues*, 1982, č. 3.
- [9] DUGGER, W. M.: Veblen and Kropotkin on Human Evolution. *Journal of Economic Issues*, december 1984.
- [10] GALBRAITH, J. K.: *American Capitalism. The Concept of Counterwailing Power*. Boston 1952.

- [11] GALBRAITH, J. K.: *The New Industrial State*. Boston 1967.
- [12] GALBRAITH, J. K.: *Economics and Public Purpose*. New York 1973.
- [13] GALBRAITH, J. K.: *The Way up from Reagan Economics*. *Harvard Business Review*, júl-august 1982.
- [14] GALBRAITH, J. K.: *The Anatomy of Power*. Houghton Mifflin Company 1983.
- [15] GORDON, W.: *Institutional Economics. The Changing System*. Arastin, University of Texas Press 1980.
- [16] GORDON, W.: *Veblen-Commons Awards*. *Journal of Economic Issues*, zv. XIX, jún 1985.
- [17] GRUCHY, A.: *Modern Economic Thought. The American Contribution*. New York 1974.
- [18] GRUCHY, A.: *Contemporary Economic Thought, The Contribution of Neoinstitutional Economics*. Clifton 1972.
- [19] GRUCHY, A.: *Governmental Intervention and the Social Control of Business. The Neoinstitutional Position*. *Journal of Economic Issues*, zv. VIII, jún 1974.
- [20] MYRDAL, G.: *Against the Stream. Critical Essays on Economics*. Vermont 1973.
- [21] REICH, R. B.: *The Next American Frontier*. 1983.
- [22] ROSTOW, W. W.: *Getting From Here to Here*. New York 1978.
- [23] KAMEL, D.: *Institutional Economics. Perspective of Economics and Society*. *Journal of Economic Issues*, zv. XIX, september 1985.
- [24] LAWRENCE, R. L.: *Can America Compete?* Washington, D. C., Brookings Institution 1984.
- [25] LOWE, A.: *On Economic Knowledge. Toward a Science of Political Economics*. New York 1965.
- [26] TREBING, H. M.: *The Chicago School versus Public Utility Regulation*. *Journal of Economic Issues*, zv. X, marec 1976.
- [27] VEBLEN, T.: *Theory of the Leisure Class*. New York 1899.
- [28] VEBLEN, T.: *Theory of Business Enterprise*. New York 1904.

NEOINSTITUTIONAL TRENDS IN CONTEMPORARY ECONOMIC SCIENCE

Jarmila PETRIČOVÁ

The neo-institutionalism theorists pay attention to the role of power in the social system and, from here, to the requirement of the social control. The necessity of economic regulation follows from the fact, that in contemporary economy the significance of issues, which can't be solved by means of an elemental market mechanism is still growing. Such situation requires the purposive state policy.

The differentiation of market and social costs in the neo-institutionalism theory enables a consideration of better criterion than the market efficiency is. The neo-institutionalists prefer leaving of "efficiency fetish," and also the theory of excessive economic growth, which takes no account of "living quality".

The holistic tenet of the neo-institutionalists (which says, that the economy has to be investigated in close connection with the other sub-systems of social organism) is one of the general contemporary trends of interdisciplinary access.

Z dejín národného hospodárstva a ekonomického myslenia na Slovensku

Náčrt historických východísk súčasných problémov štátnej správy a samosprávy

Zdeno JAURA*

Tak ako v iných demokratických krajinách, aj u nás – po štyridsiatich rokoch – sa prijal princíp verejnej správy, ktorá zahŕňa tak orgány štátnej správy (ústredné a lokálne), ako aj orgány územnej samosprávy. Na poznanie súčasných aktuálnych problémov je nevyhnutný aj historický exkurz do tejto problematiky. Nielen z hľadiska poznania minulého vývoja (ani to nie je zanedbateľné), ale najmä z hľadiska súčasne vznikajúcich problémov. Až s prekvapením zisťujeme, že "problémy sa opakujú".

V predmetnej problematike ide predovšetkým o národné výbory. Príspevok nemá ambíciu komplexnejšej historickej analýzy – ktorá by mimochodom neškodila – ale niektoré historické súvislosti by mali skôr inšpirovať prístupy k riešeniu súčasného "kvasu" v rámci celej verejnej správy.

Rozvoj národných výborov prebiehal už od roku 1944. Napriek tomu, že národné výbory (NV) boli hneď od začiatku predovšetkým politickomocenskými orgánmi, predsa v priebehu boja o ich konštituovanie sa ukázalo, že aj ekonomické funkcie majú v ich činnosti významné miesto.

To si uvedomovalo tak komunistické hnutie, ako aj ostatné politické prúdy. Delenie na komunistické a nekomunistické hnutie má svoje zdôvodnenie nie preto, že by v nekomunistických prúdoch neexistovali diferencie k chápaniu NV, ale preto, lebo existoval rozdielny spoločný menovateľ týchto dvoch zoskupení.

V predchádzajúcom systéme (prvá ČSR), na ktorý nadväzovali NV, celá tzv. verejná správa sa členila na *politickú správu a samosprávu*.

Okrem politickej správy a samosprávy existovali ešte niektoré samostatné štátne úrady (nie na všetkých úrovniach), napr. finančné, technické a pod.

Politická správa bola založená na systéme okresných hajtmanov a krajiných prezidentov, stojacich v čele okresných a krajiných úradov. Každá obec mala notára, ale v niektorých prípadoch notársky úrad bol zriadený pre viac obcí. Do oblasti politickej správy patrili takmer všetky odvetvia správy. Okresné a krajin-

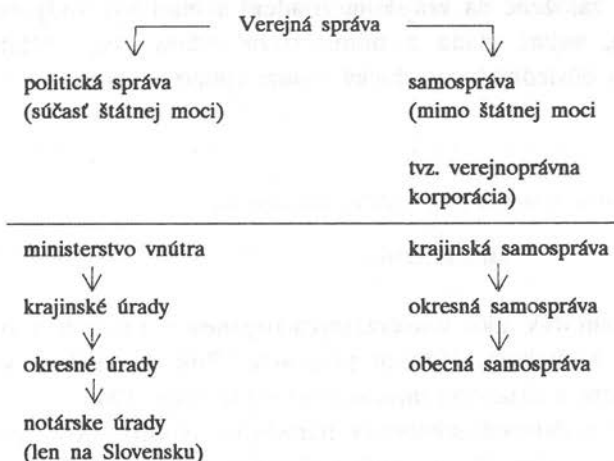
* Ing. Zdeno JAURA, CSc., Ústav ekonomickej teórie SAV, Medená 10, 811 02 Bratislava

ské úrady boli riadené ministerstvom vnútra, pričom ich prostredníctvom zabezpečovali svoje úlohy aj iné orgány štátnej správy.

Samospráva nebola právne považovaná za súčasť štátnej moci, ale len za tzv. verejnoprávnu korporáciu.¹ Hlavná váha samosprávy bola v jej samosprávnom hospodárstve. Samospráva existovala na úrovni obcí, okresov i krajín.² Plnokrvná samospráva bola v obciach. Tú volili výlučne obyvatelia obce. Samosprávne zastupiteľské zbory v okresoch a krajinách boli volené len z dvoch tretín. Jedna tretina ich členov bola menovaná zhora.

Schematicky celú verejnú správu možno naznačiť takto:

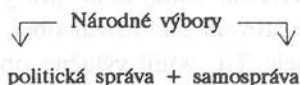

Hneď na začiatku formovania NV sa vytvorili dva základné prístupy k ich chápaniu. V nekomunistickom odbojovom hnutí sa presadzovalo, aby sa NV stali samosprávnymi zastupiteľskými orgánmi (formulované londýnskou emigráciou). V komunistickom hnutí sa tento prístup odmietal. Presadzovala sa "vše-moc" NV v miestach a oblastiach. K. Gottwald zdôrazňoval, aby NV neboli len zastupiteľskými samosprávnymi orgánmi, ale aby prevzali najmä kompetencie

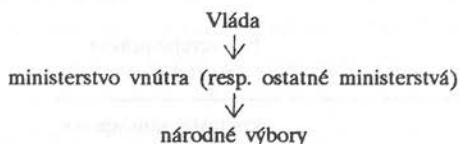
¹ Korporácia (z latinského corpus - telo, celok) predstavuje v našom prípade združenie osôb, ktoré majú spoločné záujmy. V právnom vyjadrení ide o vzácky územnej samosprávy (krajiny, okresy, obce) ako samostatné právnické osoby s volenými orgánmi.

² Krajinské zriadenie vzniklo od 1. 1. 1928. Celoštátne boli vytvorené štyri krajiny: Česká, Moravsko-Sliezská, Slovenská a Podkarpatská. Krajinské zriadenie na Slovensku bolo zrušené v roku 1939. Pred krajinským zriadením existovali na Slovensku župy. V rokoch 1918-1922 na Slovensku bolo 16 žúp (prevzaté z Uhorska). Od roku 1923 bolo celoštátne 21 žúp, z toho na Slovensku 6 žúp: Bratislavská, Nitrianska, Považská, Zvolenská, Podtatranská, Košická. Okrem toho Bratislava a Košice boli mestami s tzv. zriadeným magistrátom (župe podliehali len v zásadných veciach, ináč boli relatívne samostatné). Na čele župy bol župan, menovaný vládou. Podliehal ministrom vnútra. Župné zriadenie obnovila aj Slovenská republika v rokoch 1940-1945. Existovalo 6 žúp: Bratislavská, Nitrianska, Trenčianska, Tatranská, Šarišsko-zemplínska, Pohronská. Nariadením SNR č. 26 zo dňa 5. 4. 1945 boli župy zrušené. Na župy nadväzovali novovznikajúce národné výbory.

bývalej politickej správy: "Považujeme za účelné, aby kompetencia NV bola určená tak, že by približne zodpovedala kompetencii predchádzajúcej samosprávou plus verejnej politickej správy."³ (Pozri nasledovnú schému.)

Podľa koncepcie v komunistickom hnutí mali byť NV nositeľmi a vykonávateľmi štátnej moci. Pôsobnosť NV sa mala vzťahovať na všetky úseky správy. Národné výbory mali byť založené na krajskom zriadení a mali byť zodpovedné vyšším štátnym orgánom, najmä vláde a ministerstvu vnútra, resp. ostatným ministerstvám. Išlo teda o dôsledný hierarchický systém (pozri schému).

V podstate takýto systém NV ako univerzálnych orgánov v obciach a okresoch bol zakotvený aj v Košickom vládnom programe. Boli podriadené vláde a neskôr ministerstvu vnútra a ostatným ministerstvám (od mája 1945).

Veľmi urputný boj bol o ústavné zakotvenie národných výborov. KSČ presadzovala univerzálnosť NV s tým, že by boli podriadené vláde a ministerstvu vnútra. Vo vnútornej organizácii NV zostávali výkonnou technickou zložkou. Pritom sa nerozlišovalo medzi NV ako orgánom zastupiteľským a jeho výkonnými orgánmi. Národné výbory sa chápali ako súhrn všetkých zložiek vrátane pléna. Tento súhrn vytváral NV ako tzv. nositeľ a vykonávateľ štátnej moci.

S takýmto prístupom nesúhlasila prakticky ani jedna politická strana:

Národní socialisti presadzovali chápanie NV v zmysle samosprávy (odmietanie univerzálnosti NV). Obhajovali ich nezávislosť od vlády a ministerstva vnútra. Žiadali vylúčenie niektorých agend (školsťvo, technika a pod.) z pôsobnosti NV. Navrhovali zriadenie krajských snemov a vlád, nezávislých od centrálnej vlády.

Lidová strana presadzovala vyhranene dualizmus štátnej správy a samosprávy vnútri NV. Táto tzv. dvojkoľajnosť (štátna správa – "prvá koľaj", samospráva – "druhá koľaj") mala byť rigorózne odlišovaná.⁴ Boli dôslednými obhajcami krajských národných výborov a jednoznačne odmietali krajské zriadenie.

³ GOTTWALD, K.: Spisy XI. Bratislava, SNPL 1955, s. 329.

⁴ KSČ z týchto hľadísk - ako sme už uviedli - presadzovala len "jednu koľaj" v činnosti národných výborov. Tú sme v predchádzajúcom texte označovali ako univerzálnosť ("všemoc"), s odmietaním rozlišovania prvkov štátnej správy a samosprávy.

Demokratická strana sa zo začiatku stavala k NV ako k dočasnej inštitúcii. Od roku 1946, keď DS získala vo voľbách na Slovensku väčšinu, začala zaujímať pragmatický postoj.⁵ Ostro sa stavala proti krajskému zriadeniu a centrálnej podriadenosti NV. V zásadných otázkach prevládala názorová zhoda s národnými socialistami a ľuďmi.

Sociálni demokrati sa z nekomunistických strán v problematike NV najviac exponovali. Ich prístup bol veľmi blízky národným socialistom. V otázkach chápania NV ako samosprávy boli však dôslednejší a teoreticky prepracovanejší. Jadrom ich chápania bol postulát všetkej miestnej správy ako samosprávy v podobe NV. Táto línia sa teoreticky nevyslovovala za obmedzenie, ale za ďalšie rozšírenie pôsobnosti NV, za likvidáciu tzv. dvojkoľajnosti a pod. Podstatným znakom tohto prístupu však bolo to, že NV ako samospráva sa považovali za nezávislý prvok voči orgánom centrálnym, a to aj vo vzťahu k vláde. Určitá nejednotnosť a rozštiepenosť Sociálnej demokracie existovala v problematike krajského alebo krajinského zriadenia.

Všetci oponenti komunistickej koncepcie NV kritizovali najmä podriadenosť NV vláde (ministerstvám) ako totalitnú a vyslovene nedemokratickú formu.⁶

Boj o postavenie NV sa odrážal najmä v stretávaní koncepcie tzv. *jednotnej ľudovej moci a správy*, zastávanej komunistami, s koncepciou NV ako *samosprávy*, protiváhy štátnej moci.

So "samosprávnickou" koncepciou NV súviselo aj zdôrazňovanie dvojkoľajnosti vnútri NV – štátnej a samosprávnej. Komunisti presadzovali názor, že NV zlučujú predchádzajúcu samosprávu aj štátnu správu v celej šírke. Formuláciu "v celej šírke" uvádzame preto, lebo viacerí oponenti prístupu komunistov nevylučovali podriadenosť NV vláde a ministerstvám, iba vo vymedzených veciach politickej správy (teda nie všetku verejnú správu, a vôbec nie samosprávu).

Prístupy komunistov a sociálnych demokratov akoby zhodne presadzovali univerzálnosť a jednu koľaj v činnosti národných výborov. Lenže táto univerzálnosť a jednokoľajnosť mala protikladné obsahové zameranie. Komunisti presadzovali univerzálnosť ako súčasť tzv. *jednotnej ľudovej moci a správy*, a teda snahu urobiť z NV jednu zo súčastí centrálne riadenej spoločnosti. Predpokladal sa dôsledne uplatňovaný princíp podriadenosti a nadriadenosti (vláda – ministerstvo vnútra, resp. ostatné ministerstvá – ONV – MNV). Národné výbory sa v tejto koncepcii stávajú výkonným orgánom centra, bez reálnej právnej a ekonomickej subjektivity.

⁵ Na základe výsledkov volieb zo 79 predsedov ONV na Slovensku zostalo len 6 komunistov. Išlo o zásadný obrat, pretože pred voľbami v roku 1946 mali komunisti rozhodujúce postavenie.

⁶ Najväčší odpor bol proti vedeniu NV prostredníctvom ministerstva vnútra. Podriadenosť ministerstvu vnútra ("policajnému" ministerstvu) sa označovala ako byrokratický ideál centralistického štátu. Porovnaj napr. časopis sociálnej demokracie *Cif*, 1947, č. 33 pod titulkom *O inštitúcii NV z hľadiska demokracie zdediteľnej a demokracie socialistickej*.

Sociální demokrati presadzovali univerzálnosť a jednokolajnosť NV formou samosprávy s tým, že NV by vystupovali ako nezávislý prvok voči centrálnym orgánom, s plnou právnou aj ekonomickou subjektivitou. Táto činnosť by sa realizovala (a bola aj limitovaná) v rámci platných zákonov. Teda nie je koľaj ako koľaj.

Uviedli sme, že boj KSČ a ostatných politických strán pokračoval aj v otázkach presadenia krajského zriadenia. Dokonca boj o krajské zriadenie – ktoré sa realizovalo až po februári 1948 – bol jednou z najdôležitejších súčastí zápasu o vlastný charakter NV. V čom bola podstata problému?

Krajské zriadenie presadzovala KSČ. V českých krajinách existovali dva zemské (krajské) národné výbory (ZNV). V nich mali komunisti minimálne pozície. Ale to nemuselo byť rozhodujúce. Prípadné nové volebné výsledky mohli túto situáciu zmeniť.

V podstate však išlo o to, že odporcovia krajského zriadenia sa usilovali zo zemských (krajských) národných výborov vytvoriť určitú protiváhu centrálnej vlády a centrálnej moci (vychádzajúc zo samosprávnych princípov). Navrhovali preto nie zrušiť ZNV, nie oslabiť ich pôsobnosť, ale rozšíriť ich kompetencie, dať im aj určitú legislatívnu právomoc, z rád ZNV vytvoriť prakticky krajské vlády. Takéto chápanie sa nekrylo so starou samosprávou a s jej značne obmedzenými funkciami. Väčšinou bola zdôrazňovaná nová široká pôsobnosť NV.

Komunisti vychádzajúc z uvedeného tzv. princípu jednotnej štátnej moci a správy, neuvádzali nikoho do pochybnosti o tom, že v krajskom zriadení videli nové orgány presadzovania centralistických zámerov. V krajoch videli len jeden stupeň riadiacej hierarchickej štruktúry štátnej moci a správy. Jednoznačne to vyjadril K. Bertelmann: "V krajskom zriadení išlo najmä o upevnenie moci robotníckej triedy a vedenia KSČ, v záujme čoho bolo veľmi dôležité zrušenie krajských celkov, dôležitých opôr reakčnej protiofenzívy."⁷ V týchto súvislostiach bol významný základný prístup komunistov k NV. Ústredné orgány majú vládnuť len prostredníctvom NV.⁸

Ideu o tom, že krajské národné výbory by mohli predstavovať vhodnú protiváhu centra, komunisti jednoznačne odmietali, pretože bola v priamom protiklade s ich hierarchickým centralistickým prístupom. M. Chamrád a J. Dubský konštatovali, že taká protiváha je nepotrebná a škodlivá, zvýšila by len chaos a nejednotnosť správy.⁹

V boji o krajské zriadenie prevládalo politické hľadisko (snaha o rozbitie ZNV, kde existoval silný protikomunistický blok). Avšak toto politické hľadisko

⁷ BERTELMANN, K.: Vývoj národných výborů do Ústavy 9. května. Praha, Nakl. ČSAV 1964, s. 192-193.

⁸ Porovnaj GOTTWALD, K.: Spisy XIII. Bratislava, SNPL 1957, s. 271-273.

⁹ Porovnaj CHAMRÁD, M. - DUBSKÝ, J.: Tzv. krajské zřizení (knihovna lidové správy 1947). [Informatívne školenie pre funkcionárov NV.] Bratislava, Poverenstvo vnútra 1946.

bralo do úvahy už základné princípy prístupu komunistov, ktorí s obsahovým chápaním ZNV v naznačenej podobe (samosprávny princíp) nemohli súhlasiť. A to ani v prípade ich priaznivej situácie v týchto orgánoch.

Neujasnená koncepcia v prístupe ku krajskému zriadeniu – opozícia argumentáciu komunistov označovala za vyslovenú demagógiu – sa prejavila aj v tom, že pred prijatím krajského zriadenia (po februári 1948) sa vychádzalo z dvoch základných variantov, ktoré boli svojím základným chápaním veľmi rozporné: malý počet veľkých krajov, alebo veľký počet malých krajov. Budúci zákon č. 208/1948 Zb. o krajskom zriadení ukázal, že bol uplatnený druhý variant.

K. Bertelmann v citovanej práci (s. 108) konštatoval v súvislosti s krajským zriadením, že "malo slúžiť ďalšiemu rozbiňaniu starého štátneho aparátu ... Súčasne ale nesmelo ohrozovať centralizáciu, potrebnú pre upevňovanie a rozširovanie moci robotníckej triedy". Pritom autor implicitne s úľavou uviedol, že "odhad" s konštituovaním krajských národných výborov (KNV) v realizovanej podobe bol vcelku dobrý. Zdôraznil, že ani v komunistickom hnutí si pri boji o krajské zriadenie mnohí neuvedomovali a "nedokázali predstaviť, aký dopad bude mať na problematiku tzv. decentralizácie budúce prehĺbenie a zintenzívnenie systému socialistického plánovitého hospodárstva". KNV sa skutočne neskôr stali "plánovacím stupňom", presnejšie, stupňom v hierarchickom centralistickom riadení národného hospodárstva. Teda tiež nie je decentralizácia ako decentralizácia. Ale o tom na inom mieste.

Ako sme už konštatovali, KSČ presadzovala v NV tendenciu spájania prvkov štátnej moci a správy so samosprávou. Mysleli to predstavitelia tohto hnutia vážne a úprimne so samosprávou v činnosti národných výborov? Verbálne áno. Myšlienka samosprávy bola v plnom občianskom povedomí a jej kategorické aj verbálne odmietnutie by znamenalo značné politické riziko. Preto existovala akási "hra na samosprávu".

V tejto "hre na samosprávu" ide predovšetkým o dva aspekty. Prvý aspekt spočíva v tom, že koncepcia komunistov – v naznačených súvislostiach – bola považovaná za "pravú" a "skutočnú" samosprávu.

Druhý aspekt vyplýva z postoja komunistického hnutia k tradične chápanej samospráve z predchádzajúceho historického obdobia u nás, ale aj v iných vyspelých a porovnateľných demokratických štátoch. Tieto dva prístupy sa v argumentácii neustále preplietajú a doslova mätú. Teda do tretice – nie je samospráva ako samospráva.

Niet pochýb, že KSČ zdôrazňovala cestu zásadného odmietnutia samosprávy ako demokratickej inštitúcie, ktorá vychádza z dualizmu štátu a samosprávy.¹⁰

¹⁰ Pripomeňme, že išlo o zásadne chybné predpoklady o tom, že neexistuje protiklad záujmov celoštátnych a miestnych (neskôr sa síce táto téza verbálne zmierňovala, ale celý prístup sa tým nemohol zmeniť). Z toho vyplývala tzv. potreba uprednostňovania celospoločenských záujmov a odmietanie tzv. lokálpatriotizmu. Mimochodom toto slovo sa dostalo akoby na index a bol ním označo-

Dôsledne sa zdôrazňovalo zlúčenie dvojkoľajnosti v správe národných výborov.

V uvedenej logike sa však skutočná samospráva – v zmysle tradičného chápania – odstraňuje. Jednokoľajnosť nie je potom hybridom štátnej moci a správy na jednej strane a samosprávy na druhej strane. Jednoznačne sa v NV presadzuje len jedna koľaj: štátna moc a správa.

Nasledovné citáty môžu túto úvahu doložiť: "... robotnícka trieda, vedená KSC, ktorá získala rozhodujúci podiel na moci v štáte, stala sa vedúcou silou vlády NF, nemala a nemohla mať záujem na takej samospráve, ktorá by sa pokúsila alebo mohla sa stať protiváhou proti ústrednej štátnej moci ..." ¹¹ "Tieto zásady (existencia štátnej správy a samosprávy vedľa seba – pozn. Z. J.) sú výrazom konzervatívno malomeštiackych snáh a úsilia drobnej a strednej buržoázie o stagnáciu revolúcie v politike a ekonomike ... na báze v zásade kapitalistického hospodárenia. Tieto tendencie slúžili však objektívne a v poslednom období pred februárom 1948 zrejme aj subjektívne snahám o buržoázny, kontra-revolučný prevrat." ¹² "Rodiaci sa socialistická spoločnosť sa opiera o jednotnú a jedinú moc pracujúceho ľudu. Z jednoty rodiaceho sa štátneho socialistického vlastníctva musela nevyhnutne vyplynúť aj zásadná jednota subjektov spravujúcich celoštátne a miestne (oblastné) hospodárstva; NV a tým menej zväzky ľudovej správy (t. j. obce, okresy a kraje) nemohli zostať subjektmi nejakého zvláštneho, t. j. <komunálneho> vlastníctva." ¹³ "Protiklad štát – samospráva – nemožno totiž, ako sa to často stáva, vysvetľovať nedialekticky: *za socializmu už takýto protiklad neexistuje*" (zvýraznil Z. J.). ¹⁴

Vcelku vidieť, že uvedenej "argumentácii" chýba akýkoľvek ekonomicko-racionálny prvok. Proti pluralistickému usporiadaniu správy (štátna správa a samospráva) sa stavia princíp centralistický, kde tzv. hľadisko boja o politickú moc je evidentné a rozhodujúce.

Ďalej sa pokúsime o všeobecnejšiu stručnú – a pokiaľ možno prehľadnú – charakteristiku rozdielných prístupov k funkciám národných výborov, ktoré presadzovala KSC a ostatné politické strany. Tu, pravda, nemôžeme dávať dôraz na detail, ale len na základnú obsahovú charakteristiku.

Prístup komunistickej strany k charakteristike NV:

1. Národné výbory mali byť neoddeliteľnou súčasťou štátnej moci a správy (tzv. nositeľmi a vykonávateľmi štátnej moci a správy).

---

vaný skôr chybný politický prístup. Tzv. jednota vznikajúceho štátneho socialistického vlastníctva predpokladala jednotu subjektov spravujúcich celoštátne a miestne hospodárstvo (odmietanie obecného vlastníctva) atď.

¹¹ BERTELMANN, K.: C. d., s. 309.

¹² Tamže, s. 302.

¹³ Tamže, s. 315.

¹⁴ Tamže, s. 315.

2. Pôsobnosť NV sa mala vzťahovať zásadne na všetky úseky správy.
3. Národné výbory mali byť založené na krajskom zriadení. Platila by prísna hierarchická podriadenosť nižších stupňov národných výborov vyšším stupňom (KNV – ONV – MNV).
4. Národné výbory ako celok mali byť podriadené vláde, ministerstvám a iným štátnym orgánom.
5. V podstate sa nerozlišovalo medzi NV ako zastupiteľským a výkonným orgánom centra.

Prístup nekomunistických strán k charakteristike NV:

1. Národné výbory mali byť orgánmi samosprávy, oddelenými od ústrednej štátnej moci a správy.
2. Pôsobnosť NV v štátnej správe sa čiastočne akceptovala. Pritom mala byť striktné obmedzovaná podľa účelnosti, a to z hľadiska odbornosti a racionality výkonu. Sféra pôsobnosti NV v tomto prípade by sa nepovažovala za pôvodnú (ňou je samospráva), ale len prenesenú. A to v tom zmysle, že hoci ide v podstate o záležitosti štátnej správy (centra), predsa jej výkon je prenesený na NV.
3. Vyššie organizačné celky národných výborov (ONV, príp. ďalšie) by sa vytvárali nie ako prísne hierarchicky podriadené celky, ale opäť by vychádzali predovšetkým zo samosprávnych princípov (v Čechách spomínané krajské národné výbory).
4. Národné výbory nemali byť podriadené vláde, ministerstvám, ani iným štátnym orgánom, pokiaľ vykonávali pôvodnú (samosprávnu) pôsobnosť. Výnimku v tomto smere predstavovala len sféra tzv. prenesenej pôsobnosti národných výborov. Pole pôsobnosti, pri vykonávaní samosprávnych funkcií, by mali limitovať len zákony.
5. Odmietol sa princíp národných výborov ako výkonných ("nesvojprávnych") orgánov centra. Primárne a charakteristické bolo ich chápanie ako samosprávnych orgánov.

Ako vidieť, hľadať spoločnú platformu z takýchto odlišných východísk bolo takmer nemožné. Skutočnosť to aj potvrdila. Pred februárom 1948 k zblíženiu rozporných stanovísk nedošlo. Po februári už nebolo treba zblížovať. To ukázala aj Ústava z roku 1948.

Skôr ako prejdeme k charakteristike národných výborov v Ústave z roku 1948, pokúsime sa ešte načrtnúť reálnu situáciu NV v ekonomike do februára 1948. A to najmä z hľadiska "všemoci" a v snahe o rozširovanie právomocí v činnosti NV. Platilo to aj v ekonomike? Chceme ukázať, že nie.

Malé a stredné podniky, široká oblasť poľnohospodárskej výroby, ako aj živnostenské podnikanie, boli zásadne v súkromných rukách. Zo strany národných výborov mohlo prichádzať do úvahy len ich administratívne hospodárske usmerňovanie. Z tohto hľadiska zostávali NV prevažne len administratívnym aparátom.

Po októbrovom znárodnení roku 1945 sa presadzovali jednoznačné centralizačné tendencie. Znárodnený majetok bol riadený a spravovaný výlučne z centra. Pôvodný zámer – zveriť národným výborom celkovú tzv. politickú kontrolu plnenia dvojročnice – sa neuskutočnil.

Zostávala sféra samosprávneho majetku, ktorým disponovali národné výbory. Ten bol postupne obmedzovaný (najmä znárodnením)¹⁵ a dostával sa na perifériu hlavnej "trasy" hospodárskeho rozvoja, ktorá bola vytýčená dvojročnicou.

Vcelku teda – vo vývoji rokov 1945–1948 – význam NV v ekonomike stagnuje, resp. na všetkých úsekoch i klesá. Je to logický dôsledok centralizačných tendencií, ktoré sa postupne presadzovali aj v činnosti národných výborov.

Toto konštatovanie nemôže zmeniť ani skutočnosť, že NV vykonávali na hospodárskom úseku tzv. "sociálne revolučné zásahy do ekonomiky", ktoré však mali charakter výkonu štátnej správy (plnenie centrálnych zámerov). Tieto opatrenia mali v prevažnej miere prechodný charakter: agenda NV na úseku národných správ, agenda pri pozemkovej reforme, agenda pri konfiškačnom a pridelovom riadení (dekrét č. 108/1945 Zb.), účasť na osídľovaní pohraničia atď. Ani v týchto sférach nešlo o sféru činnosti výlučne v kompetencii NV. Tie uskutočňovali prakticky ako výkonné orgány iných štátnych orgánov.

Národné výbory v Ústave z roku 1948 a poustavný vývoj

Tak ako v iných problémových okruhoch, ani v otázke NV sa nedosiahla pred februárom 1948 zásadná dohoda. Základný spor spočívajúci v požiadavke nekomunistických strán, deliť verejnú správu (na štátnu správu a samosprávu), narážal na stanovisko KSČ, ktorá takéto prístupy odmietala.

V ústave, prijatej až po februári 1948, bez reálneho vplyvu nekomunistických strán, boli vyjadrené základné požiadavky navrhovaných prístupov KSČ.

Národné výbory boli zakotvené najmä v šiestej kapitole, z ktorej vyberáme (zvýraznili sme tie časti, ktoré korešpondujú a prakticky potvrdzujú predchádzajúci výklad):

§ 123

Národné výbory sú podľa správnej sústavy Československej republiky: 1. miestne, 2. okresné, 3. krajské.

§ 124

(1) Národné výbory vykonávajú na území, pre ktoré sú zvolené, verejnú správu vo všetkých jej odboroch, najmä obecnú správu vnútornú, správu kultúrnu a osvetovú, ochranu práce a správu zdravotnú a sociálnu, správu finančnú podľa osobitných ustanovení.

(2) Iným orgánom prísluší výkon verejnej správy len výnimočne a na základe zákona.

¹⁵ Územná samospráva utrpela značné škody znárodnením obecných elektrární, plynární, niektorých podnikov potravinárskeho priemyslu a pod. Ani náhrada, ani dočasné príspevky zo ziskov znárodnených elektrární, plynární a ďalších podnikov - podľa pôvodného predpokladu - neboli národným výborom vyplatené. Pri niektorých pridelených konfiškátoch NV veľa nezískali. Väčšinou išlo o pridelené podniky neziskového charakteru.

§ 125

Národné výbory majú ako orgány jednotnej ľudovej správy najmä tieto úlohy:

- chránia a posilňujú ľudovo demokratické zriadenie;
- spolupracujú pri plnení úloh obrany štátu;
- starajú sa o národnú bezpečnosť;
- podporujú udržiavanie a zveľobovanie národného majetku;
- zúčastňujú sa vypracovania a realizácie jednotného hospodárskeho plánu, v rámci jednotného hospodárskeho plánu plánujú a riadia hospodárske, sociálne a kultúrne budovanie na svojom území, zaisťujú predpoklady plynulej poľnohospodárskej a priemyselnej výroby a starajú sa o zásobovanie i o výživu obyvateľstva; starajú sa o národné zdravie;
- majú právo v odbore svojej pôsobnosti, najmä vykonávajú v medziach stanovených zákonom právomoc trestnú.

§ 131

(1) Národné výbory sú povinné zachovávať zákony a nariadenia a v záujme jednotného výkonu verejnej správy a jednotnej štátnej politiky zohľadňovať smernice a pokyny vyšších orgánov.

(2) Národný výbor nižšieho stupňa je podriadený národnému výboru vyššieho stupňa.

(3) Národné výbory sú podriadené orgánom moci vládnej a výkonnej, najmä ministrovi vnútra.

Národných výborov sa súčasne dotýkali aj ustanovenia ôsmej kapitoly o hospodárskom zriadení.

§ 149

(1) Národný majetok je zásadne v rukách štátu (štátne vlastníctvo).

(2) Časti národného majetku, ktoré nemá celoštátny význam a slúži prevažne obyvateľstvu niektorého správneho celku (obce, okresu, kraja), môžu byť v rukách zväzovej ľudovej správy (komunálne vlastníctvo).

§ 156

Hospodárstvo zväzkovej ľudovej správy vedú národné výbory. Toto hospodárstvo alebo jeho časti môžu byť organizované vo forme podobnej národným podnikom.

Ako vidieť, ústava rozlišuje dve možnosti vlastníctva národného majetku. Je to štátne vlastníctvo a komunálne vlastníctvo. Subjektom komunálneho vlastníctva sú zväzky ľudovej správy, teda obce, okresy a kraje.

Tu môžeme konštatovať jednu zaujímavosť. Štátne a komunálne vlastníctvo v rámci celej koncepcie národných výborov ako orgánov jednotnej štátnej moci je vyslovene protirečivým ustanovením ústavy.

Formulácia sa približuje chápaniu národných výborov presadzovanému nekomunistickými stranami pred februárom 1948. Pravda, v ústave sa vôbec nehovorí o samospráve, ale o "zväzkoch ľudovej správy". A navyše, za prioritné sa stavia štátne vlastníctvo (národný majetok je zásadne v rukách štátu). Komunálne vlastníctvo len "môže byť (nemusí? – pozn. Z. J.) v rukách zväzkov ľudovej

správy". Implicitne je zrejmá nadriadenosť (a nie rovnocennosť) štátneho vlastníctva nad komunálnym.

Príčiny tohto chápania vlastníctva v ústave z pozície KSČ dostatočne nepoznáme. K tomu by bola potrebná osobitná podrobná historická analýza.

Vcelku však je pravdepodobná hypotéza, že KSČ nemala ani v tejto otázke teoreticky vyhranené stanovisko. Keby to tak bolo, potom intenciam chápania NV ako orgánov jednotnej štátnej moci muselo zodpovedať aj jednotné štátne vlastníctvo. Napokon – ako ďalej ukážeme – táto "nedôslednosť" bola takmer pochopená a aj zákonným spôsobom novo upravená.

Prechod k centralisticko-direktívnemu spôsobu riadenia po roku 1948 si kliesnil cestu v celom národnom hospodárstve a nemohol obísť ani sféru národných výborov. Všetky predchádzajúce štruktúry v právnej i ekonomickej oblasti sa postupne "upravovali" pre potreby tzv. jednotného riadenia, a najmä plánovania. Cieľom bolo, aby sa regulujúcim činiteľom celospoločenského reprodukčného procesu stal plán. Preto plán a možnosti centrálného plánovania predurčovali aj formy organizácie, najmä celej podnikovej sféry, vrátane podnikov národných výborov. To bol určitý akoby strategický zámer. Ten však v praxi narážal na niektoré prekážky.

Reálna situácia bola taká, že centrálné štátne orgány, predovšetkým ministerstvo priemyslu, resp. na Slovensku povereníctvo priemyslu, uskutočňovali z hľadiska verejných a štátnych záujmov hlavne činnosť správnu a zákonodarnú.

Z uvedeného vyplýva, že bezprostredná direktívnosť plánu k podnikovej sfére tu neexistovala a ani nemohla existovať. To potvrdila aj hospodárska prax v rámci dvojročnice.

Prijatý národohospodársky plán bol záväznou úlohou len pre vládu. To vyplývalo z toho, že znárodnené, súkromné podniky i podniky národných výborov mali postavenie samostatných právnických osôb a riadili sa podľa zásad obchodného podnikania. V zákone o dvojročnom pláne v § 15 sa píše: "Všetkým druhom podnikania, či už štátneho (tu ide o staré štátne podniky ako napr. ČSD), samosprávneho (zvýraznil – Z. J.), znárodneného, alebo súkromného či družstevného, sa zaručuje plná rovnoprávnosť pri uskutočňovaní dvojročného plánu poskytovaním rovnakých predpokladov a podmienok pre výkon ich hospodárskej činnosti."

Pritom však vláda vytvárala podmienky, aby ekonomické subjekty plán splnili. To sa uskutočňovalo systémom pridelov a zdrojov (pracovné sily, suroviny atď.), ktoré sa prednostne pridelovali len tým ekonomickým subjektom, ktoré vyrábali produkciu obsiahnutú v pláne. Pravda, vláda mohla uplatňovať svoj vplyv v znárodnenom priemysle aj prostredníctvom generálnych a oblastných riaditeľstiev, v komunálnych podnikoch prostredníctvom orgánov národných výborov. Tento vplyv však v žiadnom prípade nemohol mať formu bezprostredných direktívnych príkazov, k čomu neboli ani právne, ani ekonomické oprávnenia.

Vcelku teda snaha o presadzovanie centralistického spôsobu riadenia protirečilo aj v oblasti národných výborov ich faktické právno-ekonomické postavenie. Podniky v pôsobnosti NV v dôsledku právnej a ekonomickej samostatnosti nemuseli direktivitu bezprostredne rešpektovať.

Toto protirečenie bolo zjavné. Jeho "riešenie" malo preto rýchly priebeh. V rozpore s ústavou¹⁶ sa prijíma zákon č. 167/1950 Zb. Týmto zákonom boli komunálne podniky výslovne vyhlásené za formu štátneho podnikania, obdobnú národným podnikom.¹⁷ Pritom dochádza k administratívne a ničím nezdôvodnenému reglementovaniu (z ekonomicko-rationálneho hľadiska)¹⁸ v tom zmysle, že sa vymedzuje vzájomný vzťah medzi tzv. komunálnymi podnikmi (teraz už aj štátnymi podnikmi) a národnými podnikmi. Národné podniky mali vykonávať hospodársku činnosť tzv. celoštátneho rozsahu (významu), kým komunálnym podnikom sa jasne vymedzoval tzv. miestny význam, resp. mali tvoriť akýsi doplnok národných podnikov.

Štátne vedenie komunálnych podnikov bolo dané právne do právomoci národných výborov. Toto právne hľadisko však nemalo žiadne ekonomické nástroje, ktorými by boli národné výbory hmotne zainteresované na výsledkoch hospodárskej činnosti komunálnych podnikov, pretože tu neexistovalo prepojenie na rozpočet národných výborov, ale prakticky priamo na ústredný rozpočet.

Na veci sa v podstate nič nezmenilo ani po neskorších úpravách (v rokoch 1952 a 1953, ale aj ďalších), keď sa uskutočnilo napojenie finančných plánov komunálnych podnikov na rozpočty národných výborov (č. 105/1951 Zb.). Komunálne podniky v rámci tzv. hospodárenia národných výborov pracovali ako národné podniky. Národné výbory sa stali vlastne medzičlánkom (riadiacim stupňom) medzi centrom a komunálnymi podnikmi. Vlastná suverenita národných výborov sa nemohla rozvinúť, pretože bol odstránený jej základ, komunálna forma vlastníctva.

Tým bola vlastne zavŕšená metamorfóza národných výborov podľa predstáv predstaviteľov komunistického hnutia.¹⁹ Formálne splynula štátna správa so

¹⁶ Žiaľ, nebol to len spomínaný prípad, keď sa vývoj ďalej neuberal v intenciách Ústavy 9. mája. Spomeňme napríklad ďalej sféru súkromného podnikania, vlastníctva pôdy a rovnocennosť vlastníckych foriem. Tieto vystupovali - vzhľadom k nášmu problému - v skutočnosti ako prvotné.

¹⁷ Teda napriek uzákoneniu komunálneho vlastníctva v ústave sa toto ustanovenie prakticky dlhšie nere realizovalo. Obdobná situácia bola aj v ostatných krajinách strednej a východnej Európy. Napríklad aj v ZSSR prvý Občiansky zákonník RSFSR z roku 1922 (§ 52 písm. a) poznal komunálne vlastníctvo v podobe tzv. municipiálneho vlastníctva. Rovnako v Poľsku sa uplatňovalo komunálne vlastníctvo v podstate do roku 1950.

¹⁸ Vlastne z hľadiska celkovej logiky centralistického riadenia sa reglementovaniu nedalo vyhnúť. Spomínaná metamorfóza komunálneho vlastníctva na štátne vlastníctvo sa uskutočnila aj v záujme umožnenia tejto reglementácie.

¹⁹ Táto metamorfóza národných výborov v danom časovom období nebola náhodná. Bola "synchronizovaná" s ostatnými časťami ekonomiky, a osobitne s celou podnikovou sférou. O tom bližšie pozri JAURA, Z.: Genéza organizačných foriem podnikovej sféry a ich vyústenie do centralis-

samosprávou, ale samospráva bola fakticky zlikvidovaná. Z národných výborov sa stali výkonné orgány centrálnych orgánov bez reálnej vlastníckej právomoci.

Ďalší vývoj národných výborov (ináč veľmi pestrý) sa pohyboval len v naznačenom rámci. Preto nepovažujeme za potrebné – z hľadiska zamerania článku – špecifikovať celý ďalší vývoj národných výborov.

* * *

Súčasnú zmenu v politickom a hospodárskom živote našej spoločnosti sa odrazili aj v organizácii miestnej štátnej správy. Nové spoločensko-ekonomické podmienky si vyžiadali ukončiť fungovanie systému národných výborov.

Akoby spontánne a bez výraznej oponentúry sa formuluje systém dualizmu (dvojkoľajnosti) miestnej správy, o ktorej sme hovorili. Tým sa vlastne nadväzuje na historicky neukončený a násilne prerušený proces kryštalizácie názorov na postavenie orgánov štátnej správy a samosprávy.

Zdalo by sa, že potiaľto je všetko v poriadku. Ukázalo sa však, že tento prvý krok vytvoril len východiskovú situáciu k hľadaniu určitého vyváženého vzťahu medzi štátnou správou a samosprávou.

Došlo 21. 10. 1991

HISTORICAL BACKGROUND OF THE PRESENT PROBLEMS OF PUBLIC ADMINISTRATION AND PUBLIC SECTOR

Zdeno JAURA

The paper deals with the following basic problems: characterization of public administration and historical review until the year of 1945; the fight of political parties for the powers of "National Councils" in the restored Czechoslovak Republic in the period of 1944-1948; circumstances of the reorganization of provincial national councils and formation of Regional National Councils in connection with breaking the old state machinery and with shifts in policy and power; change of national councils into the elements of the forming centralized directive system of controlling the society and its economy.

The author analyzes the genesis of the basic development trend in which the conversion of national councils was realized according to the communist ideas. The state administration formally fused with self-government. The self-government was practically eliminated. The national councils were gradually transformed into executive bodies of the central political organs without a real competence. This fact was also closely related to the loss of real ownership competence.

Profily

Profesor Imrich Karvaš

Vo svojom úsilí o národnú identitu, o uznanie nezadateľného práva na rovnocenné postavenie vo svetovom a v európskom spoločenstve národov bol slovenský národ neraz postavený pred otázku – čím a kým môže vlastne preukázať svoj duchovný potenciál. Najmä v ekonomickej teórii i politike tak závislej od národnej a štátnej suverenity, politicko-spoločenské peripetie často deformovali historické skutočnosti tak, že vymazali z povedomia verejnosti doma i v zahraničí aj tie slovenské osobnosti, ktoré nielen v česko-slovenských, ale aj medzinárodných dimenziách dosiahli špičkovú úroveň. Jednou z nich bol aj profesor Imrich Karvaš – národohospodár, vedec, politik a pedagóg. Nie vždy sa podarí taká symbióza vedca, teoretika a politika a národohospodárskeho činiteľa, ako sa to prejavilo v osobe profesora Karvaša.

Narodil sa 25. 2. 1903 vo Varšanoch (okres Levice) na Slovensku. Vysokškolské štúdium práva absolvoval na Komenského univerzite v Bratislave. Zomrel 20. 2. 1981 v Bratislave.

Aj teraz, s odstupom mnohých rokov – alebo práve s takýmto časovým nadhľadom – možno povedať, že profesor Karvaš bol jedným z najvýznamnejších česko-slovenských národohospodárov v medzivojnovom období. Vychádzajúc z poznatkov reálneho politického a ekonomického vývoja hľadal teoretické odpovede na niektoré nevyjasnené otázky, ktoré tento vývoj nastoľoval a potom sa ich opätovne snažil využiť v konkrétnej práci v riadení národného hospodárstva. Bol stúpencom a pokračovateľom diela profesora K. Engliša¹ a špičkovou osobnosťou finančnej a menovej teórie a politiky. Ale ak profesor Engliš si zaslúžene zachoval svoje miesto v povedomí našej verejnosti, k profesorovi Karvašovi bol osud i štyridsaťročný totalitný systém menej milosrdný. Politické i spoločenské "vyhnanstvo" ho totiž za uplynulé desaťročia takmer úplne vymazalo z pamäti viacerých generácií našich ekonómov.

Reálne ekonomické videnie vývoja v predmníchovskom Česko-Slovensku prejavil profesor Karvaš už vo svojich prvých prácach, v ktorých sa odrážajú skutočné problémy Slovenska. Ide najmä o *Hospodársku štatistiku Slovenska* (1928) a *Zjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku* (1933). Už tu sa pokúšal o celkový národohospodársky pohľad na hospodársky

---

¹ Hoci nadväzoval na profesora K. Engliša, v skutočnosti pokračoval v myslení rakúskej školy, čo sa odrážalo aj v jeho prácach.

život. Preto vyslovuje požiadavku "pozorovať hospodársky život Slovenska z iných hľadísk než celé národné hospodárstvo", ktoré svojou syntetizáciou zahmlieva skutočný vývoj i záujmové konflikty. Pritom ústami ekonóma Karvaša, ktorý sa usiluje o teoretickú analýzu vývojových tendencií slovenského hospodárstva, hovorí aj Karvaš-politik, keď už v roku 1933 v úvode k svojej práci *Zjednotenie výrobných podmienok...* uvádza: "Problém Slovenska je označovaný za problém prevažne hospodársky, čo sa však doteraz neobjavilo v praktickej politike, kedy by sme očakávali, že k riešeniu tohoto problému sa pristúpi systematicky, vecne a rozvážne tak, ako to hospodárske otázky vyžadujú..." Paralela s ekonomickými problémami Slovenska 90. rokov a "federálneho" pohľadu na ich riešenie nie je vôbec náhodná.

Z jeho videnia problémov 30. rokov v Česko-Slovensku i na Slovensku vyplýva aj jeho pohľad na úlohu štátu pri ich riešení. V tomto smere bol výrazným stúpencom regulatívnych zásahov štátu vo všeobecnej a aj v regionálnej politike na Slovensku, kde za základný cieľ považoval podporu rozvoja Slovenska.

Teoreticky sa snažil rozpracovať vo viacerých svojich prácach problémy konjunktúry, najmä však vo svojej práci *Vplyv kartelov na konjunktúru* (1932). V týchto súvislostiach hovorí aj o vlnovitom pohybe národného hospodárstva a rozdielnej intenzite hospodárskeho života v období vzostupu a v období hospodárskej depresie. Bol toho názoru, že zmiernenie týchto výkyvov možno dosiahnuť účelnou úverovou a investičnou politikou.

Vedec Karvaš s invenciou jemu vlastnou nezriedka vstupoval na teoretickú pôdu nie vždy prebádanú. Prax sama mu signalizovala problémy a nabádala ho k ich hlbšiemu preskúmaniu. Takýmto pokusom – inšpirovaným, ako sám uvádzal, aj Englišom – bola aj jeho rozsahom nevelká, ale obsahom podnetná práca z roku 1937 *Problematika času v hospodárskej teórii*.

Vychádzal pritom z evidentnej reality, že všetko existuje len v určitom čase a priestore. Tento poznatok premietal do tvorby a objasňovania pojmov v hospodárskej vede, v ktorej predmetom poznania sú deje, ich zmeny, pri ktorých je čas nielen formou nazerania, ale aj predpokladom akéhokoľvek poznania. Z tohto pohľadu skúmal pojem potreby a statkov z hľadiska času, vzťah času a práce a niektoré problémy metodológie hospodárskych vied, najmä v súvislosti statického a dynamického pohľadu na ekonomické javy.

Svoje naakumulované teoretické poznatky a životné skúsenosti si ani po umlčaní v novej republike nechcel nechať iba pre seba. V roku 1947 vychádza jeho súborná (ale aj posledná) práca *Základy hospodárskej vedy*. Pre vtedajšie, ale napokon aj pre dnešné obdobia viac ako kedykoľvek predtým platili jeho slová z úvodu práce: "Politická demokracia dáva rozhodovanie o všetkých záležitostiach verejných, a teda aj hospodárskych do rúk ľudu. To ale znamená, že ak nechceme, aby sa o hospodárskych otázkach jednalo improvizovane a diletantsky, treba dať čo najväčšiemu počtu ľudí odborné hospodárske vzdelanie." V tejto práci Karvaš podával hospodársku teóriu na tom stupni poznania,

na ktorý dospela vo svete. I keď bola koncipovaná ako čistá teória hospodárskej vedy, mala, resp. mohla mať veľký význam pre hospodársku politiku.

Okrem uvádzaných základných diel publikoval prof. Karvaš mnoho originálnych monografických prác a vyše 50 článkov v odbornej a dennej tlači. Presahuje možnosti tohto stručného odborného profilu všetkými sa zaoberať.

Osobitne treba však vyzdvihnúť jeho schopnosť vidieť veci v ich možnej alebo očakávanej dynamike a perspektíve, v ich zákonitej logike. To možno pozorovať i v jeho pohľade na predpokladanú ekonomickú integráciu v čase keď tieto procesy vlastne len začínali. Už v uvádzanej práci *Základy hospodárskej vedy* upozorňuje, že treba rátať so vznikom nadnárodných organizačných štátnych útvarov. "Tieto útvary nemajú za základ národnú bytnosť sociálnej skupiny, ale zoskupenie sa vyznačuje snahou po väčších hospodárskych celkoch. *K tomuto vývojovému stupňu sa dospieva cez národné celky. Národné vyžitie etnickej skupiny je cestou k nadnárodným celkom*" (zvýraznil E.H.). Z týchto úvah zrejme vychádzal, keď tak nástojčivo hlásal a podporoval myšlienku zjednotenia stredoeurópskych národov ako ich východisko pre vstup do budúcej zjednotenej Európy. Dnešok mu dáva s odstupom času plne za pravdu.

O tom, že svoju životnú aktivitu profesor Karvaš neobmedzoval len na vedeckú teoretickú prácu a vysokoškolskú pedagogickú činnosť, svedčí i jeho rýchly až meteorický vzostup v ekonomickej riadiacej hierarchii. V rokoch 1926-1930 bol tajomníkom Obchodnej a priemyselnej komory v Bratislave, v rokoch 1930-1933 tajomníkom Zväzu slovenských bánk (a mal funkcie aj v ďalších inštitúciách), roku 1938 bol ministrom vlády ČSR, v rokoch 1939-1944 guvernérom Slovenskej národnej banky a v rokoch 1942-1944 predsedom Najvyššieho úradu pre zásobovanie na Slovensku. Premyslenou a účinnou menovou politikou sa mu i vo vojnových podmienkach darilo dlhý čas udržiavať neuveriteľne stabilnú slovenskú menu, a napokon aj zachrániť prevažnú časť slovenského zlatého pokladu a menových rezerv pre obnovený česko-slovenský štát.

I. Karvaš ako profesor Univerzity Komenského v Bratislave, nezištne odovzdával svoje teoretické poznatky i praktické skúsenosti novým generáciám. Prednášal aj vo Francúzsku, v Nemecku, v Anglicku a v USA. S jeho menom a spolupracou je spojené aj založenie Vysokej školy obchodnej v Bratislave.

Osud však nebol k profesorovi Karvašovi veľmi žičlivý a vymedzil mu pre jeho tvorivú prácu iba 20 rokov života. Za účasť v odboji bol v roku 1944 uväznený v nacistickom koncentračnom tábore. Aj po oslobodení a rehabilitácii v roku 1945 ho nová pofebruárová moc namiesto uznania zásluh o Česko-Slovensko "odmenila" najprv dvojročným väzením v roku 1948 a ďalším trestom 17 rokov väzenia v roku 1958. Historické ocenenie – v podobe Radu T. G. Masaryka za vynikajúce zásluhy o rozvoj národného hospodárstva, demokracie a ľudských práv – mu bolo udelené až v roku 1991 in memoriam.

S p r á v y

III. medzinárodná konferencia ISSEI

V dňoch 24.-29. augusta 1992 sa uskutočnila tretia konferencia ISSEI (The International Society for the Study of European Ideas), a to na univerzitnej pôde v meste Aalborg (Dánsko) pod názvom *Európska integrácia a európske myslenie: kultúrna hegemonia alebo dialóg kultúr*. ISSEI konferenciu usporiadala Európska výskumná jednotka aalborgskej univerzity v spolupráci s časopisom *The History of European Ideas*. Hlavnými sponzormi konferencie boli *The European Cultural Foundation* (Amsterdam) a *Pergamon Press* (Oxford).

Účastníci konferencie sa podľa vlastnej voľby zúčastňovali na práci niektorej z nasledujúcich sekcií:

- História, geografia a veda
- Ekonómia, politika, politická filozofia a právo
- Vzdelanie, feministické štúdie a sociológia
- Umenie, literatúra a náboženstvo
- Jazyk, filozofia a psychológia
- Dialóg kultúr a informačné médiá

V rámci každej sekcie vyvíjalo činnosť niekoľko samostatných pracovných skupín. Spolu išlo o takmer 60 pracovných skupín s približne 600 účastníkmi zaujímavými sa o najrôznejšie aspekty európskej integračnej problematiky. Zúčastnil som sa práce v rámci druhej sekcie, a to v pracovnej skupine *Integrácia v strednej a východnej Európe: ekonomické a organizačné aspekty*, kde som mal možnosť vystúpiť s referátom *Česko-Slovensko: dlhá cesta od integrácie v rámci RVHP k integrácii v Európskych spoločenstvách*. Okrem tejto pracovnej skupiny v priestore druhej sek-

cie vyvíjali činnosť ďalšie pracovné skupiny: *Marxistické politické myslenie: trh a ES; Európska pracovná sila a jednotný trh: 1992 a ďalšie obdobie; Privatizácia vo východnej Európe; Etnické menšiny v Európe; Koniec ideológie; Vývoj ES a jeho vplyv na štát blahobytu; Európska politická integrácia: politická teória a inštitucionálna zmena; Občianstvo, štátnosť a európska koncepcia práva; Koniec socializmu; Sociálny darwinizmus; Pevnosť Európa; Etnické menšiny, imigranti a utečenci v západnej Európe po roku 1992; Dimenzie európskeho politického myslenia v 20. storočí; Nacionalizmus a prechod k demokracii vo východnej a strednej Európe; Koniec štátu.*

V čase, keď nezasadala jeho vlastná pracovná skupina, mohol sa každý účastník zúčastniť na rokovaní ktorejkoľvek inej skupiny v ľubovoľnej sekcii podľa svojho záujmu.

Popri práci sekcií organizátori konferencie pripravili niekoľko plenárnych zasadnutí vrátane dvoch okrúhlych stolov na tému *Environmentálne výzvy v Európe na prelome storočia a Kultúrna hegemonia alebo dialóg kultúr*.

Pracovnú časť konferencie vhodne dopĺňal rozsiahly spoločenský program, ktorý vytváral priestor aj pre neoficiálne kontakty medzi účastníkmi konferencie.

Prínos konferencie možno hodnotiť z viacerých hľadísk. Konferencia umožnila účastníkom zoznámiť sa s postojmi zúčastnených prakticky zo všetkých kontinentov k najrôznejším aspektom európskej integrácie, vymeniť si názory na rozličné stránky jej vývoja; prezentovať a konfron-

tovať výsledky vlastnej vedeckovýskumnej práce; nadviazať osobné kontakty; konfrontovať reality ekonomického a politického vývoja v krajinách, ktoré mali na konferencii zastúpenie.

Príspevky prednesené na 3. konferencii ISSEI budú publikované vo vydavateľstve Pergamon Press.

Drahoš Šibl

III. medzinárodná európska akadémia v Bonne

Hoci v súčasnom období na náš kontinent ťažko doliehajú ekonomické krízy a rastúce národnostné a etnické konflikty, zdá sa, že myšlienka celoeurópskeho zjednotenia a vzájomného spolužitia po zmenách v strednej a vo východnej Európe a po ukončení studenej vojny predsa len prežíva svoju historickú šancu.

Na túto problematiku bola zameraná *Európska letná akadémia*, medzinárodný seminár, ktorý sa konal v dňoch 19. 7. - 8. 8. 1992 pod názvom *Nová architektúra pre Európu*. Organizoval ho v Bonne (SRN) prestížny politický Inštitút Gustava Stresemanna (GSI), ktorý sa v oblasti nadnárodného vzdelávania a európskej spolupráce už vyše 40 rokov zaoberá organizovaním seminárov, konferencií a kurzov so zameraním predovšetkým na Európu, európsku politiku, hospodárstvo a právo. Tentokrát sa GSI mohol oprieť už o dobré skúsenosti z predchádzajúcich dvoch rokov a za pomoci a podpory vlády spolkovej republiky Severné Porýnie - Westfálsko, Düsseldorf a Komisie ES, Brusel sa mu podarilo pripraviť pre účastníkov vysokokvalitný a tematicky i kultúrne zaujímavý program.

Účastníci seminára - mladí akademici, učitelia, pokročilí študenti a zamestnanci diplomatických a administratívnych služieb

z desiatich krajín západnej a strednej Európy mali možnosť počas troch týždňov zúčastňovať sa na prednáškach a diskusiách o procese európskej integrácie. Každý deň sa počas štyroch dvojhodinových lekcí mohli hlbšie oboznamovať s históriou, teóriou i praxou myšlienky európskeho zjednotenia, s výsledkami, ktoré sa už na takmer päťdesiatročnej ceste úsilia dosiahli, i s problémami, ktorým musí a bude musieť Európa i ostatný svet čeliť.

Pracovným jazykom seminára bola angličtina a nemčina. Prednášali pozvaní univerzitní profesori, politickí, vedeckí, výskumní a kultúrni pracovníci, reprezentanti a úradníci z národných inštitúcií a orgánov ES a Rady Európy zo SRN, Bruselu, Štrasburgu a Kalifornie.

Plán prednášok a diskusií sa týkal nasledovných okruhov:

- Európa ako spoločenstvo národov, kultúr a náboženských vierovyznaní;
- zjednocovací proces v rámci ES od konca druhej svetovej vojny;
- Maastrichtská zmluva o Európskej únii;
- orgány a inštitúcie ES, Rada Európy;
- mierová a bezpečnostná politika v Európe - úlohy NATO; Západoeurópskej únie, KBSE;

- právny systém a zákonodarstvo ES, systém ochrany ľudských práv;
- hospodárska a menová únia;
- komunálna a regionálna politika ako štruktúrny element ES;
- nové dimenzie sociálnej a agrárnej politiky, ochrana životného prostredia;
- veda, výskum a technológia v ES, úloha masmédií;
- vzájomné vzťahy Európa-USA-Japonsko, ES - stredná a východná Európa;
- národnostné a etnické konflikty, problémy utečencov - azylová politika;
- problémy svetového hospodárskeho systému, dohoda GATT;
- Európa a krajiny tretieho sveta - úloha Európy v novom svetovom usporiadaní;
- vzia budúcnosti Európy - výzvy, problémy, stratégia.

Uvedené témy sa stali podkladom aj pre početné intenzívne a živé debaty v pracovných skupinách, kde si účastníci navzájom vymieňali svoje názory a vyjadrovali sa k súčasným páľčivým otázkam.

Do obsiahleho programu boli zahrnuté aj simulačné hry z prostredia Európskeho parlamentu a Rady ministrov ES, ktoré účastníkom seminára ako zástupcom jednotlivých členských štátov vniesli hlbší a praktický pohľad na proces rokovania a prijímania rozhodnutí v týchto hlavných orgánoch ES.

Možnosť bezprostredne sa oboznámiť s podmienkami a prácou, ako aj ďalšie nové poznatky poskytli jednoduchové exkurzie priamo do sídiel európskych inštitúcií. V Bruseli sme navštívili hlavné sídlo NATO a rezidenciu Komisie a Rady ministrov ES.

O postavení a význame Európskej investičnej banky v rámci ES a o možnostiach poskytovania finančnej pomoci kraji-

nám strednej a východnej Európy sme sa dozvedeli v jej sídle v Luxemburgu. Návšteva mesta bola obohatená aj výkladom a prehliadkou v budove Európskeho súdneho dvora.

Posledná exkurzia do hlavného mesta Severného Porýnia - Westfálska Düsseldorfu nám v novej hypermodernej budove krajinského parlamentu predstavila vzia budúceho regionálneho usporiadania Európy z pohľadu tejto spolkovej krajiny.

Celý seminár, ktorý prebiehal pod záštitou prezidentky nemeckého parlamentu - Bundestagu Dr. Rity Süsmuth, niesol počas celej dĺžky svojho trvania pečať mimoriadne vysokej úrovne, a to nielen z hľadiska odborného, ale i kultúrneho zabezpečenia programu. Prekrásne prostredie inštitútu vo vládnej štvrti Bonnu bolo jedným z hlavných predpokladov pre nerušený priebeh akadémie, výmenu názorov a skúseností medzi účastníkmi, spoznávanie nových ľudí, vzájomné oboznamovanie sa so životom i problémami v ich krajinách a najrozličnejšie rozhovory o súčasnom i budúcom európskom vývoji.

Toto stretnutie medzi účastníkmi, a verím, že neskôr i v širších dimenziách, výrazne prispelo a aktívne prispieva k upevneniu a rozširovaniu myšlienky európskeho zjednotenia a opäť len potvrdilo, že ľudia bez ohľadu na národnostné, náboženské, názorové či vekové rozdiely dokážu spolu vzájomne žiť, učiť sa, pracovať a zabávať sa.

Som presvedčený, že podobné podujatia i u nás môžu do značnej miery zohrať pozitívnu úlohu v budúcom vývoji Európy, ktorá napriek všetkým doterajším zmenám predsa len čaká na svoju ľudskjšiu tvár.

Vlastimil Jurkuliak

Výsledky ankety k ekonomickým perspektívam ČSFR a SR

Úvod

Ústav ekonomickej teórie SAV zaradil do svojho výskumného programu aj anketový prieskum na tému *Ako vidíte ekonomické perspektívy ČSFR a Ako vidíte ekonomické perspektívy SR v prípade rozpadu ČSFR*, ktorého cieľom je zmapovanie názorov špičkových odborníkov na doterajší priebeh transformačného procesu a očakávaný vývoj makroekonomickej politiky (formy, rýchlosť, dôsledky) a plnenie stanovených cieľov.¹ Anketa sa uskutočnila v období 25. 6. – 7. 8. 1992.

Z celkového počtu vybraných slovenských i českých (71) expertov z oblasti ekonomického výskumu a vysokých škôl, centrálnych orgánov, bánk a podnikateľskej sféry na otázky v oboch dotazníkoch odpovedala viac ako polovica respondentov.

Napriek tomu, že v prvej etape išlo o zúžený výber expertov, výsledky prieskumu však podľa nášho názoru dávajú veľmi zaujímavý pohľad respondentov na doterajší a krátkodobý očakávaný vývoj makroekonomických indikátorov, ako aj na realizáciu makroekonomickej politiky a jej možnú modifikáciu najmä vo vzťahu k novému štátoprávnomu usporiadaniu.

1a. Otázka:

Aký názor máte na priebeh transformácie ekonomiky?²

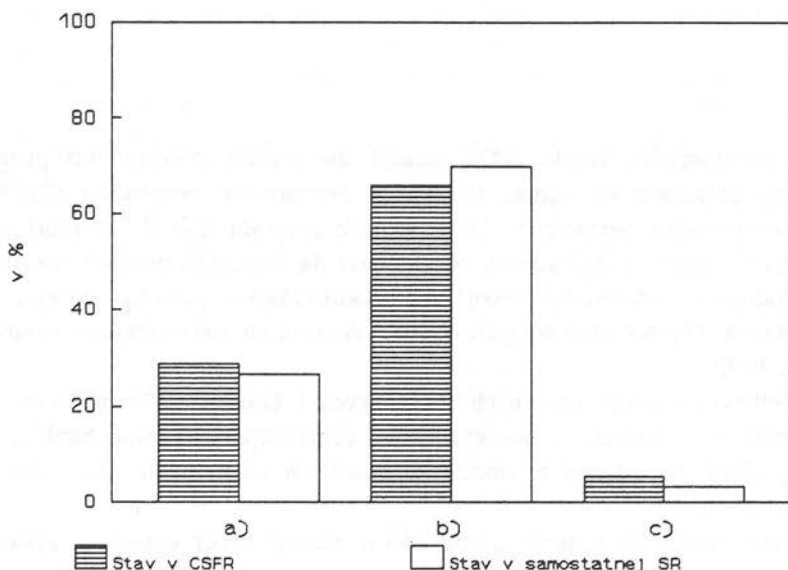
Proces transformácie ekonomiky ČSFR považuje cca 66 % respondentov za nie celkom vyhovujúci. Najčastejšie sa vyskytujúcimi dôvodmi pre takúto odpoveď sú problémy spojené s riešením vlastníckych vzťahov, vytváraním legislatívnych, inštitucionálnych, organizačných podmienok, nedostatočná štruktúra, regionálna a finančná politika štátu.

Názory na proces transformácie v prípade rozpadu ČSFR nie sú diametrálne odlišné, vo vzťahu k ekonomike SR 70 % expertov považuje tento proces za nie celkom vyhovujúci, pričom viacerí sa prikláňajú k názoru, že vyhodnotenie realizácie transformačného procesu je problematické. Okrem príčin už uvedených a týkajúcich sa celej ČSFR, a súčasne platných aj pre SR, najčastejšie sa zdôrazňujú tie, ktorých spoločným menovateľom je nerešpektovanie rozdielnych

¹ Autori i spracovatelia anketového prieskumu sú si vedomí toho, že konštrukcia otázok najmä v druhom dotazníku nie celkom zodpovedá účelu, a preto kritické poznámky respondentov uvedieme v plnom rozsahu ako súčasť informácie o najdôležitejších výsledkoch prieskumu.

² Grafy a tabuľky obsahujú relatívne početnosti odpovedí respondentov.

podmienok v SR a v ČR, malé ohľady na ťažkosti slabšej slovenskej ekonomiky a príliš nízka pozornosť regionálnym problémom.

- a) vyhovujúci
 b) nie celkom vyhovujúci
 c) úplne nevyhovujúci

1b. Otázka:

Očakávate zmeny v nasledujúcich 6 mesiacoch v prístupoch k procesu transformácie?

V rámci vyhodnocovania ekonomickej perspektívy ČSFR polovica respondentov očakáva do konca roka 1992 zmeny v prístupoch k procesu transformácie založených na týchto hlavných hospodárskopolitických opatreniach:

- dobudovanie legislatívy;
- zvýšenie účasti štátu v riadení;
- oživenie investičného procesu;
- oslabenie reštrikcie, zníženie úrokových sadziieb;
- prehodnotenie a riešenie otázky vlastníctva;
- uplatnenie proexportnej, štruktúrnej a regionálnej politiky;
- dobudovanie pravidiel pre správanie podnikovej sféry a riešenie jej zadlženosti;
- devalvácia meny.

V prípade rozpadu ČSFR, čo možno v súčasnej situácii považovať za proces nezvratný, prevažujúca väčšina expertov (cca 77 %) je toho názoru, že dôjde k zmenám v prístupoch k procesu transformácie na Slovensku, pričom najfrek-

ventovanejšie odpovede na očakávané hlavné hospodárskopolitické opatrenia možno zhrnúť do nasledujúcich blokov:

- prechod k regulácii ekonomiky SR štátom;
- oddelenie kupónovej privatizácie od priamych predajov;
- doriešenie vstupu zahraničného kapitálu;
- pokiaľ vznikne samostatná slovenská mena, bude nútená devalvovať, alebo sa prístúpi k administratívnym formám;
- uvoľnenie reštrikcie a podpora oživenia ekonomiky;
- zmena v zásadách konverzie.

2a. Otázka:

Ako posudzujete súčasný devízový kurz?

Odpovede jednotlivých respondentov uvádzame v tabuľkovej forme (v %).

T a b u ľ k a 1

Súčasný devízový kurz	ČSFR	SR
silne podhodnotený	5,3	2,6
podhodnotený	60,5	58,1
primeraný	31,6	22,6
nadhodnotený	2,6	16,1

Ako vyplýva z tabuľky 1, väčšina respondentov považuje súčasný devízový kurz za podhodnotený v oboch prípadoch, t. j. v rámci ČSFR ako celku, ako aj vo vzťahu k ekonomike Slovenska.

Napriek tomu jeho pôsobenie na vývoj ekonomiky experti posudzujú prevažne pozitívne nielen v rámci ČSFR (cca 67 %), ale i v rámci SR (cca 60 %).

2b. Otázka:

Aký vývoj devízového kurzu očakávate v období do konca roku 1992?

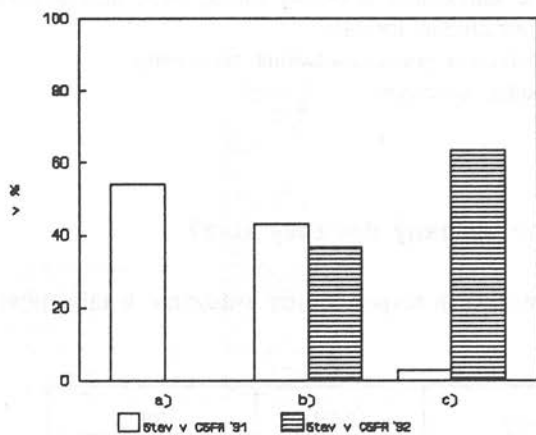
V krátkom období 3-6 mesiacov sa predpokladá udržanie kurzu (cca 92 % respondentov), no v prípade rozpadu ČSFR a z hľadiska ekonomickej perspektívy SR 53 % z celkového počtu respondentov očakáva devalváciu koruny.

3a. Otázka:

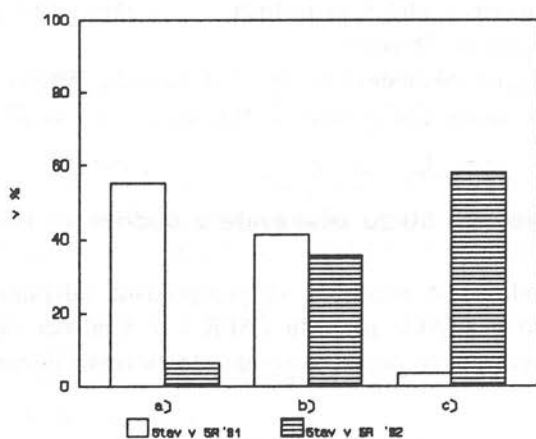
Ako posudzujete vývoj spotrebiteľských cien?

Vývoj spotrebiteľských cien v roku 1991 sa posudzuje ako silne inflačný v dvadsiatich prípadoch, t. j. 54,1 %, ako primerane inflačný v šestnástich prípadoch, t. j. 43,2 % a len 2,4 % z celkového počtu opýtaných ho považuje za mierne inflačný.

Vývoj spotrebiteľských cien za 1. polrok 1992 považuje 63 % expertov za mierne inflačný. Na grafoch vidíme veľké zmeny v krajných hodnoteniach medzi rokmi 1991 a 1992.

- a) silne inflačný
b) primerane inflačný
c) mierne inflačný

- a) silne inflačný
b) primerane inflačný
c) mierne inflačný

Odpovede expertov na danú otázku vo vzťahu k ekonomike Slovenska majú takmer zhodnú štruktúru. Z celkového počtu respondentov považuje 55,2 % vývoj spotrebiteľských cien v r. 1991 za silne inflačný, 41,4 % za primerane inflačný a 3,4 % za mierne inflačný.

Vývoj spotrebiteľských cien v prvom polroku 1992 hodnotí 58 % expertov ako mierne inflačný.

3b. Otázka:

Aký vývoj spotrebiteľských cien predpokladáte do konca roku 1992?

T a b u l k a 2

Priemerný mesačný rast	Percento respondentov	
	ČSFR	SR
do 1 %	13,2	10,0
1-2 %	50,0	30,0
nad 2 %	36,8	60,0

Ako vidieť z tabuľky 2 polovica respondentov očakáva priemerný mesačný rast cien do konca roku 1992 v rozpätí 1-2 %, čo zodpovedá ročnému rastu cien cca 12-20 %. Pesimisticky vyznieva skutočnosť, že až 36,8 % respondentov očakáva rast spotrebiteľských cien mesačne nad 2 %, čo znamená mieru inflácie 24 % a viac za rok 1992 v rámci ČSFR. Tieto pesimistické očakávania sú veľmi výrazné pre podmienky SR (až 60 % respondentov).

4a. Otázka:

Čo považujete za hlavné príčiny doterajšieho vývoja nezamestnanosti?

Za hlavné príčiny doterajšieho vývoja nezamestnanosti respondenti považujú bez udania poradia dôležitosť rozpad trhov RVHP, nízku adaptabilitu podnikovej sféry a existujúcu štruktúru výroby. Tieto faktory sa z celkového počtu šiestich faktorov v odpovediach vyskytovali najčastejšie, pričom veľmi tesne za nimi, najmä za existujúcou štruktúrou výroby, sa vyskytuje uplatňovaná hospodárska politika.

Ak vezmeme do úvahy poradie faktorov podľa významu dôležitosť, ohodnotenie príčin vývoja nezamestnanosti sa príliš nemení, čo možno dokumentovať na nasledujúcom prehľade (tab. 3).

Z celkového počtu expertov ako jednu z možných príčin vývoja nezamestnanosti, a to uplatňovanú hospodársku politiku, vo svojich odpovediach neuviedlo 42 % respondentov v rámci celej ČSFR a vo vzťahu k ekonomike Slovenska nepovažuje 50 % respondentov tento faktor za rozhodujúci. Napriek relatívne nízkej frekvencii odpovedí považujúcich tento faktor za jednu z príčin vývoja

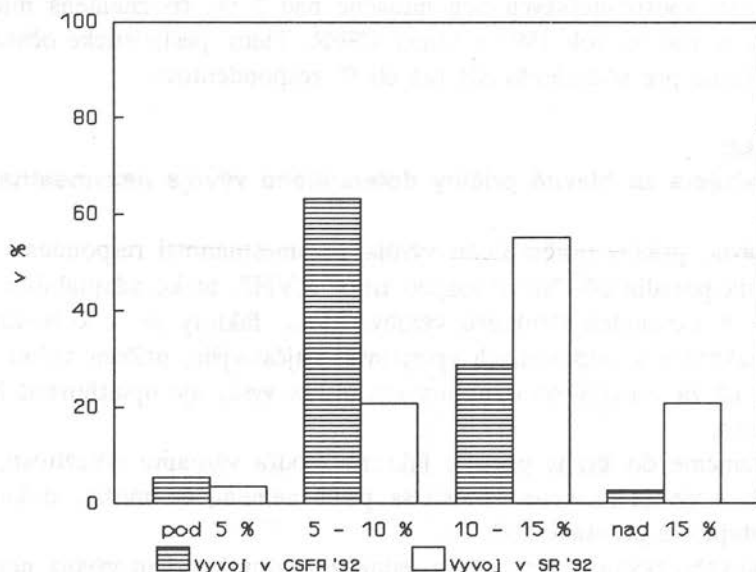
nezamestnanosti (na prvom, druhom či treťom mieste v poradí) je zaujímavá napr. skutočnosť, že z počtu respondentov, podľa názoru ktorých zohráva významnú úlohu vo vývoji nezamestnanosti hospodárska politika, na prvom mieste ju uvádza 26 % expertov (ČSFR) a 20 % expertov (vo vzťahu k SR).

T a b u l k a 3

Faktor	Pradie dôležitosti	Podiel (v %)	
		ČSFR	SR
rozpad trhov RVHP	1.	23,7	30,0
	2.	23,7	20,0
	3.	21,1	20,0
nízka adaptabilita podnikovej sféry	1.	21,1	16,7
	2.	13,2	20,0
	3.	18,4	23,3
existujúca štruktúra výroby	1.	7,9	16,7
	2.	23,7	33,3
	3.	15,8	13,3

4b. Otázka:

Aký vývoj miery nezamestnanosti predpokladáte do konca roku 1992?

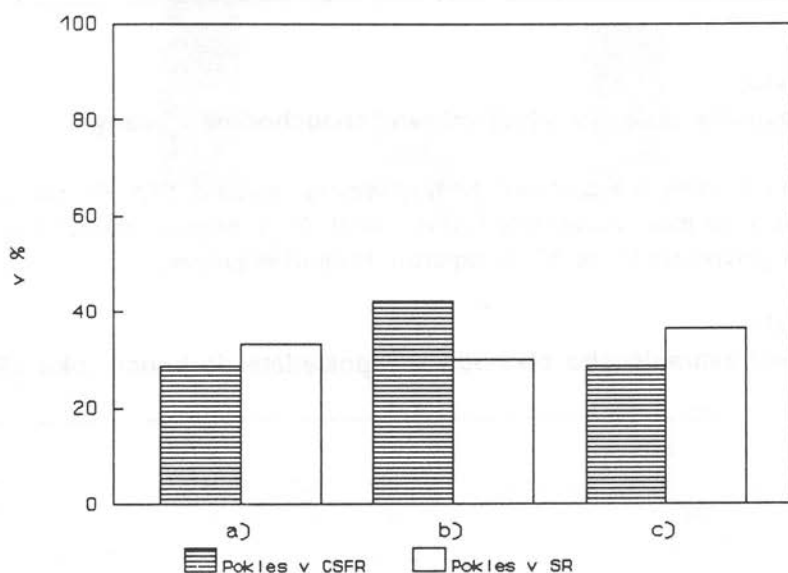

Názory na očakávaný vývoj miery nezamestnanosti do konca roku 1992 sú pesimistickejšie pri vývoji v SR, kde až 55,2 % expertov predpokladá jej rozpätie 10-15 % a 20,7 % expertov očakáva mieru nezamestnanosti nad 15 %.

Za ČSFR prevažná väčšina expertov (63,2 %) predpokladá vývoj miery nezamestnanosti v rozpätí 5-10 %.

5a. Otázka:

Doterajší pokles ekonomiky (HDP) je:

- a) primeraný
- b) neprimeraný
- c) kritický

Názory respondentov na doterajší pokles HDP sú rovnomerne rozložené (primeraný, neprimeraný, kritický). Zatiaľ čo za ČSFR prevláda hodnotenie ako neprimeraný pokles HDP (42,1 %), na Slovensku s minimálnym rozdielom prevažuje hodnotenie poklesu HDP ako kritického (36,7 %).

5b. Otázka:

Aký vývoj HDP predpokladáte do konca roka 1992?

Názory expertov na pokles HDP do konca roka 1992 sa prevažne prikláňajú k poklesu v rozpätí 5-10 %, a to tak vývoja v ČSFR, ako aj v SR, pričom

väčší pesimizmus prevláda pre vývoj v SR, kde až 35,5 % respondentov očakáva pokles HDP nad 10 %.

T a b u l k a 4

(v %)

Vývoj HDP	ČSFR	SR
pokles do 5 %	21,1	19,4
pokles 5-10 %	55,3	41,9
pokles nad 10 %	23,7	35,5
hrozí prípadný kolaps ekonomiky	-	3,2

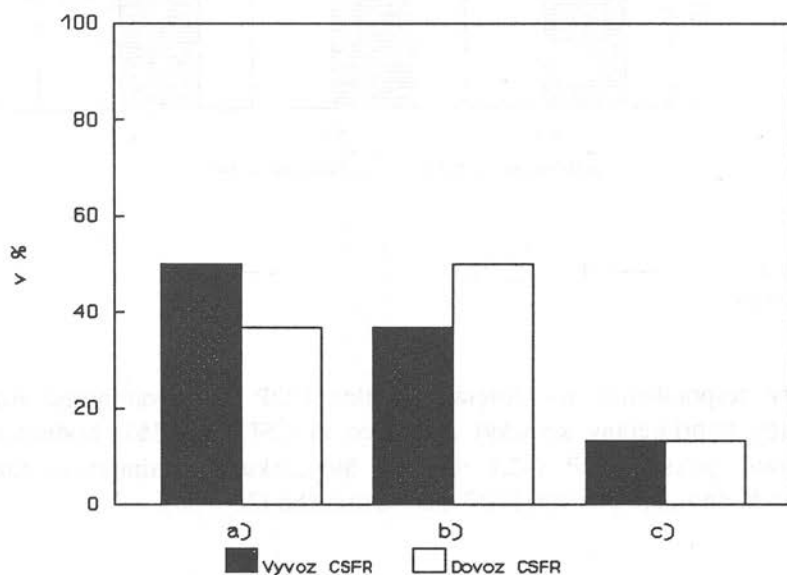
6a. Otázka:

Ako hodnotíte doterajší vývoj zahraničnoobchodnej výmeny?

Doterajší vývoj zahraničnoobchodnej výmeny hodnotí 59,5 % respondentov pozitívne v prípade ekonomiky ČSFR, zatiaľ čo v prípade hodnotenia ekonomických perspektív SR ju 57 % expertov hodnotí negatívne.

6b. Otázka:

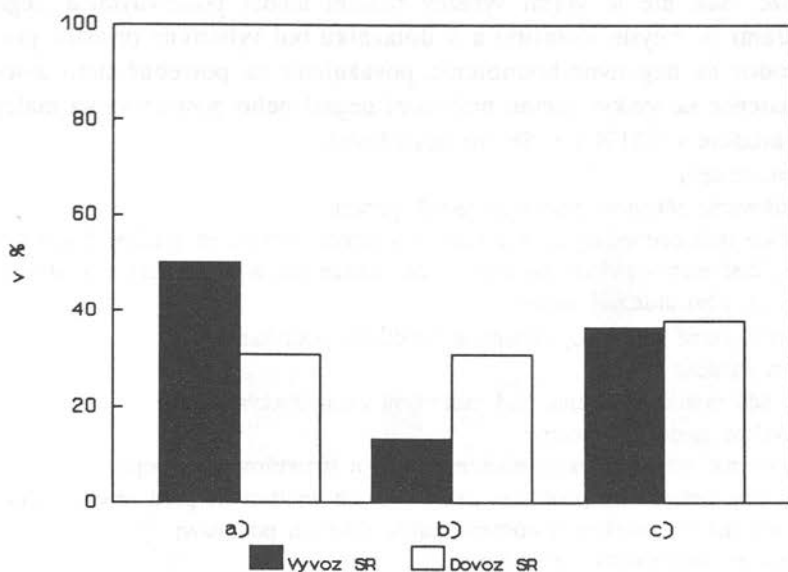
Áký vývoj zahraničného obchodu predpokladáte do konca roku 1992?

a) prírastok

b) bez zmeny

c) pokles

- a) prírastok
 b) bez zmeny
 c) pokles

Ako vyplýva z predchádzajúcich grafov, 50 % respondentov očakáva do konca roka 1992 rast vývozu, a to jednak v podmienkach ČSFR, jednak v SR. Treba však poukázať na skutočnosť, že aj tu názory na podmienky vývoja v SR sú pesimistickejšie: 36,7 % respondentov očakáva pokles vývozu, zatiaľ čo pre vývoj v ČSFR predpokladá pokles vývozu len 13,2 % respondentov.

V oblasti dovozu sú názory na vývoj za ČSFR a vývoj SR už diferencovanejšie, keď 50 % respondentov za ČSFR očakáva vývoj dovozu bez zmeny a 36,8 % respondentov očakáva prírastok dovozu. Pre podmienky SR prevládajú názory uvažujúce s poklesom dovozu (37,9 %).

7. Otázka:

Ako hodnotíte doterajší priebeh privatizácie?

Doterajší priebeh privatizácie hodnotia experti nasledovne. Proces malej privatizácie považujú respondenti za pozitívny, či už z pozície ČSFR (68 % respondentov), alebo z pozície SR (54 % respondentov).

Pri posudzovaní priebehu veľkej privatizácie sa polovica respondentov z pohľadu česko-slovenskej ekonomiky prikláňa k jej pozitívnemu hodnoteniu a takisto viac ako polovica respondentov (cca 54 %) v ekonomickom priestore Slovenska ju hodnotí pozitívne.

Pretože však nie je veľmi výrazný rozdiel medzi pozitívnymi a negatívnymi odpoveďami (v zmysle kvantity) a v dotazníku bol vytvorený priestor pre uvedenie dôvodov na negatívne hodnotenie, považujeme za potrebné tieto uviesť.

Najčastejšie sa vyskytujúcimi príčinami negatívneho posudzovania malej a veľkej privatizácie v ČSFR i v SR sú nasledovné:

malá privatizácia

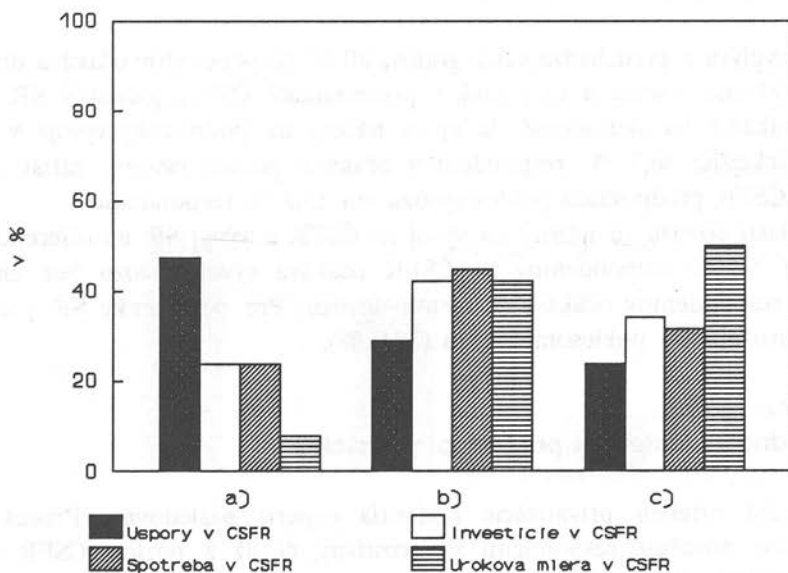
- porušovanie zákonov, pranie špinavých peňazí;
- rozbitie maloobchodnej siete a služieb, absencia vytvorenia preferenčných podmienok pre účasť zamestnancov na privatizácii, destabilizácia a neistota manažmentu a neuznanie jeho kľúčovej úlohy;
- neprepojenosť na rozvoj malého a stredného podnikania.

veľká privatizácia

- prevládli politické riešenia nad exaktnými ekonomickými;
- priame riadenie z centra;
- podcenenie vzťahu k ekonomickému rastu a štruktúrnemu vývoju;
- problémy perspektívy podnikov, neriešenie ich zadlženosti pred privatizáciou;
- oneskorená deetatizácia a komercializácia štátnych podnikov;
- odraďenie zahraničného kapitálu.

8. Otázka:

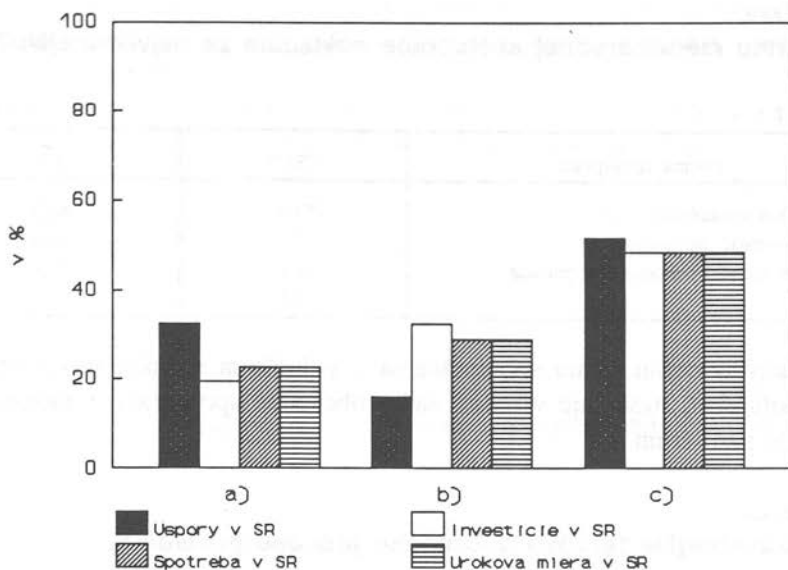
Aký vývoj v roku 1992 očakávate v oblasti ...?

a) rast

b) bez zmeny

c) pokles

- a) rast
 b) bez zmeny
 c) pokles

Podľa odpovedí respondentov na otázku, *aký vývoj v roku 1992 očakávate v oblasti úspor, investícií, spotreby a úrokovej miery*, možno konštatovať nasledovné. Prevažná väčšina expertov v oblasti vývoja úspor predpokladá ich rast, vo vývoji investícií sa v rozhodujúcej miere neočakáva ich rast či pokles (teda bez zmeny), rovnako sa uvažuje i so stabilizáciou spotreby, zatiaľ čo v oblasti úrokovej miery sa očakáva jej pokles.

Očakávania expertov vo vývoji uvedených agregátov sa však menia v súvislosti s ďalším ekonomickým vývojom SR (v prípade rozpadu ČSFR), s výnimkou úrokovej miery, vo vývoji ktorej sa očakáva pokles. Úspory, investície a spotreba, podľa väčšiny respondentov, do konca roku 1992 poklesnú.

9. Otázka:

Čo pokladáte za hlavné príčiny nízkeho vstupu kapitálu?

Za hlavné príčiny nízkeho vstupu zahraničného kapitálu do ČSFR považujú respondenti vo väčšine prípadov najmä politickú a ekonomickú neistotu. Z ostatných príčin treba ďalej uviesť nedostatočnú legislatívu, vlastnícke vzťahy a zaostalosť infraštruktúry, ktoré sa v odpovediach respondentov - po už uvedených dvoch príčinách - vyskytovali najčastejšie, a to tak v rámci ČSFR, ako aj v prípade SR.

10. Otázka:

Akú formu medzinárodnej spolupráce pokladáte za najvhodnejšiu?

T a b u l k a 5

(v %)

Forma spolupráce	ČSFR	SR
kapitálová spoluúčasť	74,3	66,7
plné prevzatie partnerom	5,7	13,3
výrobná alebo obchodná kooperácia	17,1	20,0
iné	2,9	-

Za najvhodnejšiu formu spolupráce sa v najväčšom rozsahu považuje kapitálová spoluúčasť, nasleduje výrobná alebo obchodná spolupráca a nakoniec plné prevzatie partnerom.

11. Otázka:

Za najzávažnejšie ťažkosti súčasného procesu pokladáte?

Za najzávažnejšie ťažkosti súčasného transformačného procesu (ČSFR, SR) označili respondenti týchto päť faktorov - nedostatok kapitálu, nedostatok konkurenčnej schopnosti, nedoriešenie vlastníckych vzťahov, nedostatok kvalifikovaných manažérov a nedostatočný vnútorný dopyt. Ostatné v dotazníku uvedené faktory, ako obchodné bariéry exportu, inflácia, nezamestnanosť, deficit štátneho rozpočtu, nedostatok motivácie a iné, sa v odpovediach respondentov síce vyskytovali, ale z hľadiska hodnotenia poradia dôležitosti ich možno považovať za okrajové.

Poradie závažnosti jednotlivých faktorov podľa hodnotenia expertov na rôznom stupni dôležitosti ukazuje frekvencia ich výskytu na 1. až 5. poradí v tabuľke 6.

T a b u l k a 6

(v %)

Faktory	ČSFR	SR
nedostatok kapitálu	92,2	96,7
nedostatok konkurencieschopnosti	71,1	80,1
nedoriešenie vlastníckych vzťahov	71,1	53,3
nedostatok kvalifikovaných manažérov	65,8	63,4
nedostatočný vnútorný dopyt	62,1	60,1
nezamestnanosť	34,1	46,6
obchodné bariéry exportu	31,6	26,7
nedostatok motivácie	29,0	20,0
inflácia	15,8	9,9
deficit štátneho rozpočtu	15,7	23,2
iné ťažkosti	13,1	13,3

Ako vyplýva z tabuľky 6 hodnotenie poradia dôležitosti faktorov v rámci ČSFR i vo vzťahu k SR je v podstate rovnaké, výnimku tvorí hodnotenie závažnosti nedostatočného vnútorného dopytu (zatiaľ čo v ČSFR je tento faktor na 5. poradí, za SR je na 4. poradí). Treba tiež poukázať na skutočnosť, že na úrovni SR sa prikladá menšia závažnosť otázke riešenia vlastníckych vzťahov. Je zaujímavá skutočnosť, že problematike deficitu štátneho rozpočtu prikladajú respondenti malú závažnosť, za ČSFR v podstate až na poslednom mieste a za SR ho kladú na 7. miesto faktorov spôsobujúcich ťažkosti transformačného procesu.

12. Otázka:

Ktoré nástroje považujete v súčasnosti za najdôležitejšie pri riešení oživenia ekonomiky?

Za najdôležitejšie nástroje pri riešení oživenia ekonomiky (v ČSFR i SR) považujú experti vstupy zahraničného kapitálu, daňovú politiku, urýchlenie privatizácie a reguláciu úrokových sadzieb.

Frekvenciu dôležitosti nástrojov oživenia ekonomiky a prípadné rozdiely v ich hodnotení pre ČSFR a SR ukazuje tabuľka 7.

Tabuľka 7

(v %)

Nástroje	ČSFR	SR
vstup zahraničného kapitálu	92,9	96,6
daňová politika	81,5	84,3
urýchlenie privatizácie	68,5	70,0
regulácia úrokových sadzieb	42,0	33,4
úverová expanzia	32,2	39,9
kontrola ponuky peňazí	23,7	26,0
zvýšenie účasti štátu pri regulácii zahraničného obchodu	21,0	23,3
deficitné financovanie	18,5	16,6
iné	15,7	9,9
zvyšovanie zahraničnej zadlženosti	-	6,6

13. Otázka:

Pokladáte priebeh transformačného procesu z hľadiska možného vzniku sociálnych napätí za?

Odpovede respondentov na otázku, či pokladajú priebeh transformačného procesu z hľadiska možného vzniku sociálnych napätí za vyhovujúci či nevyhovujúci sú veľmi vyrovnané, a to aj z pohľadu vývoja ekonomiky SR.

Bez ohľadu na to, či experti pokladajú priebeh transformačného procesu z hľadiska vzniku sociálnych napätí za vyhovujúci, resp. nevyhovujúci, za hlavné príčiny vzniku sociálnych napätí považujú:

- trvalý pokles výkonnosti ekonomiky bez akéhokoľvek konkrétneho programu na jej oživenie;
- pokles životnej úrovne;
- nedoriešenosť vlastníckych vzťahov;
- nízku podnikateľskú aktivitu obyvateľstva;
- zauzľovanie reformy;
- nerešpektovanie dohôd medzi vládou a odbormi.

14. Otázka

Pokiaľ máte ďalšie námety a odporúčania, prosíme, uveďte ich.

Ďalšie námety, pohľady a odporúčania možno podľa odpovedí rozdeliť do dvoch skupín.

Po prvé, sú to námety a kritické poznámky ku konštrukcii samotných dotazníkov, najmä k dotazníku *Ako vidíte ekonomické perspektívy SR po prípadnom rozpade ČSFR* typu (charakteru) – snaha o jednoznačné odpovede (negatívne, pozitívne) je zavádzajúca, zastiera možnosť získať objektívny pohľad s reálnou výrokovou schopnosťou; jednoznačné odpovede sú problematické, vyhodnotenie ekonomických perspektív SR z hľadiska tohto dotazníka je problematické, pretože rozpad sa uskutoční až koncom roka 1992 alebo na začiatku roka 1993 a dopady budú až po roku 1993 – dotazník je však stavaný retrospektívne, súčasne, resp. v krátkom časovom horizonte; pre prípadný rozpad štátu pre podmienky Slovenska je potrebné stavať iné otázky.

Po druhé, námety, pohľady a odporúčania, týkajúce sa makroekonomickej politiky:

- pripravenosť vstupu ČSFR do ES, v prípade rozpadu republiky neurčitosť vstupu SR do ES;
- chýba celková hospodárska stratégia ČSFR i SR, v prípade rozpadu ČSFR sa s veľkou pravdepodobnosťou nepodarí pokračovať v procese transformácie;
- je potrebné uplatňovať vlastnú hospodársku politiku;
- vysoké daňové a úrokové zaťaženie likviduje výrobnú sféru a tým i tvorbu HDP;
- potreba riešiť podmienky pre vstup zahraničného kapitálu.

Spracovali: *Viktória Múčková*
a kolektív

Vážení čitatelia,

Ekonomický časopis k Vám prichádza v novej obálke. Veríme, že stáli čitatelia zostanú svojmu časopisu verní a že zvedavosť pritiahne nových.

V snahe získať z dlhodobých i náhodných čitateľov čo najviac trvalých odberateľov bude sa vedenie časopisu v úzkej spolupráci s redakčnou radou usilovať publikovať príspevky v čo najširšej tematickej škále, aby uspokojili rozličné čitateľské záujmy.

Milí čitatelia v podnikoch, bankách, na vysokých školách, výskumných ústavoch a v ďalších organizáciách doma i v zahraničí, osobitne privítame, ak sa rozhodnete vlastnými odbornými príspevkami spolupodieľať sa na tvorbe obsahového profilu časopisu. Zároveň Vám ponúkame možnosť inzercie Vašich činností a služieb.

Ekonomický časopis, ktorého spoluvydavateľmi sú Ústav ekonomickej teórie SAV a Prognostický ústav SAV, bude aj v roku 1992 vychádzať 12-krát ročne (č. 7. a 8. ako dvojčíslo), každé číslo v rozsahu 80 tlačенých strán. Cena jedného výtlačku je 19.- Kčs, ročné predplatné činí 228.- Kčs.

Informácie o časopise
a podmienkach inzercie poskytnú:
Redakcia Ekonomického časopisu
Medená 10
811 02 Bratislava
tel.: 07/490 341-3

Rozširuje, objednávky
a predplatné prijíma:
SAP, spol. s r.o.
P.O.BOX 57
Námestie slobody 6
810 05 Bratislava

.....

O B J E D N Á V K A

SAP, spol. s r. o., P.O.BOX 57, Námestie slobody 6, 810 05 Bratislava

Závazne objednávam ... krát ročné predplatné

* *Ekonomický časopis* (228.- Kčs)

ADRESA (čitateľne)

Meno/Inštitúcia: .....

Ulica/čp. ....

PSC/Mesto: ..... Podpis .....

Prosím o zaslanie zloženky.

Dear Readers,

The Journal *Ekonomický časopis* is appearing in a new cover. We hope that its permanent readers will remain faithful to it. With the intention to attract the new ones, the Editors in a close collaboration with the Editorial Board of the Journal will try to publish the articles on topics of large scale, enabling thus to satisfy different interests of our readers.

Dear Readers in Firms, Banks, Universities, Research Institutes and other organizations both at home and abroad, with your contributing articles you can take part in the creation of the Journal. At the same time *Ekonomický časopis* offers the possibility of advertising, where you can inform of your activities and services.

Ekonomický časopis, co-edited by the Institute of Economics and the Institute of Forecasting of the Slovak Academy of Sciences, is published 12 times a year, each issue of 80 print pages (No 7 and 8 as a double-issue). The annual subscription is offered for USD 133.- (DEM 221.-).

All information concerning the Journal
and advertising can be obtained from
Ekonomický časopis
Editor's Office
Medená 10
811 02 Bratislava
Czechoslovakia

Distribution and
subscription throughed
SAP Ltd., spol. s r.o.
P.O.BOX 57
Nám. slobody 6
810 05 Bratislava
Czechoslovakia

.....
OFFER TO NEW SUBSCRIBERS

Please send this form to: SAP Ltd., spol. s r.o., P.O.BOX 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Czechoslovakia

I wish to take out 1 year subscription to the *Ekonomický časopis* starting No 1/1992.

Name Mr/Mrs/Miss .....

Job Title .....

Institution .....

Adresse .....

Postcode .....

Z OBSAHU budúceho čísla
EKONOMICKÉHO ČASOPISU

Ivan JAKÚBEK:

Funkcie verejného sektora pri formovaní
ľudského kapitálu

Ivan ŠUJAN:

Analysis and Forecast of the Czecho-Slovak
Economy in 1991-1993

Ružena VINTROVÁ:

Economic Recession and Possibilities of
Recovery

Ivan ANGELIS:

Trade Policy of the CSFR with Special Regard
to Competitiveness and to Export Promotion
Program

Jaroslav HUSÁR:

Ako chápať makroekonomické veličiny?

Ladislav UNČOVSKÝ - Ivan BREZINA

- *Jana DOLINSKÁ:*

Monopoly a protimonopolná politika

EKONOMICKÝ ČASOPIS

ČASOPIS PRE EKONOMICKÚ TEÓRIU,
HOSPODÁRSKU POLITIKU A SPOLOČEN-
SKO-EKONOMICKÉ PROGNOZOVANIE

Ekonomický časopis prináša state, diskusné príspevky a analytické štúdie z oblasti ekonomickej teórie, hospodárskej politiky, riadenia, teórie a metodológie spoločenskej prognózy a výsledky prognostických prác, teórie financií, cien, ekonometrie, matematickej ekonómie, ekonomickej štatistiky, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných prierezových a odvetvových ekonomík, ako aj sociálneho rozvoja. Venuje pozornosť otázkam svetovej ekonomiky a česko-slovenských vonkajších ekonomických vzťahov. Zaoberá sa aj dejinami ekonomického myslenia a národného hospodárstva. Prináša profily významných slovenských, českých a svetových ekonómov, recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

JOURNAL FOR ECONOMIC THEORY, ECO-
NOMIC POLICY AND SOCIAL AND ECONOM-
IC FORECASTING

Ekonomický časopis brings out articles, discussions and analytical studies on economic theory, economic policy, management, theory and methodology of social forecasting and results of forecasting works, theory of finance, prices, econometrics, mathematical economics, economic statistics, industrial economics, agricultural economics, and other cross-sectional and branch problems, as well as on social development. It pays attention to problems of the world economy and the Czecho-Slovak external economic relations. It also deals with the history of economic thought and the national economy. It brings profiles of outstanding Slovak, Czech and world economists, reviews of theoretic works, reports on scientific life and bibliography.

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ústavu ekonomickej teórie SAV a
Prognostického ústavu SAV,
ročník 40, 1992, č. 10.

- Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.
- Sadzba: ÚET SAV
- Registračné číslo 7021.
- Rozširuje, objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma SAP – Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Celoročné predplatné 228.- Kčs, jednotlivé čísla 19.- Kčs.

Distributed by SAP – Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Czecho-Slovakia.

Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© SAP – Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Bratislava 1992